

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DİNÎ TUTUM VE ÖZ SAYGININ HASET VE GIPTAYLA
İLİŞKİSİ**

Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN
Doç. Dr. İbrahim YENEN**

KASTAMONU-2020

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DİNÎ TUTUM VE ÖZ SAYGININ HASET VE GIPTAYLA İLİŞKİSİ

Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ

Haset ve gıpta insanlığın varoluşundan beri insana eşlik eden duygulardır. Haset hem toplum hem de çeşitli dinler tarafından kötücül bir duygu olarak görülürken gıpta toplumsal açıdan da dinî açıdan da kabul gören bir duygu olmuştur. Biri olumsuz biri de olumlu olarak görülen bu iki duygunun insan davranışlarına olan yansımaları bireyi de toplumu da farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Dinî açıdan kabul gören bir duygu olmaması nedeniyle bireyin dinî tutumu haset duygusunu bastırmaya çalışmasına sebep olabilir. Ayrıca kişinin kendini olduğu gibi sevmesi, kabul etmesi ve kendine saygı duyması anlamına gelen öz saygı da bireyin kendisine karşı olan olumlu tutumundan ve memnuniyetinden dolayı diğer bireylere olan duygularını ve geliştirdiği tutumu da etkileyebilmektedir. Bu araştırmada, bireylerin dinî tutum ve öz saygı düzeylerinin haset ve gıpta üzerinde farklılaşmaya yol açıp açmadığı, ayrıca bazı demografik değişkenlere göre öz saygı, dinî tutum, haset ve gıptanın farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmanın yöntemi nicel, deseni ise ilişkisel taramadır. Araştırmaya 2019 yılında farklı şehirlerde yaşayan, farklı yaşlarda ve farklı gelir düzeylerine sahip kadın ve erkeklerden oluşan 415 kişi katılmıştır. Veriler online ve yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmada, katılımcıların dinî tutum düzeylerini ölçmek amacıyla “Ok Dinî Tutum Ölçeği”, öz saygı düzeylerini ölçmek amacıyla “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”, haset ve gıpta düzeylerini ölçmek amacıyla “BeMas Haset ve Gıpta Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre haset ve gıpta arasında pozitif ve düşük ; haset ve öz saygı arasında negatif ve düşük; haset ve dinî tutum arasında negatif ve düşük; gıpta ile öz saygı arasında pozitif ve düşük anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum bazı demografik değişkenlere göre istatistiksel açıdan farklılaşmaktadır. Elde edilen verilerin detayları çalışmanın bulgular bölümünde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haset, gıpta, öz saygı, dinî tutum

2020, 100 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

THE RELATION OF RELIGIOUS ATTITUDE AND SELF ESTEEM WITH BENIGN AND MALICIOUS ENVY

Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK

Kastamonu University

Institute for Social Science

Department of Philosophy and Religious Sciences

Supervisor: Dr. Lecturer Çiğdem GÜLMEZ

Benign and malicious envy have accompanied mankind since its existence. While malicious envy is seen as a malicious feeling by both society and various religions, benign envy has been accepted by society and religions. The reflections of these emotions can affect an individual and the society in different ways. Since malicious envy is not an accepted emotion in religions, the religious attitude of an individual may cause the individual to try to suppress his sense of envy. In addition, self-esteem which means self-love, self-acceptance and self-respect can also affect individuals' emotions and attitude towards other people due to his positive attitude and satisfaction to himself. In this study, it has been investigated whether the levels of individuals' religious attitude and self-esteem cause differentiation on benign and malicious envy and if self-esteem, religious attitude, benign and malicious envy differ according to some demographic variables or not. The method of the research is quantitative, and its design is relational screening. In 2019, 415 men and women who live in different cities and are in range of different ages with different income levels as well participated in the study. The data were collected through an online and face to face questionnaire. In the research, "Ok Religious Attitude Scale" to measure the participants' religious attitude levels, "Rosenberg Self-Esteem Scale" to measure their self-esteem levels and "BeMas Benign and Malicious Envy Scale" to measure their benign and malicious envy levels were used. The results of this study finds out that: the correlation of benign and malicious envy is positive and low; the correlation of envy and self-esteem is negative and low; the correlation of malicious envy and religious attitude is negative and low; the correlation of benign envy and self-esteem is positive and low. Benign envy, malicious envy, self-esteem and religious attitude differ statistically according to some demographic variables. Details of the data are given in the findings section of this study.

Key Words: Benign envy, malicious envy, self-esteem, religious attitude

2020, 100 pages

ÖNSÖZ

“Dinî Tutum ve Öz Saygının Haset ve Gıptayla İlişkisi” adlı bu çalışma bireylerin dinî tutum ve öz saygı düzeylerinin haset ve gıpta duyguları üzerinde farklılaşmaya sebep olup olmadığını incelemektedir. Ayrıca bazı demografik değişkenlerin dinî tutum, öz saygı, haset ve gıpta üzerinde farklılaşmaya sebep olup olmadığı da bu araştırmanın kapsamındadır.

Çalışma sürecinde bana yol gösteren ve yardımını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem GÜLMEZ’e; eğitim öğretim hayatım boyunca akademik çalışmalar yapmam için beni yönlendiren ve bu yolda beni daima destekleyen sevgili anne ve babama; çalışmam boyunca beni cesaretlendiren, hiçbir konuda desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Ümit’e çok teşekkür ederim.

Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK
Kastamonu, Ağustos, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.2. Araştırmanın Alt Problemleri	1
1.3. Araştırmanın Amacı	2
1.4. Araştırmanın Hipotezleri	2
1.5. Araştırmanın Önemi	3
1.6. Araştırmanın Sayıltıları	3
1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.8. Tanımlar	4
1.9. Haset ve Gıpta İle İlgili Yapılan Çalışmalar	4
1.10. Öz Saygı İle İlgili Yapılan Çalışmalar	7
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	12
2.1. Haset ve Gıptanın Kavramsal Arka Planı.....	12
2.2. Haset ve Gıptaya Teorik Yaklaşımlar	13
2.2.1. Sosyal Karşılaştırma Kuramı	14
2.2.2. Öz Değerlendirme Bakım Modeli.....	15
2.2.3. Eşitlik Kuramı.....	15
2.3. Bir Duygu Olarak Haset ve Gıpta	16
2.4. Haset ve Gıpta Duygularının Gelişim Süreci	17
2.5. Haset ve Hasetle İlişkili Diğer Duygular Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar	18
2.6. Hasedin Sebepleri.....	20
2.7. Haset ve Gıptanın Psikolojik Sonuçları.....	20
2.8. Cinsiyetler Arası Haset ve Gıpta	23
2.9. Hasetle Başa Çıkmanın Yolları	24
2.10. Haset ve Gıptanın Bireye ve Topluma Etkileri	26

2.11. Dinlerin Haset ve Gıptaya Bakışı	27
2.11.1. Budizm’de Haset ve Gıpta	27
2.11.2. Semavî Dinlerde Haset ve Gıpta	28
2.11.3. İslamiyet’te Haset ve Gıpta	30
2.11.3.1. Kur’an-ı Kerim’de haset ve gıpta	30
2.11.3.2. Hadislerde haset ve gıpta	31
2.11.3.3. İslam âlimlerine göre haset ve gıpta	33
2.12. Öz Saygının Kavramsal Arka Planı	36
2.13. Öz Saygı İle İlgili Teorik Kuramlar	37
2.13.1. Adler’in Bireysel Psikolojisine Göre Öz Saygı	37
2.13.2. Sullivan’ın İlişkiler Kuramına Göre Öz Saygı	38
2.13.3. Horney’in Bütüncül Kuramına Göre Öz Saygı	38
2.13.4. Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramına Göre Öz Saygı	39
2.13.5. Rogers’in Fenomenolojik Benlik Kuramına Göre Öz Saygı	39
2.13.6. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Öz Saygı	40
2.13.7. Coopersmith’in Benlik Kuramına Göre Öz Saygı	40
2.14. Öz Saygının Birey Üzerindeki Etkileri	41
3. YÖNTEM	44
3.1. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli	44
3.3. Veri Toplama Araçları	44
3.3.4. Kişisel Bilgi Formu	45
3.3.5. Dinî Yaşam Soruları	45
3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	45
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	47
4.1. Araştırmaya Katılan Bireylere Ait Demografik Özellikler	47
4.2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Dinî Tutum Düzeyleri	48
4.3. Araştırmaya Katılan Bireylerin Öz Saygı Düzeyleri	49
4.4. Araştırmaya Katılan Bireylerin Haset Düzeyleri	50
4.5. Araştırmaya Katılan Bireylerin Gıpta Düzeyleri	51
4.6. Araştırmaya Katılan Bireylerin Dini İnanç ve Dini Yaşayış Görüntüleri	51
4.7. Normal Dağılım Analizi	53
4.7.1. Tekli Normal Dağılım	53
4.7.2. Çoklu Normal Dağılım	53
4.8. Dinî İnanca Göre Öz Saygı, Haset ve Gıpta Karşılaştırması	54

4.9. Demografik Değişkenlere Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması.....	55
4.9.1. Yaşa Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması.....	55
4.9.2. Cinsiyete Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması...	57
4.9.3. Eğitim Düzeyine Göre Haset, Gıpta ve Dinî Tutum Karşılaştırması	57
4.9.4. Medenî Duruma Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması.....	59
4.9.5. Aylık Gelir Düzeyine Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması.....	60
4.10. Öz Saygı, Dinî Yaşam, Dinî Tutum ve Gıptanın Hasedi Yordaması.....	61
4.11. Öz Saygı, Dinî Yaşam, Dinî Tutum ve Hasedin Gıptayı Yordaması.....	63
5. TARTIŞMA	65
5.1. Dinî İnanç ile Haset, Gıpta ve Öz Saygı Arasındaki İlişkiye Ait Bulguların Tartışılması.....	65
5.2. Demografik Değişkenlere Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırmasına Ait Bulguların Tartışılması.....	65
5.3. Öz Saygı, Dinî Yaşam Göstergeleri ve Dinî Tutumun Haset ve Gıptayı Yordaması	71
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	74
6.1. Sonuçlar.....	74
6.2. Öneriler.....	76
KAYNAKLAR	78
EKLER.....	94
EK 1. Kişisel Bilgi Formu	94
EK 2. BeMas Haset ve Gıpta Ölçeğinden Örnek Maddeler	95
EK 3. Öz Saygı Ölçeğinden Örnek Maddeler	96
EK 4. Dinî Yaşam Soruları.....	97
EK 5. Dinî Tutum Ölçeğinden Örnek Maddeler	99
EK 6. ÖZ GEÇMİŞ	100

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 4.1. Araştırmaya katılan bireylere ait demografik özellikler	47
Tablo 4.2. Dinî tutum ölçeği için değer aralıkları	48
Tablo 4.3. Katılımcılara ait dinî tutumun bilişsel boyutu analizi	48
Tablo 4.4. Katılımcılara ait dinî tutumun duygusal boyutu analizi	49
Tablo 4.5. Katılımcılara ait dinî tutumun davranış boyutu analizi	49
Tablo 4.6. Katılımcılara ait dinî tutumun tanrıyla ilişki boyutu analizi	49
Tablo 4.7. Öz saygı ölçeği için değer aralıkları	49
Tablo 4.8. Katılımcılara ait öz saygının olumlu tutum boyutu analizi	50
Tablo 4.9. Öz saygı ölçeğinin olumsuz tutum boyutu için değer aralıkları.....	50
Tablo 4.10. Katılımcılara ait öz saygının olumsuz tutum boyutu analizi	50
Tablo 4.11. Haset ve gıpta ölçekleri için değer aralıkları	51
Tablo 4.12. Katılımcılara ait haset analizi	51
Tablo 4.13. Katılımcılara ait gıpta analizi	51
Tablo 4.14. Katılımcıların dini inancı	51
Tablo 4.15. Katılımcılara göre dinin önemi	52
Tablo 4.16. Bireylerin dinî inançlarına göre öz saygı karşılaştırması ANOVA sonuçları	54
Tablo 4.17. Bireylerin dinî inançlarına göre haset karşılaştırması ANOVA sonuçları	54
Tablo 4.18. Bireylerin dinî inançlarına göre gıpta karşılaştırması ANOVA sonuçları	55
Tablo 4.19. Bireylerin yaş grubuna göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları.....	55
Tablo 4.20. Bireylerin cinsiyetine göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları	57
Tablo 4.21. Bireylerin eğitim düzeyine göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları	58
Tablo 4.22. Bireylerin medenî durumuna göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları.....	59
Tablo 4.23. Bireylerin aylık gelir düzeyine göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları.....	60
Tablo 4.24. Hasedin yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları.....	61
Tablo 4.25. Gıptanın yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları.....	63

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

B	Regresyon katsayısı
F	Frekans
N	Birey sayısı
MANOVA	Multivariate analysis of variance
Max.	Maksimum
Min.	Minimum
LSD	Least significant difference
Ort.	Ortalama
sd	Serbestlik derecesi
SPSS	Statistical package for the social sciences
SS	Standart sapma
p	Anlamlılık düzeyi
r	Korelasyon katsayısı
vd.	Ve diğerleri
R ²	Korelasyon katsayısının karesi
T	T testi
Top.	Toplam
β	Standardize edilmiş regresyon katsayısı
$\bar{x}$	Aritmetik ortalama

1. GİRİŞ

Bu bölümde “Dinî Tutum ve Öz Saygının Haset ve Gıptayla İlişkisi” konulu çalışmayla ilgili problemlere, alt problemlere, amaca, hipotezlere, öneme, sayıtlara, sınırlılıklara, bazı tanımlara ve kaynak araştırmalarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Haset ve gıpta insanlık tarihi kadar eski iki kavramdır. İnsanların olumlu veya olumsuz bazı davranışlarında etkili olmaları açısından oldukça önemli konulardır. Aynı şekilde din de insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Haset duygusu dinler tarafından olumsuz bir duygu olarak nitelendirilirken gıpta duygusu olumlu bir duygu olarak kabul görmüştür. Öz saygı ise bireyin özellikle sosyal yaşamında büyük yer tutmaktadır. Bireyin, hem kendisine hem de başkalarına karşı olan tutumlarını belirler. Dine karşı olumlu tutum içinde olan ve dini, pratiğe döken bireyler Tanrı tarafından sevildiklerine ve korunduklarına, Tanrı’nın kendilerinden hoşnut olduğuna inanırlar. Bu inanç onların kendilerini değerli hissetmelerine dolayısıyla da öz saygılarını geliştirmelerine sebep olur. Öz saygısı yüksek olan bireyler ise kendilerini değerli hissettiklerinden ve yeterli gördüklerinden dolayı başkalarının sahip olduklarına haset etmek yerine gıpta ederek onların sahip olduklarını kendi çabalarıyla elde etmeye çalışırlar.

Bu çalışmada “Bireylerin dinî tutum ve öz saygıları ile haset ve gıpta arasındaki ilişki düzeyi nedir, dinî tutum düzeyleri, öz saygı düzeyleri, haset ve gıpta düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” problemi ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Alt Problemleri

1. Bireylerin dinî tutum, haset, gıpta ve öz saygı düzeyleri nedir?
2. Bireylerin haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, medenî durum, eğitim düzeyi, aylık gelir düzeyi, inanç tercihleri) göre farklılık göstermekte midir?

3. Bireylerin haset ve gıpta tutumları dinî tutum, öz saygı ve dinî yaşam göstergelerine göre farklılık göstermekte midir?

4. Öz saygı, gıpta, dinî tutum ve dinî yaşam göstergeleri hasedi anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

5. Öz saygı, haset, dinî tutum ve dinî yaşam göstergeleri gıptayı anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; dinî inanç tercihlerine göre haset, gıpta ve öz saygı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak, dinî tutum ve öz saygının, haset ve gıpta ile ilişkisini incelemek, ayrıca dinî tutum düzeyleri, öz saygı düzeyleri, haset ve gıpta düzeylerinin demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, aylık gelir düzeyi) göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

1. Dinî inanç tercihlerine göre haset, gıpta ve öz saygı düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

2. Yaş grubuna göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

3. Cinsiyete göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

4. Eğitim düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

5. Medenî duruma göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

6. Aylık gelir düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeyleri anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

7. Öz saygı, gıpta, dinî tutum ve dinî yaşam göstergeleri hasedin anlamlı bir yordayıcısıdır.

8. Öz saygı, haset, dinî tutum ve dinî yaşam göstergeleri gıptanın anlamlı bir yordayıcısıdır.

1.5. Araştırmanın Önemi

Haset ve gıpta insanlık tarihi kadar eski duygulardır. Gıpta, bir başkasının sahip olduğu maddî veya manevî üstünlüğü olumsuz duygular beslemeksizin arzu etmektir ve bu duygu, toplum tarafından onaylanan bir duygu olagelmıştır. Haset ise başkasının sahip olduğu maddî veya manevî üstünlüğe sahip olmayı istemekle birlikte karşı tarafın elinden üstünlüğünü alma veya ona zarar vermek için harekete geçme gibi olumsuz duygu ve tavırlar içerir. Bu nedenle haset, insanlar ve dinler tarafından kınanan bir duygu olmuş, dinler hasetten arınma yollarıyla ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardır. Dinlerin haset konusundaki bu olumsuz tavrının, o dinlere mensup kişiler üzerinde etkisinin olup olmadığı da merak konusudur. Öz saygı ise kişinin çeşitli yönlerden kendisine olan olumlu veya olumsuz bakış açısını ifade eden bir kavramdır ve bu çalışmada haset ve gıpta duygularıyla arasındaki ilişki incelenecektir. Haset ve gıptayla ilgili literatüre bakıldığında ülkemizde haset ve gıpta ile ilgili çalışma yok denecek kadar azdır. Yine dinî tutum ve öz saygının haset ve gıpta ile olan ilişkisine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışma literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

1.6. Araştırmanın Sayıtları

Araştırmaya katılan bireylerin anket sorularını dürüst ve samimi bir şekilde cevapladıkları varsayılmaktadır.

1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sadece 2019 yılında 18-80 yaş arasındaki bireylerden elde edilen bilgilerle sınırlıdır. Araştırmanın verileri, anket sorularından ve kişisel bilgi formundan elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

1.8. Tanımlar

Haset; “Başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyettir” (Çağrı, 1997).

Gıpta; “Bir kimsenin, maddî veya manevî imkân ve meziyetlere sahip olan başka birine imrenmesi, onun elindeki nimetlerin yok olmasını isteme gibi kötü bir düşünceye kapılmadan kendisinin de aynı şeylere kavuşmayı arzulaması” olarak tarif eder (Erdem, 1996).

Öz saygı; Bireyin kendisine yönelik duygu ve düşüncelerinin tümüdür (Rosenberg, 1965).

Dinî tutum; Bir kişinin lehte veya aleyhte olsun, dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme şeklidir (Uysal, 1996).

1.9. Haset ve Gıpta İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Haset ve gıpta ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Haset ve gıpta, din ile ilgili kaynaklarda geçmekte ve bu kavramların yalnızca din ile ilgili olan yönlerine vurgu yapılmaktadır. Psikoloji alanında haset ve gıpta ile ilgili yapılan çalışmalar ise çok sınırlıdır. Yurtdışında ise haset ve gıpta duyguları üzerine farklı alanlarda yapılan birçok çalışma bulunmaktadır.

Haset, başka duygularla sık sık karıştırılabilen bir duygudur. Polat’ın (2017) bireylerin haset ve kıskançlık duygularını ayırt edip etmediklerini ve bu kavramların bireylerde ne gibi duygulara sebep olduğunu ortaya koymak için 15’i kadın 15’i erkek 30 yetişkin

üzerinde yaptığı mülakat çalışmasında katılımcıların büyük bir kısmının haset ve kıskançlık duygularını karıştırdığını; sadece 5 katılımcının bu iki duyguyu gerektiği gibi birbirinden ayırt ederek tanımladığını; 7'sinin haset ve kıskançlık arasında bir fark görmediğini; 19'unun ise sadece hasedi daha kötücül bir duygu olarak tanımladığını ortaya koymuştur. Aynı çalışmada katılımcılara haset duygusunu uyandırıcı örnek bir vaka verilerek böyle bir olayın gerçekleşmesi durumunda nasıl hissedecekleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu öfke hissedeceklerini bazıları da öfkenin yanında kıskançlık ve üzüntü hissedeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların çoğu hasedin kendilerinde yıkıcı ve negatif etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

Haset, danışanın terapistine haset etmesi gibi çok farklı ve beklenilmedik durumlarda da ortaya çıkabilir. Yerli (2018) yaptığı vaka çalışmasında danışanların terapistlerine haset duyabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca danışanın kendisini yetersiz görmesinin ve başkalarıyla karşılaştırma yapmasının da hasetle alakalı hislere sebep olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Bazı çalışmalar hasedin iş yerinde ne gibi etkiler yaptığını ortaya koymuştur. Özkoç ve Çalışkan'ın (2015) yaptığı araştırma sonucunda çalışanlar arasındaki hasedin örgüt iklimi algısını olumsuz etkilediği bulunmuştur. Küçük ve Taştan'ın (2019) yaptığı araştırma sonucuna göre ise işyerindeki hasedin çalışanların üretkenliğe aykırı davranışlar sergilemesine neden olduğu ortaya konulmuştur. Erdil ve Müceldili de (2014) hasedin çalışanlar üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Günümüze kadar haset ve gıpta ile ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalar bunlarla sınırlıdır. Yabancı literatüre bakıldığında ise haset ve gıptayı farklı açılardan inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır.

Haset ve kıskançlık duygularını kavramsal boyutuyla araştıran çalışmalarda hasedin ve kıskançlığın farklı duygular olduğu ortaya konulmuştur (Smith, Parrott, Kim, 1988; Parrott, Smith, 1993). Haslam ve Bornstein de (1996) yaptıkları çalışmada haset ve kıskançlık duygularının farklı duygular olarak ayrıştırılabileceğini desteklemişlerdir.

Yabancı literatürde iş yerinde hasedin etkileriyle ilgili yapılan bazı çalışmalarda ülkemizde yapılan çalışmaların sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiş ve hasedin iş

yerinde çeşitli olumsuz etkileri olduğu ortaya konmuştur (Vecchio, 2000; Dogan, Vecchio, 2001; 2005; Khan ve Peretti, 2009; Chin Yi Shu, Lazatkhan, 2016).

Haset duygusu güçlü bir duygudur ve birey üzerinde çeşitli etkiler bırakmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre haset duygusunun deneyimlenmesinin bireylerin hem cinsleri hakkında daha çok şey hatırlamalarına sebep olduğu ortaya konmuştur. Hem cinsine haset eden kadın veya erkek bireyin haset edilen bireye olan dikkati ve onunla ilgili hafızası artmıştır. Yine kadınların fiziksel çekiciliğe erkeklerden daha çok haset duymaları da araştırmanın bulguları arasındadır (Hill, DelPriore, Vaughan, 2011).

Haset, sinirbilimde de incelenen konulardan olmuştur. Takahashi vd. (2009) 10'u erkek 9'u kadın 19 gönüllü üzerinde fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme çalışması yaparak haset ve schadenfreude* ile ilişkili beyin fonksiyonlarını araştırmışlardır. Eğer haset eden kişi haset ettiği kişiyi kendisiyle ilişkilendirdiyse ve haset edilen kendisinden daha üstün özelliklere sahipse ortaya güçlü bir haset duygusunun çıktığı ancak eğer birey haset ettiği kişiyi kendisiyle ilişkilendirmediyse karşı taraf kendisinden daha üstün özelliklere sahipse bile yoğun bir haset duygusunun ortaya çıkmadığı tespit edilmiştir. Karşı taraf daha üstün özelliklere sahip değilse ve kişi karşısındakini kendisiyle ilişkilendirmediyse de o kişiye tamamen kayıtsız kalmaktadır.

Bireylerin haset etme veya haset edilme sonucunda ortaya çıkan bazı duygu ve davranışlarını inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Bir araştırmada bireylerin haset edilme sonucu ortaya çıkabilecek olan reddedilme, dışlanma, kötü niyetle karşı karşıya kalma gibi çeşitli sebeplerden korkmalarına rağmen haset edilmekten zevk aldıkları ortaya konmuştur. Bireylerin bahsi geçen sebeplerden dolayı haset edilmekten endişe duydukları fakat aynı zamanda kendilerinde değerli bir şey olduğu hissi verdiği için bu durumdan memnuniyet de duydukları sonucuna ulaşılmıştır (Mosquera, Parrott, Mendoza, 2010). Yusainy, Hikmiah, Sofhieanty ve İbrahim'in (2018) 804 öğrencinin üzerinde yaptıkları çalışmada hasedin müzakere ortamlarında "karşı tarafı kandırma" üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan başka bir araştırmada gıpta ve

*Schadenfreude: Başkasının başına gelen talihsizlikten zevk alma (boshafte freude über das Missgeschick, Unglück).

hayranlığın kendini geliştirmede olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Van de Ven, 2017).

Pazarlama alanında da haset ile ilgili çalışmalar yapılmış ve haset ile gıptanın satın alma davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Haset ve gıptanın lüks moda ürünlerini satın alma üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırmaya göre gıpta, lüks moda eşyalarını alma üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve bu konuda hasetten daha güçlü bir etkiye neden olur. Gıpta edilen kişiyi, modayı takip etmede bir standart olarak gören kişiler onun sahip oldukları lüks moda ürününü almaya eğilimlidirler (Loureiro, Plaza, Taghian, 2020).

Bazı çalışmalar da hangi durumlarda hasedin ortaya çıktığını ve yaşın haset üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Mujcic ve Oswald'ın (2018) 18.345 birey üzerinde yaptıkları boylamsal çalışmaya göre yaşlı bireyler genç bireylere göre daha düşük haset seviyesine sahiptir. Yine haset seviyesi yükseldikçe iyi oluş seviyesi düşmektedir. Van de Ven ve Zeelenberg (2014) yaptıkları araştırmalar sonucunda karşıolgusal düşünmenin hasedi arttırdığını, bireyin ne kadar “onun yerinde ben olsaydım” diye düşünürse o kadar çok haset ettiğini ortaya koymuşlardır.

1.10. Öz Saygı İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Öz saygı, psikolojide en çok çalışılan konulardan biri olmuştur ve ülkemizde de öz saygı ile ilgili yapılan birçok araştırma mevcuttur. Öz saygı ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalardan bazılarının bulguları aşağıda verilmiştir:

Öz saygı, bireylerin günlük hayattaki olumlu veya olumsuz olarak ortaya çıkan davranışlarını etkiler. Ekici, Oruç ve Çolakoğlu (2018) öz saygının erteleme davranışı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 378 üniversite öğrencisi üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre öz saygı ile erteleme davranışı doğru orantılıdır. Öz saygı arttıkça erteleme davranışı da artmaktadır. Yıldırım ve Demir'in (2017) 767 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları bir araştırmaya göre bireylerin öz saygıları ile kendilerini engelleme davranışları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Hazır ve Budak da (2009) sağlık personelleri üzerinde bir araştırma yapmış ve öz

saygının problem çözme davranışlarına olan etkisini incelemiştir. Araştırmaya göre öz saygısı yüksek bireylerin problem çözme yetenekleri öz saygısı düşük bireylere göre daha yüksek bulunmuştur. Güçray'ın (2001) yaptığı araştırmada ise öz saygının karar verme davranışları üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur. Çitil Gürel'in (2015) yaptığı çalışmada öz saygı ile kendini açma arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öz saygının düşük olması çeşitli olumsuz davranışların örnek alınmasını da kolaylaştırmaktadır. Tunç ve Kolburan'ın (2019), 600 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada sigara içen öğrencilerin öz saygılarının, sigara içmeyen öğrencilere göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca anne ve babası sigara içen öğrencilerin öz saygı düzeylerinin, anne babası sigara içmeyen öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bireyin öz saygısının yüksek olması da onun başarısını olumlu anlamda etkiler. 394 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre ise öğrencilerin öz saygı düzeyleri arttıkça akademik öz yeterlikleri de artmaktadır (Ergür, 2016).

Çocukluk yaşamının ve anne baba davranışlarının öz saygı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara bakıldığında çocukluk döneminin ve anne baba davranışlarının bireyin öz saygısı üzerinde ne kadar etkili olduğu ortaya konulmuştur. 5 ve 6 yaşlarındaki 100 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmaya göre çocukların hafif düzeyde uğradıkları veya şahit oldukları şiddetin sıklığı arttıkça öz saygı düzeyleri düşmektedir (Temel, Ekici, Kanat, Şahin, 2018). Güçray'ın (1993) yuvada kalan ve ailesinin yanında kalan 9, 10, 11 yaşlarındaki çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre ailesinin yanında kalan çocukların öz saygı düzeyi, yuvada kalan çocuklardan daha yüksektir. Türkmen'in (2011) yaptığı araştırmaya göre ebeveynlerin bireyi yetiştirme tarzının bireyin öz saygısı üzerinde büyük bir etkisi vardır. Çocukların anne babalarından aldıklarını düşündükleri sosyal destek de çocukların öz saygıları üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Çalışmanın diğer bir sonucu ise bireyin öz saygısının öznel iyi oluşunu olumlu şekilde etkilemesidir. Özkan (1994), 550 birey üzerinde yaptığı çalışmada ailenin ilgisi arttıkça çocuğun öz saygısının da arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bulut Serin ve Öztürk'ün (2007) 308 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmaya göre anne ve babası boşanmamış çocukların öz saygı düzeylerinin, anne ve babası boşanmış çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aytaçalp ve Durat'ın (2019) 400 lisans öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada çocukluk

çağında travma yaşayan öğrencilerin öz saygılarının, travma yaşamayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Avşaroğlu ve Yıldız (2018) yaptıkları çalışmada yatılı okulda okuyan öğrencilerin öz saygılarının, ailelerinin yanında kalan gündüzlü öğrencilerden daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bazı çalışmalarda yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, medenî durum gibi farklı demografik değişkenlerin öz saygı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Başçıftçı, Özen ve Doyduk'un (2010) 693 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmaya göre yaş ile öz saygı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı çalışmada erkek öğrencilerin öz saygı düzeyleri kız öğrencilerin öz saygı düzeylerine göre daha yüksek çıkmıştır. Farklı fakültelerden 512 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin cinsiyetlerinin veya öğrenim gördükleri bölümlerin öz saygı düzeyleri üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların öz saygı düzeyleri ile sosyal zeka, sosyal bilgi süreci, sosyal beceriler ve sosyal farkındalık düzeyleri arasında da doğru orantılı bir ilişki bulunmuştur (Doğan, Totan, Sapmaz, 2009). Çakmak, Şahin ve Demirbaş'ın (2017) 7. ve 8. sınıfta okuyan 334 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmaya göre öğrencilerin cinsiyetlerinin öz saygıları üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Ayrıca anne ve babanın eğitim düzeylerinin de öz saygı üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınav kaygısı ve öz saygı arasında da negatif bir ilişki bulunmuştur. Yani öz saygı yükseldikçe sınav kaygısı da azalmaktadır. Baynal (2015) yaptığı araştırmada öz saygı ile eğitim düzeyi arasında bir ilişkinin olmadığı; ekonomik durumun öz saygı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu; yüksek düzeyde harcama yapan kişilerin öz saygı düzeylerinin düşük harcama yapan kişilere göre daha yüksek olduğu; dindarlık ile öz saygı arasında da negatif bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Güngör'ün (1989) lise öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre kendini akademik yönden başarılı olarak gören bireylerin, kendini akademik yönden başarısız olarak gören öğrencilere göre daha yüksek öz saygı düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Öğrencilerinin ailelerin gelir düzeyinin yükselmesi ile öz saygıları arasında doğru orantılı bir bağlantı bulunmuştur. Anne ve babalarının eğitim seviyesi daha yüksek olan öğrencilerin öz saygı düzeylerinin, daha düşük seviyede olanlarınkine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Özkan da (1994) benlik saygısı

ile ilgili yaptığı araştırmada anne ve babanın eğitim seviyesinin öz saygıya olan etkisiyle ilgili benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada, en düşük öz saygı seviyesine sahip öğrencilerin annesi çalışmayan öğrenciler ile babaları işsiz olan öğrenciler olduğu görülmüştür. Sosyoekonomik durumu yüksek olan öğrencilerin öz saygı düzeylerinin, sosyoekonomik durumu düşük olan bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Hayatlarının büyük bir kısmını şehirde geçiren öğrencilerin öz saygı düzeylerinin, hayatını köy ve kasabalarda sürdürmüş öğrencilere göre daha yüksek olması da çalışmanın sonuçları arasındadır. Ulaşılan diğer bir sonuç ise aileleri ile iyi ilişkilere sahip ve ebeveynlerini demokratik bulan bireylerin öz saygı seviyelerinin, aileleri ile iyi ilişkilere sahip olmayan ve ebeveynlerini otoriter bulan bireylere göre daha yüksek olmasıdır.

Yapılan bazı çalışmalar zeka ve öz saygı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Taşçılar ve Kanlı (2014) üstün zekalı ve ortalama zekaya sahip ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın amacı üstün zekalı öğrencilerin ve ortalama zekaya sahip öğrencilerin öz saygı ve mükemmeliyetçilik düzeylerini karşılaştırmaktır. Araştırmada erkek öğrencilerin öz saygı düzeyleri, kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Üstün zekalı öğrencilerin öz saygı düzeyleri de ortalama zekaya sahip bireylere göre daha yüksek çıkmıştır.

Finans alanında yapılan çalışmalar ise öz saygının finansal duruma bakış açısını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Gönen ve Özmete'nin (2007) yaptıkları araştırmaya göre kişilerin öz saygı düzeylerinin yüksek olması onların finansal yönetim sürecinden ve finansal durumdan duydukları memnuniyeti de arttırmıştır.

Spor yapmak, bireylerin sağlığını ve fiziksel görünümünü etkiler. Kişinin sağlığının yerinde olması ve bireyin kendi fiziksel görünümünü beğenmesi onun öz saygısına da etki eder. Demir ve Duman'ın (2019) 238'i spor yapan 282'si spor yapmayan 520 birey üzerinde yaptıkları araştırmaya göre spor yapan bireylerin spor yapmayan bireylere göre öz saygı ve mutluluk düzeyleri daha yüksektir. Ayrıca 6 yıl ve üzeri spor yapan bireylerin, 1 yıl altı spor yapan veya hiç spor yapmayan bireylere göre daha yüksek öz saygı ve mutluluk düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın diğer sonuçlarına göre evli bireylerin öz saygı ve mutluluk düzeyleri bekâr bireylere göre

daha yüksek bulunmuştur. Yine 3000 TL ve üzerinde gelir düzeyi olan bireylerin 1000 TL ve altı gelir düzeyine sahip bireylere göre daha yüksek öz saygı düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca lisansüstü okuyan veya lisansüstünden mezun olan bireylerin üniversite okuyan veya üniversiteden mezun olan bireylere göre daha yüksek öz saygı düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öz saygısı düşük olan bireylerin kendilerine bakış açıları olumsuzdur ve bu olumsuz bakış açısı onların hayatında istenmeyen bazı sonuçlara sebep olabilir. Bazı çalışmalar, öz saygı ile çeşitli psikolojik rahatsızlıklar arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Alıcı ve Önder'in (2016) 60'ı kaygı bozukluğu tanısı konmuş 115 bireyden oluşan araştırma grubu üzerinde yaptığı çalışmada, kaygı bozukluğu tanısı almamış bireylerin öz saygı düzeylerinin, kaygı bozukluğu tanısı almış bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Haspolat ve Kağan (2017) 750 üniversitesi öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada öz saygının, sosyal fobinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Namaz kılmak, oruç tutmak gibi bazı dinî göstergelerin öz saygı üzerindeki etkisini incelemek için bazı araştırmalar yapılmıştır. Yapıcı ve Kayıklık'ın (2005), 138'si kız 252 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmaya göre, namazlarını düzenli olarak kılan bireylerle düzenli olarak kılmayan bireylerin öz saygı düzeyleri arasında ve oruç tutan bireylerle oruç tutmayan bireylerin öz saygı düzeyleri arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dinî konularda çok bilgili olduğunu ifade eden bireylerin öz saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Haset ve Gıptanın Kavramsal Arka Planı

Hasedin bir duygu olarak tanınması ve haset hakkındaki tartışmalar çok eski zamanlara dayanmasına rağmen özellikle son yıllarda haset konusu daha çok gündeme gelmeye başlamış ve haset psikologlar, ekonomistler, sosyologlar, ilahiyatçılar, filozoflar, pazarlama araştırmacıları gibi çok farklı alanlarla uğraşan kişilerin araştırma konusu olmuştur (Charash ve Larson, 2016, s. 1).

Haset, terim olarak sözlükte kıskançlık, çekememezlik anlamlarına gelir (URL-1; Sami, s. 454). Çağrıcı hasedi; “Başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyet” olarak tanımlar (1997).

Oxford Sözlüğü (Wehmeier, 1994, s. 212) “haset”i (envy) ; “İstenilen bir şeye başka biri sahip olduğunda hissedilen duygu” olarak tarif etmiştir.

Haset, bir kişinin başka birisinde olan üstün bir başarıya, pozisyona sahip olmadığında onun sahip olduğu şeye sahip olmayı arzulamak veya o kişinin de bunu kaybetmesini arzulamaktır (Salovey ve Rodin, 1984’den aktaran Parrott ve Smith, 1993: 906).

Haset, bir kişinin sahip olup da diğerinin sahip olamayacağı arzu edilen nesneler veya üstünlüklerden dolayı kişinin karşısındakine duyduğu hınçtır. Mal varlığı, statü, güç, ün, başarı, yetenek, sağlık, güzellik gibi karşı tarafta hayranlık uyandıran herhangi bir meziyet veya başarı hasede sebep olabilir. Haset, kötü tabanlı bir zevk; üstün nitelikli kişi kaybettiğinde ya da başarısız olduğunda duyulan kötücül bir hazdır (Clanton, 2007, s. 412).

Klein (2016, s. 23) hasedi, “arzulanan bir şeyin başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı kızgınlık yaratan bir duygu” olarak tanımlar. Ortaya çıkan bu haset, arzulanan şeyi karşı tarafın elinden alma, bozma ve kirlletme çabasına neden olur.

Haset felsefe, ilahiyat, psikoloji gibi birçok farklı alanın literatüründe yıkıcı, anlamsız, acı veren bir duygu olarak görülmüş ve bütün kültürlerde kınanan bir duygu olmuştur (Schoeck, 1969, s.3).

Van de Ven hasedi “iyicil haset” ve “kötücül haset” olarak ikiye ayırmıştır. Kötücül haset, kişinin karşı tarafın üstün özelliğinden rahatsız olmanın yanı sıra onun bu üstün özelliğinin gitmesini istemektir. İyicil hasette ise karşı tarafın üstün özelliğinden duyulan bir rahatsızlık olsa da kişide o üstün özelliğe sahip olma duygusu ve çabası uyandırır (2016, s. 1). İngilizce’de bu iki duygu durumunu ifade eden tek kelime “envy” olduğu için haset “iyicil” ve “kötücül” olarak ikiye ayrılmıştır. Türkçe’de ise iyicil hasedi ifade edebilecek kavram gıptadır.

Berman, haset konusunda üç durumdan bahseder. Ona göre bu durumlardan ilki haset eden kişinin haset edileni durdurmaya çalışması, ikincisi haset edilen kişiyle aynı konuma gelmeye çalışma, üçüncüsü de hasetten kaçınmadır (2007, s. 15).

Erdem, gıptayı “Bir kimsenin, maddî veya manevî imkân ve meziyetlere sahip olan başka birine imrenmesi, onun elindeki nimetlerin yok olmasını isteme gibi kötü bir düşünceye kapılmadan kendisinin de aynı şeylere kavuşmayı arzulaması” olarak tarif eder (1996).

Bazı dillerde haset ve gıptayı ifade eden ayrı kelimeler olmasına rağmen bazı dillerde ise bu sadece bir kelimeyle ifade edilmektedir. Haset ve gıpta için tek bir kelimeye sahip olan dillerde “haset” kelimesi duruma göre olumlu veya olumsuz olarak karşımıza çıkabilir. İngilizce’de haset kelimesi her ne kadar “envy” kelimesi ile ifade edilse de günlük kullanımda “envy” kelimesi sık sık pozitif durumlar için de kullanılır (I envy you). (Ven, Zeelenberg, Pipers, 2009, s. 420).

2.2. Haset ve Gıptaya Teorik Yaklaşımlar

Haset ve gıpta ile ilgili üç kuram vardır; Sosyal karşılaştırma kuramı, öz değerlendirme bakım modeli, eşitlik kuramı.

2.2.1. Sosyal Karşılaştırma Kuramı

Sosyal karşılaştırma kuramı hasedin birbirlerinden farklı olan ve benzerlik göstermeyen bireylerden ziyade birbirine benzer özelliklere sahip bireyler arasında meydana geldiğini öne süren bir kuramdır. Örneğin Aristoteles hasedin birbirine benzeyen insanlar arasında gerçekleştiğinden söz eder. Birbirlerine, sahip oldukları açısından benzeyen insanlar arasında hasedin ortaya çıkması daha muhtemeldir. Rekabet ve yarışma içerisine girilebilecek kişiler haset duygusunun da öznesi olurlar. Aristoteles karşılaştırmanın olmadığı yerde hasedin de olmadığından bahseder. Bunu da “Krallara krallar dışında haset eden olmaz” sözüyle açıklar (Cope, Sandys, 2009, s. 123).

Sosyal karşılaştırma kuramına destek olur nitelikte bazı çalışmalar mevcuttur. Örneğin Salovey ve Rodin (1984, s.787-788) 80 katılımcı üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların sadece kendileriyle ilgili olumsuz geri bildirim aldıklarında ve kendilerine benzeyen başarılı kişilerle ilişkilendirildiklerinde sosyal karşılaştırma hasedini tecrübe ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bireylerin kendileriyle karşılaştırılan kişiyi aşağılaması onların sosyal karşılaştırma hasedini ortaya koymuştur. Katılımcılar hasetle birlikte bazı depresyon ve anksiyete belirtilerini de tecrübe etmişlerdir.

Henniger ve Harris’in (2015, s. 2-10) 925 katılımcıdan oluşan çalışmalarında ise katılımcılardan “En son ne zaman birisine haset ettikleri” hatırlanmalarını istenmiş ve hasetçinin cinsiyeti ile yaşının hasedin tecrübesi, haset edilen kişinin özellikleri ve haset edilen alan arasındaki ilişki test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, kadınlar ve erkekler çoğunlukla hem cinslerine karşı haset duygusu beslemişlerdir. Haset edilen konu ne olursa olsun kadınlar da erkekler de hem cinslerine karşı haset etme eğilimi göstermişlerdir. Aynı çalışmada, her iki cinsiyetin de kendi yaşlarına yakın kimselere haset etme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki cinsiyet de aralarında beş yaşa kadar fark bulunan kişilere daha çok haset ettiklerini ifade etmişlerdir. En yaşlı grupta dahi kişilerin, yaşı kendilerine yakın kişilere haset ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmacıların 813 katılımcı üzerinde yaptıkları başka bir araştırmada katılımcılardan “En son haset edildikleri zaman”ı hatırlamaları istenmiştir. Katılımcılara aynı zamanda kendilerine haset eden kişinin hangi alanda haset ettikleri ve kendilerine olan yakınlıkları sorulmuştur. Araştırmada katılımcılar kendilerine

sırasıyla en çok yakın dostlarının, arkadaşlarının ve tanıdıklarının haset ettiğini hissettiklerini söylemişlerdir. İki araştırmada da bireylerin en çok kendi yaşlarındaki hem cinslerine karşı haset ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.2. Öz Değerlendirme Bakım Modeli

Öz değerlendirme modeli, bireylerin öz değerlendirmelerini sürdürecekt veya arttıracak bir tutuma göre davrandıklarını ve bireylerin diğerleriyle olan ilişkilerinin öz değerlendirmeleri üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu varsayar. Öz değerlendirme bakım modeli yansıtma süreci ve karşılaştırma sürecinden oluşur. Bu değişkenler öz değerlendirmeyi etkilemede etkileşim içindedirler fakat bunu bütün süreçlerde aksi yönde yaparlar (Tesser, Millar, Moore, 1988, s. 49).

Birey, yakın ilişkisinin olduğu bir bireyin üstün performansı ile kendi öz değerlendirmesini arttırabilir. Bireyin üstün performans sergileyen kişiyle olan ilişkisi ne kadar yakınsa öz değerlendirme de o kadar artar. Fakat bunun aksi de söz konusu olabilir. Birey yakın olduğu kişinin üstün performansına bakarak kendisiyle karşılaştırır ve kendi gözünde kendi performansını sönükleştirir. Bu da bireyin öz değerlendirmesinin azalmasına sebep olur. Yine bireyin daha üstün performans sergileyen bireyle ilişkisi ne kadar yakınsa öz değerlendirmesindeki düşüş de o kadar fazla olur (Tesser, Millar, Moore, 1988, s. 50). Kişi, karşı tarafın üstünlüğü kendisinden ne kadar fazlaysa aynı oranda öfke, utanç, hor görme, iğrenme, haset gibi duygular yaşar (Tesser, 1988, s. 218).

2.2.3. Eşitlik Kuramı

Eşitlik teorisi, bireylerin kendilerinin gereğinden az veya daha çok ödüllendirildiklerini düşündüklerinde bunun bireyler için sıkıntıya yol açacağını ve bu sıkıntının da bireyleri eşitliği sağlama çabasına iteceğini varsayar. Her ne kadar bireyler farklı eşitlik duyarlılığına ve eşitlik algısına sahip olsalar da eşitlik ve eşitsizlik durumlarında bireysel açıdan farklı ama tutarlı tepki verirler. Örneğin iş ortamında eşit olarak ödüllendirilmeyen kişiler, eşit olarak ödüllendirilen kişilere göre daha düşük iş tatmini yaşarlar (Huseman, Hatfield, Miels, 1987, s.222-223). Bu durum bireylerin öfke duygusunu tecrübe etmelerine de sebep olur (De Nisi, 1998, s. 160). Bireyler

eşitsizliği sadece kendileri diğerlerine göre daha düşük düzeyde kazanç elde ettiklerinde yaşamazlar. Aynı zamanda kendileri diğerlerine göre yüksek kazanç elde ettiklerinde de eşitsizlik duygusu hissederler (Adams, 1965, s.281).

Eşitlik kuramına göre hasetle ilgili duygular adaletsizlikle karakterize edilmiştir. Smith (1991, s. 93) adaletsizlik duygusu nedeniyle hasedin kötücül duygular içerdiğini adaletsizlik duygusu içermeyen hasedin kötücül duygular içermeyeceğini öne sürer.

2.3. Bir Duygu Olarak Haset ve Gıpta

Haset, haset edilen kişiye karşı beslenen negatif ve yıkıcı duygulardan oluştuğundan dolayı karşı tarafa zarar verecek durumlara sebep olabilir. Haset eden kişi haset ettiği kişinin üstün konumunu kaybetmesini ister. Gıpta ise kişinin pozitif gelişimine katkıda bulunabilir.

Tarhan (2014, s. 181) kıskançlığı “yapıcı kıskançlık” ve “yıkıcı kıskançlık” olarak iki gruba ayırdıktan sonra yıkıcı kıskançlığın haset olduğunu belirtmiştir. Hasedin ise daha çok bireyin kendisine yakın olan kişilerin sahip olduklarına yönelik olduğunu söylemiştir.

La Bruyere (1998, s. 241) kötü huy ile erdem birbirinden ne kadar farklıysa haset ve gıptanın da birbirinden o kadar farklı olduğunu söyler. Ona göre gıpta, ruhu verimli hale getirir ve içten bir duygudur.

Gıpta eden kişi, gıpta ettiği kişiyi örnek alarak onun gibi olmaya gayret gösterir ancak karşıdaki kişinin alçalmasını ve kaybetmesini de istemez. Gıpta, çalışmaya ve gayrete teşvik edeceğinden dolayı olumlu bir duygudur (Pazarlı, 1980, s. 278).

Van de Ven vd. (2010, s.671) karşı tarafın hak edilen üstünlüğünün gıptaya sebep olduğunu hak edilmeyen üstünlüğünün ise hasede sebep olduğunu öne sürer.

2.4. Haset ve Gıpta Duygularının Gelişim Süreci

Klein (2016, s. 25-26) hasedin bünyesel olduğunu yani doğuştan geldiğini ileri sürer. Bu duygu, anneye bebek arasındaki ilişkiyi dahi etkiler. Klein, bebeğin haset duyduğu ilk nesnenin anne memesi olduğunu söyler. Bebek arzuladığı, sahip olmak istediği her şeyin memede olduğunu ancak memenin bunları kendisi için sakladığını zanneder. Bu da bebeğin nefretini arttırır. Bebekte iyi meme veya kötü meme kavramları gelişir. Bebek anne tarafından çeşitli etkenler yüzünden yeterince ve zamanında beslenemediğinde, bebekte kötü meme kavramı ortaya çıkar ve bebeğin memeye duyduğu kin ve haset artar.

Freud'un Oidipus ve Elektra komplekslerinde hasedin ilk şekli görülür. Ona göre erkek çocuk, babasına benzeyerek gelecekte onun yerini almak ister. Anneyi ise cinsel nesne olarak idealize eder. Annesine olan bilinçdışı isteği karşısında babasını bir engel olarak algılar ve onu kendisine yok edilmesi gereken bir rakip olarak görür (Gürol, 2011, s. 150-151). Elektra kompleksi ise kız çocuğunun aynı süreci babasını arzulayarak ve annesini rakip görerek tecrübe etmesidir (Ayten, 2013, s. 64). Erkek için babaya, kız için anneye karşı duyulan bu haset, şüphe ve rekabet hislerinden kaynaklanır (Klein, 2016, s. 42).

Ninivaggi'ye (2014) göre normatif haset, erken bebeklik döneminin özellikle sözel olmayan döneminde ortaya çıkar. Bu dönemde duygusal algı ve zihinsel anlayış, gerçekliği karşıtlar olarak görerek ve aynı anda algılanan tutarsızlıkları uzlaştırmaya çalışarak kendilerini organize eder. Yavaş yavaş, farklı düzeylerde anlam, tutarlılık, değer yargıları elde ederler. İlk kutuplaşma aşırı olduğunda ve her birine çok ideal veya kötücül değerler atfedildiğinde aşırı haset ortaya çıkar. Aşırı haset, doğru bir şekilde ele alınıp niteliği değiştirilemezse normatif olmayabilir ve ciddi bir çatışmaya sebep olabilir. Çevresel eğitimle, ebeveyn modelliği ile ve okul kültürü ile aşırı haset kontrol altına alınabilir. Haset duygusunun sağlıklı bir şekilde olgunlaşması onun hayranlık ve şükran olarak değişmesine yardımcı olabilir.

2.5. Haset ve Hasetle İlişkili Diğer Duygular Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Hasede en çok benzeyen ve yine hasetle birbirine en çok karıştırılan kavram kıskançlıktır. Kıskançlık ve haset farklı kavramlar olmalarına rağmen günlük konuşmada birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Clanton, 2007, s. 411). Antik çağdan günümüze kadar filozoflar da bu iki duygunun farklı tecrübeler olduğunu ifade etmişlerdir (Parrott ve Smith, 1993, s. 906). Türkçe’de de kıskançlık kelimesinin kullanıldığı birçok durum aslında haset duygusunun hakim olduğu durumlardır (Vural, 2011).

Haset bir kişi başkasının sahip olduğuna sahip olmadığına ortaya çıkar; kıskançlık ise hâlihazırda var olan bir ilişkinin kaybedilmesi endişesinden doğar (Neu, aktaran Parrott ve Smith, 1993: 907). Hasedin, haset eden ve haset edilen olmak üzere iki unsuru varken, kıskançlığın kıskanan, kıskanılan ve kendisinden kıskanılan olmak üzere üç muhatabı vardır. Kıskançlık, öznenin sevdiği kişilere karşı olacağından, kıskançlığın muhatabı sınırlı ve az sayıdadır. Fakat haset edilen kişiler bundan çok daha fazla sayıda olabilir (Ben-Ze’ev, 1993, s. 13).

Haset ve kıskançlık kendilerine eşlik eden duygular açısından da farklıdır. Parrott ve Smith yaptıkları çalışmada, hasette onaylanmama ve aşağılık duygularının, güçlü arzuların ve gelişme güdülenmesinin baskın olduğu; kıskançlıkta ise güvensizlik, korku, belirsizlik ve yalnızlık duygularının baskın olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Parrott ve Smith, 1993, s. 911).

Haset, başkasının sahip olduğu ama haset eden kişinin sahip olmadığı ve fakat sahip olmayı arzu etme duygusu iken; kıskançlık kişinin sahip olduğu fakat başka birinin sahip olmadığı şeyi ona karşı kaybetmeme isteğinden kaynaklanır. Kıskançlık genel olarak insan ilişkilerinde ortaya çıkar. Kişi sahip olduğu ilişkiyi kaybetmek istemez (Ben-Ze’ev, 1993, s.13). Kıskançlık bazen ilişkilere zarar verse de kıskançlıktaki niyet hâlihazırda bir ilişkinin varsayılan bir tehlikeden korunmak istenmesidir (Clanton, 2007, s. 411). Kıskançlığın üç temel unsuru vardır: İstenen bir iyiliğin düşüncesini içeren bir haz unsuru, elden kaçırma veya yitirme düşüncesi ve kaybetme korkusuyla ortaya çıkan kırgınlık ve nefret (Hançerlioğlu, 1993, s. 229).

Hasette eksiklik duygusu hakimken, kıskançlıkta ise kaybetme korkusu hakimdir. Haset, elde olmayanı istemek üzerine kuruluyken, kıskançlık ise elde olanı kaybetmeme üzerine kuruludur (Navaro, 2018, s. 16). Haset, temelinde kötülük yapma isteği olan bir duygu durumudur ve haset duyulan kişiye zarar verme boyutuna dahi ulaşabilir (Sayar, 2019, s.53).

Schadenfreude da haset ile ilişkilendirilen duygulardan biridir. Türkçe’de kelime karşılığı olmayan schadenfreude “Başkasının duyduğu acıdan zevk alma ve memnuniyet duyma” (Boshafte freude über das missgeschick, über) anlamına gelir (URL-2, 2019, URL-3, 2020). Van de Ven vd. (2014, s. 9) yaptıkları araştırmada haset duygusunun artmasıyla schadenfreude duygusunun tecrübe edilmesi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır ve hasedi “schadenfreude” nin öncülü olarak nitelendirmişlerdir.

Hasetle ilişkili olan kavramlardan biri de gücenmedir (resentment). Haset bazı açılardan gücenmeye benzese de onları ayıran en büyük nokta hasedin karşı tarafla yapılan belirgin bir karşılaştırmadan ortaya çıkması gücenmede ise böyle bir karşılaştırmaların söz konusu olmamasıdır (Ven, Zeelenberg, Pieters, 2009, s. 423).

Ven vd. (2009, s. 423) gıptanın hayranlığa benzese de farklı kavramlar olduklarını ifade eder. Gıpta hayranlığa göre tecrübe edilmesi hoşnutluk vermeyen ve daha moral bozucu bir duygudur. Ayrıca gıpta, hayranlığa göre daha çok negatiflik içerir ve daha motive edicidir.

Lange ve Crusius (2015, s. 457) yaptıkları çalışmalarda haset, gıpta ve gururun birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalarda elde ettikleri bir başarıda kibir ağırlıklı gurur ifadesi gösteren kişilere genelde haset edildiği; daha gerçekçi (authentic) bir gurur ifadesi takınan kimselere ise gıpta edildiği ortaya konulmuştur.

Haset, başkasının elindeki kaybetmesini arzulamak olup şiddetle yasaklanmışken; kıskançlık “Kişinin kendi şahsiyetini, şeref ve onurunu temsil eden eş, evlat, aile, din ve ahlâk gibi değerlerini korumaya dönük olarak ortaya koymuş olduğu bir tutum veya bir refleks” olarak tarif edilen ve övülen bir özelliktir. Haset duygusu zemmedilirken

kıskançlık duygusu övülmüştür. Çünkü kıskançlık kişinin kendisine verilen eş, çocuk, aile gibi nimetlere karşı duyulan bir koruma içgüdüsü olarak görüldüğünden, bir nevi bu nimetler için şükür sebebi sayılmıştır (Yurt, 2018).

2.6. Hasedin Sebepleri

Haset duygusunun ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri vardır. Klein'e (2016, s. 25) göre hasede sebep olan ilk şey anne memesidir. Bebek anne memesinin sonsuz zevki kendine sakladığını düşünür ve böylelikle ilk haset bebeklik çağında başlar.

Klein'e (2016, s. 49) göre hasede sebep olan diğer bir sebep de haset duyulan kişinin, haset edene göre hasetsiz olmasıdır. Hasetçinin gözünde, haset edilen kişi en çok arzulanan şeylere sahip demektir. Ayrıca hasetçi kişi bir savunma mekanizması olarak sevilen kişilerde haset duygusu oluşturmaya çalışır. Fakat bu durumda da hasetçide, onlara zarar verme ve suçluluk korkusu oluşur. Sonuçta bu durum da hasedi arttıran bir etken olur.

Kıyas, hasede sebep olan ve hasedi arttıran önemli durumlardan biridir. Kendisini sürekli olarak başkalarıyla kıyaslayan kişi sahip olduğu haset duygusunu alevlendirir (Navaro, 2016, s. 27).

Haset duygusu bir çeşit ruhi hastalık olarak nitelendirilmiş ve insanın bencillik eğiliminden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Kişi, bu eğilimden dolayı başkalarının kendisinden üstün olmasına tahammül edemez ve haset eder (Karaman F. vd., 2006). Haset, insanda var olan bencillik, kendini sevme eğilimlerinin kötü yolda büyümesinden kaynaklanır (Pazarlı, 1980, s. 275).

2.7. Haset ve Gıptanın Psikolojik Sonuçları

Hasedin ortaya çıkmasına sebep olan bazı duyguların olmasının yanı sıra, haset sonucu ortaya çıkan duygular da vardır. Haset duygusunun deneyimlenmesi sonucunda kişide kendini eksik hissetme, değersizlik, özgüven eksikliği, içlerleme, öfke, hırs, intikam ve nefret gibi duygular ortaya çıkar. Bu duygular kişide saldırganlık, zarar verme ve yok etme gibi dürtüleri harekete geçirebilir. Kişi bu dürtüleri deneyimlediğinde ise huzursuzluk, korku, suçluluk, anksiyete hisleriyle karşı karşıya kalır. Ayrıca haset

toplum tarafından hoş karşılanmayan bir duygu olduğu için, kişi haset ile birlikte ortaya çıkan duyguları bilinçaltında yaşar (Navaro, 2018, s. 30). Klein'e göre (2018, s.33-39) insanların bilinçaltında haset duygusunun en büyük günah olduğu yatar. Çünkü haset, iyi nesneye zarar verir ve onu kirletir. Ayrıca aşırı haset, suçluluk duygusuna da sebep olur ve büyük bir mutsuzluk kaynağıdır. Hasetle birlikte ortaya çıkan öfke ve kin ise intikam duygusuna dönüşerek çok daha zararlı boyutlara ulaşmaya zemin hazırlar (Navaro, 2018, s.28). Haset duyan kişi başkaları tarafından duygularının onaylanmadığını da hisseder (Parrott ve Smith, 1993, s. 918).

Haset duygusuna sahip fakat bu duyguyla başa çıkmaya çalışan bireyler desteklenmedikleri hissine kapılır ve yalnızlık duyarlar. Sessiz bir sosyal çevrede kendine benzeyen kişilerle yaşamını sürdürürler. Kişide bir şeye sahip olmayı veya bir şeyi gerçekleştirmeyi hak ettiği ama ona sahip olmaktan veya onu gerçekleştirmekten aciz olduğu inancı var ise bu, hasetten kaynaklanan olumsuz ve yıkıcı davranışlara sebep olabilir. Bireyin bu durumda kendini haklı görmesi haset edilen nesnenin çalınması veya haset edilen özneye zarar verme gibi tahrip edici davranışlara yol açabilir. Ayrıca haset arkadaşlara veya sevilen kişilere karşı hissedilen kötü ve düşmanca bir duygu olarak addedildiğinden bireyde kendini suçlama ve utanç gibi duygular uyanmasına sebep olur. Eğer kişinin haset ettiğine dair kişisel farkındalığı da yoksa bu kez kişi kendi içinde bulunduğu kötü durum için öfke duyar ve karşı tarafı yani haset edilen kişiyi suçlamaya başlar. Böyle bir düşünce yapısına sahip olmanın sonucunda ise karşı taraf küçültülmeye, onun sahip olduğu üstünlük aşağılanmaya ve mutluluğu engellenmeye çalışılır (Berman, 2007, s. 21-23).

Jordan ve Chalder'ın (2013, s.15) elli katılımcı üzerinde yaptığı araştırmada, haset duygusuna sahip bireyler, şu duyguları deneyimlediklerini ifade etmişlerdir: Kızgınlık, gücenme, depresyon, üzüntü, utanç ve suçluluk. Yine bu bireyler kendilerine karşı acıma duygusu gösterme eğilimindedirler. Haset edilen kişinin veya kişilerin doğuştan şanslı olduklarını kendilerinin ise haksızlığa uğradıklarını düşünürler.

Russell (2018, s. 69) haset duygusuna sahip kişilerin mutsuz olduklarını ifade eder. Bu duygu insanı hem kötülük yapmaya yönlendirir hem de kişinin kendi elindekilerle

mutlu olmasına engel olur. Başkalarının sahip olduklarına odaklanan kişi bu durum yüzünden mutsuz olur.

Berman (2007, s. 18) hasedin yıkıcılıktan başka davranışlara da dönüşebileceğinden bahseder. Bunlardan biri de denk olma arzusudur. Denk olma arzusu insanın hayatı boyunca gelişir ve değişime uğrar. Çocuklar, akranlarıyla aralarındaki farkı onların sahip olduklarının aynısına sahip olarak kapatma arzusundaırlar. Çocuk, çocukluğun erken evrelerindeki bu farkı akranlarına benzemeye çalışarak kapatmaya çalışılır. Bir süre sonra ise çocuk kendisini diğerleriyle farklı niteliklere bakarak karşılaştırır. Herkesin farklı yeteneklere sahip olduğunu fark eden çocuk hasetle bu şekilde başa çıkar ve özsaygısını arttıran bir akran grubuna dahil olur. Böylelikle erken çocukluk döneminde, karşı tarafa birebir denk olma ve benzeme duygusu farklı başarılarla sahip olunabileceği duygusu ile yer değiştirir. Fakat diğerlerinin sahip olduğuna sahip olmada başarısızlığı ve çaresizliği deneyimleyen çocuklarda bu gelişimsel dönüşüm gerçekleşmeyebilir. Bu deneyimi yaşayan çocuklarda yıkıcı duygular ve davranışlar görülebilir. Bu durumdaki çocuk muhtemelen ilgilenilmeye, ona acı veren haset duygusunun anlaşılmasına ve isteklerinin ciddiye alınmasına ihtiyaç duymaktadır.

Hasedin haset eden birey üzerindeki psikolojik etkileri kadar haset edilen birey üzerinde de etkileri vardır. Van de Ven vd. (2010, s.675) haset edilen bireyler üzerinde üç farklı çalışma yapmış ve haset edilen bireylerin kendilerine haset ettiklerini düşündükleri insanlara karşı olumlu sosyal davranışlar sergilediklerini gözlemlemişlerdir. Haset edilen bireyler haset ettiği varsayılan bireylere yardımsever davranmışlardır. Fakat katılımcıların gıpta edildiklerini düşündükleri durumlarda gıpta eden kişiye karşı yardımseverlik gibi olumlu sosyal davranışlar sergilemelerinde azalma görülmüştür. Yani haset edilen birey haset eden kişiye karşı olumlu sosyal davranışlarda bulunurken, gıpta edildikleri durumlarda gıpta eden kişiye aynı derecede olumlu sosyal davranışlarda bulunmamışlardır. Araştırmacının sonucunda haset edilen bireylerin haset eden kişiyi yatıştırmak amaçlı olumlu sosyal davranışlarda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.8. Cinsiyetler Arası Haset ve Gıpta

Haset cinsiyetlere göre farklılık gösterir. Kadınların hasetle karşı karşıya kaldığı durumlarda hissettikleri ve gösterdikleri davranışlar erkeklerinkinden farklıdır. Navaro'ya (2007, s. 120-122) göre erkekler hasedi bir yarış olarak görürler. Kendilerine karşı yapılan saldırıları, kışkırtmaları, gizli ve açık mücadeleleri içinde bulundukları yarışın bir ön şartı olarak kabul ederler. Hasedin erkekler üzerinde harekete geçirici bir etkisi vardır. Erkekler hasede maruz kaldıklarında hem cinsleri tarafından ortaya konan aleni saldırılarla, rekabetçilikle ve yıkıcılıkla yüzleşirler ve bu gibi durumlarda kendilerini savunurken kadınlara göre daha korkusuz hissederler. Kadınlar ise haset ve rekabetçilikle karşı karşıya kaldıklarında kendilerini görünmez kılmak isterler. Alçakgönüllü veya alçakgönüllüymüş gibi davranırlar. Elde ettikleri başarıyı kabul etmeye karşı direnç gösterirler. Kendilerine karşı yapılan övgüleri kabul etmeme eğilimi gösterirler. Utangaç tavırlar sergilerler. Haset edilen erkekler sosyal olarak desteklenirken haset edilen kadınlar iki cins tarafından da dışlanırlar.

Kadınlar haset ettiklerinde haset ettikleri kişiyi görmezden gelip onu yok sayarlar. Bu haset edilen kişiyi önemsiz kılma çabasıdır. Haset ettikleri kişiyle irtibattan sakınırlar veya iletişimi tamamen kopartırlar. Dedikodu, pasif saldırgan sözler, imalar, boş vermiş tavırlar da kadınların haset ettiklerinde sergiledikleri tavırlardır. Erkekler ise haset ettikleri ve yarış içine girdikleri kişiyle açıkça zıtlaşarak iletişim kurarlar (Navaro, 2007, s.128).

Erkeklerin kadınlarda, kadınların da erkeklerde bilinçdışı olarak haset ettiği durumlar vardır. Erkeklerin kadınlara karşı bilinçdışı olarak hissettiği en yoğun haset duygusu kadının bağımlı, hırssız olması ve evde olma hissine sahip olmalarıdır. Kadınların erkeklere karşı hissettiği bilinçsiz haset duygusu ise özgürce dışarı çıkmaları ve ne isterlerse yapmalarıdır (Berman, 2007, s.96).

DelPriore, Hill ve Buss'un (2012, s. 318-320) 215 katılımcı üzerinde yaptıkları araştırmada katılımcılara en çok haset ettikleri on durum ve bu durumlarda kime ve neden haset ettikleri sorulmuştur. Çalışmada erkeklerin kadınlara göre şu durumlarda daha çok haset ettikleri sonucuna ulaşılmıştır: haset edilen kişinin ilgilenilen karşı cinsi

daha çok etkilemesi, ekonomik üstünlük, haset edilen kişinin statü göstergesi olan ve hasetçinin arzuladığı bir eşyaya sahip olması (lüks bir araba veya tasarım çanta gibi), üstün akademik başarı, üstün atletik başarı. Araştırmada kadınların erkeklere göre haset duygusunu daha yoğun yaşadığı durumlar ise şunlar olmuştur: fiziksel çekicilik, popülerlik, sosyal refah, seçkin aile, iyi giyinme. Aynı araştırmacıların 203 lisans öğrencisi üzerindeki yaptıkları araştırmada ise erkeklerin kadınlara nazaran, yüksek statü ve prestij, kaynak edinme kabiliyetine sahip olma, daha çekici bir partnere sahip olma, üstün atletik yetenek ve daha üstün cinsel başarı konularında daha fazla haset duygusuna sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar ise daha çekici olma, ekonomik açıdan başarılı bir partnere sahip olma, bekâret konularında erkeklere göre haset duygusunu daha çok tecrübe ettiklerini belirtmişlerdir. Partneri etkileme ve popülerite konularında ise erkeklerle kadınlar arasında fark bulunamamıştır.

2.9. Hasetle Başa Çıkmanın Yolları

Haset ve hasedin yıkıcı etkilerinden kurtulmanın ilk şartı farkındalıktır. Kişi kime, neye ve neden haset ettiğinin farkına vardığında ilk önce gizliliğin oluşturduğu baskıdan kurtulmuş olur (Navaro, 2016, s. 49). Ayrıca olumsuz bir duygu veya davranışı düzeltmenin ilk yolu onun farkına varmaktır. Ancak farkındalık sahibi olduğunda yanlış olanı düzeltebilmek için adım atmaya başlanabilir. Kişi, hasedinin sebebini anlayıp bu duygudan arınmaya istekli olmalı ve kendisini bu konuda eğitebileceğine inanmalıdır. Yine insan bu dünyada sahip olunan şeylerin aslında geçici olduğunu tefekkür ettiğinde hasede karşı yeni bir bilinç kazanır ve hissettiği kötü duygular kendi gözünde de anlamsızlaşır (Sayar, 2019, s.53-54).

Haset, her ne kadar kendisinden tamamen kurtulması zor bir duygu olsa da kişi, kendi çabasıyla bunu daha olumlu sayılabilecek duygulara evirebilir (Sayar, 2019, s. 53). Adler de (2018, s.219) kişinin bu duygudan bütünüyle kurtulmasının mümkün olmadığını söyler. Ancak hasede yeni bir yön vererek kişinin ve toplumun en fazla yararına olabilecek şekilde ondan faydalanılabileceğini ifade eder.

Pazarlı da (1980, s.274) hasedin ortaya çıkmaması için çocukların daha küçükken bencilliğe ve kendini haddinden fazla sevmeye alıştırılmaması gerektiğini vurgular.

Russell (2018, s. 72) ise çocuklara kendilerine değer vermelerinin öğretilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre fazla alçakgönüllü insanlar haset duymaya daha eğilimlidirler.

Russell'e (2018, s. 71) göre hasetten kurtulmak isteyen kişi, zihnini disipline etmelidir. İnsan boş şeyler düşünmediğinde sonuç olarak hasetten de kurtulmuş olur. Ayrıca kişinin kendi işiyle ilgilenmesi ve kendisini başkalarıyla karşılaştırmaktan vazgeçmesi de hasetten kurtulmanın yollarındandır.

Berman (2007, s. 18-21) hasetle başa çıkmada üç değişkenden bahseder. Bunlardan ilki, öz saygının öğelerinden biri olan kişisel yeterliliğin öz değerlendirmesidir. Kişi kendi yeteneğini haset ettiği kişininkine denk görmediğinde daha çok haset eder ve daha fazla kızgınlık ve acı duyar. Böyle bakıldığında öz değerlendirme önemlidir. Kendi yeteneklerinin öz değerlendirmesini yaparken kendini yeterli bulan kişi daha az haset eder. Kendisini aciz gören kişi ise haset duygusunu çok daha acı şekilde tecrübe eder. Böyle durumlarda haset depresyona da dönüşebilir. Öz değerlendirmesi olumlu yönde güçlü olan kişi diğerleriyle yarışmaya daha meyilli olur ve öne geçtiğinde de öz değerlendirmesi daha da güçlenir. Tam tersi durumda ise kişi, diğerleriyle yarışmaktan kaçınır. Kısacası hasetle başa çıkmada kişinin öz değerlendirmesi oldukça önemlidir. İkinci değişken ise hak etme veya yetki sahibi olmadır. Berman "hak etme" yi kişinin kendisinin sahip oldukları hakkındaki öz değerlendirmesi, aynı zamanda karşı tarafın sahip olduklarının değerlendirmesi olarak açıklar. Kişinin "hak etme"ye dair öz değerlendirmesi onun diğer kişiye eşit olma inancını belirler. "Hak etme" ye dair pozitif bir öz değerlendirme haset duygusunun ortaya çıkması için gereklidir fakat tek başına yeterli değildir. Pozitif "hak etme" öz değerlendirmesi yoksa haset ortaya çıkmaz. Çünkü kişi bu durumda kendisi ile diğer kişi arasındaki farkı makul bulur. Kişide haset yerine hayranlık duygusu ve kabulleniş ortaya çıkar. Negatif "hak etme" öz değerlendirmesi ise kişi için huzur bozucu olabilir. Kişi sadece diğer tarafın yıkıcı üstünlüğüyle yüzleşmekle kalmaz aynı zamanda karşı tarafla olan önemli bir ilişkiyi kaybetmekle de karşı karşıya kalabilir. Üçüncü değişken ise kişinin haset duygusunun farkında olması ve bu duyguyu sahiplenmesidir. Bu durum da genelde kişiye acı verir. Fakat bireyin haset duygusunun farkında olması onun olumsuz ve saldırgan davranışlarını hafifletir. Aynı zamanda bu kişisel farkındalık bireyin bu olumsuz

duyguyu değiştirebilmesine ve onunla başa çıkabilmesine de yardım edebilir. Çünkü bilincinde olunmayan duygular değiştirilemezken bilincinde olunan duyguların istendiğinde değiştirilme ve dnştrlme ihtimalleri vardır.

İçsel gücün tecrübesi kişinin hayatında hasedin yoğunluğunu ve önemini etkiler. Kişi hayatındaki iynin kaynağının kendi olduğunu hissettikçe acizlik hissi ve diğerlerine karşı haset kaynaklı olan kızgınlığı azalır. Birey kendi yeteneklerini gerçekleştirmek için motive olabilir. Böylece haset daha az acı verir ve hasedin inkarı veya hasedi gizleme durumu da azalır. İçsel gücün tecrübesinin yokluğunda ise birey ve bireyin haset nesnesi arasında değiştirilemez ve sürekli kabul edilen bir boşluk ortaya çıkar. Kişi bu durumda kendisine haksızlık yapıldığını düşünebilir ve agresif, kinci bir tutum sergileyebilir (Berman, 2007, s. 87).

2.10. Haset ve Gıptanın Bireye ve Topluma Etkileri

Haset, en çok hasetçinin kendisine zarar vermekle birlikte hasetçi harekete geçtiğinde haset ettiği kişi veya kişilere de onun zararı dokunur. Hasetçi toplumlarda siyasi partiler birbirine haset ve düşmanlık ederek asıl amaçlarından uzaklaşırlar. Üniversiteler, cemaatler ve diğer farklı kuruluşlar birbirlerine haset edip üstünlük yarışına ve iddiasına girdikleri zaman yapmaları gereken asıl içten ve hedeften koparlar. Ülkenin lehine çalışmaktan ziyade birbirleriyle ekişirler. Yine bu sebepten dolayı halk arasında da sevgi ve saygı bağları kopar. Bu da toplum için büyük bir felakettir (Pazarlı, 1980, s. 276).

Hasetçi kişi, hasedini pratik boyuta taşıdığında haset ettiği kişiye iftira atma, dedikodusunu yapma, yalan söyleme, karalama gibi yollara başvurabilir (Pazarlı, 1980, s. 277).

Hasedin birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedenlerin yanı sıra, hasedin kimi zaman olumlu taraflarının da olabileceğini ileri sürenler de vardır. Navaro'ya göre haset, sadece bir duygu olarak kaldığında ve sonucunda olumsuz bir davranış sergilenmediğinde etrafa zarar veren bir netice çıkmaz. Haset, ancak kişinin olumsuz davranışlarda bulunmasına sebep olduğunda istenmeyen sonuçlar doğurur.

Fakat aksine, kendisinden doğru bir şekilde yararlanıldığında haset, kişinin gelişimi için ihtiyaç duyduğu motivasyonu sağlayabilir. Haset duyulan şey aslında kişinin kendisinde eksik bulduğu veya geliştirmeye ihtiyaç duyduğu yönünü göstermesi açısından önemlidir. Kişinin haset duyduğu şey, aslında kendisinde eksikliğini hissettiği özelliktir. Kişi, hasedinin farkına vardığında hem gizli hasedin verdiği suçluluk hissi yaratan utanç verici duyguların esaretinden kurtulur hem de haset sonucu ortaya çıkan enerjisini kendisinde fark ettiği eksikliği gidermek için kullanabilir. Dolayısıyla farkındalık hem kişinin kötü duygulardan arınmasına vesile olur hem de yaşanılan duyguyu olumlu yöne çevirme avantajı sağlar (2018, s. 40-43).

Van de Ven vd. (2010, s. 419-426) ise yaptıkları çalışmada hasedi iyicil haset ve kötücül haset olarak ikiye ayırmıştır. Yaptıkları bu çalışmada iyicil hasedin kişinin motivasyonunu arttırdığı fakat kötücül hasedin ve hayranlığın böyle bir etkiye sebep olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğrenciler üzerinde yaptıkları bu araştırmada katılımcılar hayranlığı (admiration) olumlu bir duygu olarak tanımlarken iyicil ve kötücül hasede karşı eşit bir şekilde olumsuz duygular olarak yaklaşmışlardır. Yine katılımcılar hayranlık duyulan kişinin ve iyicil haset beslenen kişinin üstünlüğünü hak edilerek kazanılmış olarak tarif ederken kendisine karşı kötücül haset beslenen kişinin üstünlüğünü, hak edilmeden kazanılmış üstünlük olarak tarif etmişlerdir. Öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada Van de Ven vd. başarılı bir öğrenciye karşı iyicil haset besleyen öğrencilerin çalışma saatlerinin arttığını gözlemlemişlerdir. Eğer birey gelişimin, kişinin kendi kontrolü altında olduğunu düşünüyorsa daha çok iyicil haset besleme eğilimindedir fakat eğer bunun kontrolü dışında olduğunu düşünüyorsa hayranlık duyma eğilimindedir. Bu da bireyin çalışma motivasyonunu arttırmaz. İyicil haset ise moral bozucu olmasına rağmen kişinin gelişim motivasyonunu artırır.

2.11. Dinlerin Haset ve Gıptaya Bakışı

2.11.1. Budizm’de Haset ve Gıpta

Budist terminolojisinde hasedin karşılığı “issā” (Humphreys, 1997, s.98) veya “Īrṣyā” dır (Buswell, 2004, s. 222).

Budizm’de haset ruhsal bozukluklardan biri olarak görülür ve zihinsel akışı saflaştırmak için kurtulunması gereken davranışlardan biri olarak addedilir (Buswell, 2004, s. 919).

Budizm’de haset, öfkenin türevlerinden biridir ve zihnin yıkıcı hâllerinden biri olarak görülür (Goleman, 2003, s. 67-106). Haset, Abhidharma’da yer alan zihinsel faktörlerde anılmaktadır. Haset on dört zararlı zihinsel faktörden biri olup nefret alt grubunun dört zihinsel faktöründen biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda yirmi ikincil zararlı zihinsel faktörden (upakleśa) de birisidir. Haset yine, zihni kirleten on madde (upaklesha-bhūmika) arasında da yer almaktadır (URL-4, 2020).

2.11.2. Semavî Dinlerde Haset ve Gıpta

Haset, Hristiyanlıkta yedi ölümcül günahın biridir. Ancak bir düşmanın, bireye zararı dokunan bir kişinin elindekini kaybetmesini istemek haset sayılmaz. Bu kindarlık kapsamında değerlendirilebilir. Yine topluma zararı dokunacak bir kişinin yüksek bir mevkiye gelmesinden dolayı duyulan üzüntü de haset değildir. Bu da adalet duygusundan kaynaklanır. Ancak ne olursa olsun düşmana verilen nimetin dahi Allah’ın takdirinde olduğunun unutulmaması gerekir (Güngör, 2014, s. 42).

Kitab-ı Mukaddes’te sevgi ile hasedin bir arada bulunamayacağından bahsedilmiştir: “...Sevgi çok sabreder, lütufla muamele eder, sevgi haset etmez, sevgi övünmez, kibirlenmez, çirkin muamele etmez” (I. Korintoslulara, 14).

Bir başka ayette ise hasetten uzak durulması şu şekilde tavsiye edilmiştir: “Ruh sayesinde yaşıyorsak, Ruh’un izinde yürüyelim. Boş yere övünen, birbirine meydan okuyan, birbirini kıskanan kişiler olmayalım” (Galatyalılar, 5:18, 26).

Yine hasedin olduğu yerde çeşitli kötülüklerin olacağı da belirtilmiştir: “...yüreğinizde kin, kıskançlık, bencillik varsa övünmeyin, gerçeği yadsımayın. Böylesi “bilgelik” gökten inen değil, dünyadan, insan doğasından, cinlerden gelen bilgeliktir. Çünkü nerede kıskançlık, bencillik varsa, orada karışıklık ve her tür kötülük vardır” (Yakup, 3: 14-16.).

Hasedin kavga, çekişme, cinayet gibi kötülöklere sebep olduğu ise şöyle belirtilmiştir: “Aranızdaki kavgaların, çekişmelerin kaynağı nedir? Bedeninizin üyelerinde savaşıan tutkularınız değil mi? Bir şey arzu ediyor, elde edemeyince adam öldürüyorsunuz. Kıskanıyorsunuz, isteğimize erişemeyince çekişip kavga ediyorsunuz” (Yakup, 4:1-2).

Hasedin diğer kötü davranış veya duygularda olduğu gibi insanın içinden kaynaklandığı ve insanı kirlettiğı ise şöyle belirtilmiştir: “İsa şöyle devam etti: “İnsanı kirleten, insanın içinden çıkandır. Çünkü kötü düşünceler, fuhuş, hırsızlık, cinayet, zina, açgözlölük, kötölük, hile, sefahat, kıskançlık, iftira, kibir ve akılsızlık içten, insanın yüreğinden kaynaklanır. Bu kötölüklerin hepsi içten kaynaklanır ve insanı kirletir” (Markos, 7: 20-23). Haset, kişinin kendi kendisini yiyip bitiren kötü bir özelliktir: “Budalayıcı kıskançlık bitirir” (Eyüp, 5:2).

İncil’de Yahudilerin inkar sebeplerinden biri de hasettir. İncil’de bu durumdan şöyle bahsedilir: “Ertesi Şabat Günü kent halkının hemen hemen tümü Rabb’in sözünü dinlemek için toplanmıştı. Kalabalığı gören Yahudiler büyük bir kıskançlık içinde, küfürlerle Pavlus’un söylediklerine karşı çıktılar. Pavlusla Barnaba ise cesaretle karşılık verdiler: “Tanrı’nın sözünü ilk önce size bildirmemiz gerekiyordu. Siz onu reddettiğimize ve kendinizi sonsuz yaşama layık görmediğimize göre, biz şimdi öteki uluslara gidiyoruz” (Elçilerin İşleri 13: 43-49).

Yukarıda geçen ayetlerin çevirisinde her ne kadar “kıskançlık” kelimesi kullanılsa da bahsedilen durumların haset olduğu görölmektedir. Bu şekilde kullanımın sebebi muhtemelen Türkçe’de haset ve kıskançlık kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılıyor olmasıdır.

İslam’dakine benzer bir şekilde Kayın’ın Habil’i öldürme sebebi olarak da hasede işaret edilir (Yaratılış, 4: 1-16). Yine Hz. Yusuf’un kardeşlerinin hasetleri sebebiyle onu öldürmeye çalışmaları da Kitab-ı Mukaddes’te yer almaktadır (Yaratılış, 37: 1-36).

Yahudilikte evlilik öncesi yapılan bir ayin olan mikvede, gelinin mikveye dalmadan önce ettiğı bir dua vardır. Bu duanın içeriğinden biri de karı ve koca arasında kıskançlık ve hasedin olmamasına dairdir. Yani haset, karı koca arasında bile olması

arzulanmayan bir durum olarak görülerek bunun olmaması için dua edilir. Bu da hasede olan negatif bakış açısını göstermektedir (Vainstein, 1990, s. 49-50).

2.11.3. İslamiyet'te Haset ve Gıpta

Haset, “başkasının hak ederek kazandıklarından rahatsızlık duyup o kişinin kazandıklarını yitirmesini istemektir” (Bilmen, s. 468).

Gazali (1979, s. 426) hasedi; “bir kişinin, başkasına verilen nimeti o kişiye çok görmesi ve karşı tarafın sahip olduğu bu nimeti kaybetmesini arzulamak” olarak tanımlar. Bazen bu arzunun yanında, kişi haset ettiği kişinin elindeki nimeti kaybetmesi için uğraşır (El-İsfehani, 2006, s. 309). İbn Kayyim başkalarının nefretini kazandıran dört şeyden birinin de haset olduğunu ifade eder (El-Cevziyye, 1990, s. 123).

İslam dini, hasedi ayet ve hadislerle yasaklamıştır. Hasedin kardeşlik ortamını bozacağı ve toplumdaki güven ortamını yok edeceği söylenmiştir. Ayrıca hasedin yasaklanmasının önemli bir sebebinin de Allah'ın kulları arasında yaptığı taksimata rıza göstermemek olduğu ifade edilmiştir (Kandemir, 2018; Sabuni, 1992, s.483).

Haset ile gıpta birbirine benzeyen fakat birbirine zıt olan iki özelliktir. Hasedin orta sınırı gıptadır. İnsan gıpta seviyesinde kaldığı sürece bu özellikten olumlu yönde yararlanabilir. Gıpta, karşıdaki kişinin sahip olduğu nimetin aynısından kendisinde de olmasını arzu etmek olup başkasının elindekini kaybetmesi gibi menfi bir duygu içermez. Gıpta mü'minin, haset ise münafığın bir özelliği olarak görülmüştür (Canan, 1989, s. 321).

Gıpta, insanı çalışmaya ve gıpta ettiği kişinin olumlu davranışını yapmaya yönelttiğinden İslam'da tavsiye edilen bir davranış olmuştur ancak gıptanın haset seviyesine ulaşmaması da önemle vurgulanır (Hançerlioğlu, 1984, s. 113).

2.11.3.1. Kur'an-ı Kerim'de haset ve gıpta

Kur'an-ı Kerim'de haset Yahudilerin eleştirilen özelliklerinden de biridir: “Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeyler için insanları kıskanıyorlar mı?” (Nisa Suresi, 54. ayet). İslam Peygamberi Hz. Muhammed’e peygamberlik verildiğinde Yahudiler tüm ihsanları kendilerine layık gördüklerinden ve başkalarına bunları yakıştıramadıklarından Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara haset etmişlerdi. Yeni bir peygamber gönderileceğini biliyorlar fakat bu peygamberin kendi aralarından çıkmasını bekliyorlardı. Durum böyle olmayınca da Müslümanlara haset ettiler (Kandemir, 2018, s.563).

Kur'an-ı Kerim'de hasedin inkara dahi yol açtığını içeren ifadeler vardır: “Kitap ehlinde bir çoğu hak kendilerine besbelli olmuşken içlerinde yerleşmiş hasetten dolayı sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.” (Bakara suresi, 109. ayet). Kurtubi (1997, s. 272) bu ayette geçen “içlerinde yerleşmiş olan haset”i kitab ehlinin yani Hristiyanlar ve Yahudilerin hasedinin kendi içlerinde olduğunu bunun onlara emredilmediği olarak açıklar. Yani kitap ehli kendilerine emredilmediği halde, Müslümanlara haset duyarlar. Başka bir ayet ise şöyledir: “Yoksa Allah’ın bol nimetinden verdiği kimseleri mi çekemiyorlar?” Taberi, bu ayeti Yahudilerin Hz. Muhammed’e verilen peygamberlik nimetini çekememesi olarak açıklar. Özetle haset, doğruları inkara bile sebep olabilir. Kur'an-ı Kerim'de haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden Allah’a sığınılması gerektiği konusunda da yol gösterilmiştir (Felak Suresi, 1-5).

2.11.3.2. Hadislerde haset ve gıpta

İslam Peygamberi Hz. Muhammed de, çeşitli hadislerde hasetten bahsetmiş ve Müslümanların hasetten uzak durmasını tavsiye etmiştir:

“Birbirinize kin tutmayınız, haset etmeyiniz, sırt dönmeyiniz ve ilginizi kesmeyiniz. Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz” (Riyazu’s Salihin: 1571).

Hasetle ilgili Taberani’nin aktardığı hadisler şunlardır:

“İnsanlar birbirine haset etmediği müddetçe hayır içinde olmaya devam ederler” (el-Heysemi, 2011, s.330).

“Üç şey vardır ki onlar ümmetinden ayrılmaz: Uğursuzluk, haset ve kötü zan yürütmek”. Bunun üzerine bir adam: ‘Ya Resulallah! Kendisinde bunlar olan kimseden bunları gideren şey nedir?’ diye sordu. Efendimiz de: ‘Haset ettiğin vakit Allah’tan mağfiret dile, zan yürüttüğün zaman onu gerçekleştirme, sana bir uğursuzluk hissi geldiğinde de onu geç’ buyurdu” (el-Heysemi, 2011, s. 331).

Enes b. Malik’ten rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed bir gün “Şu anda yanınıza cennet ahalisinden olan bir adam geliyor.” der. Bunun üzerine adamın hangi ameliyle cennetlik olduğunu öğrenmek isteyen Abdullah b. Amr, adamla üç gün boyunca kalır fakat onun kendilerinden farklı bir amelde bulunduğunu göremeyince adama Peygamberin kendisini bu şekilde müjdelediğini, onu cennete götüren amelinin ne olduğunu merak ettiğini sorar. Adam cevap verir: “ ‘Hepsi gördüğün kadar. Ancak ben Müslümanlardan hiçbirine karşı içimde kin duymam, Allah’ın kendisine verdiği hayırdan dolayı kimseye de haset etmem.’ Bunları duyan Abdullah da “Seni o dereceye ulaştıran işte bu yönündür. Bizim de yapamadığımız budur” dedi (el-Heysemi, s. 333).

Enes b. Malik’ten aktarılan bir hadis şöyledir: “Haset, hasenatı yer tüketir, tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi” (Deylemi, 1986, s.159). Hasedin, iyilikleri yok etmesi haset sonucu ortaya çıkan kötü davranışlar sebebiyle olur. Çünkü haset eden kişi haset ettiği kişiye zulmetmekten ve onun gıybetini yapmaktan geri durmaz. Bu da hasetçinin iyiliklerinin silinmesine sebep olur. Haset edilen kişi sevapça yükselirken, hasetçi hasedi yüzünden zarara düşer (Canan, 1989, s.323).

Hz. Zübeyr’den rivayet edilen bir hadis ise şöyledir: “Size ümem-i kadime hastalığı sirayet etti: Bu haset ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saç kazır demiyorum. O, dini kazıyıcıdır.” (Tirmizi, Sıfatı’l-Kıyame 57, 2512.) Hz. Muhammed burada hasedi geçmiş ümmetlerin bir hastalığı olarak nitelendirmiş ve insanın dinine zarar verdiği işaret etmiştir (Canan, 1989, s.326).

İslam dininde gıpta meşru görülmüştür. Hz. Muhammed çeşitli rivayetlerde gıptanın meşru olduğunu ifade etmiştir. “Haset (hiçbir şeyde) caiz değildir, ancak iki (huy) hakkında caizdir: O kimseye haset (gıpta) olunur ki, Allah ona Kur’an öğretmiş, o da

gecenin (kutlu) saatleriyle, gündüzün (muayyen) zamanlarında Kur'an okur ve komşusu işitir de: 'Keşke (komşum) filana verilen Kur'an nimeti gibi bana da ihsan olunsaydı ve onun mucibiyle amel ettiği gibi ben de amel etseydim.' der. Öbür kimseye de gıpta olunur ki, ona da Allah mal vermiştir, o da malını hak yolunda sarf etmektedir. Şimdi birisi: 'Keşke şu hayır seven kişiye verilen mal gibi bana da verilse idi de onun hayır işlediği gibi ben de işlemiş olsaydım!' diye imrenir." Abdil'latif ez-Zebidi (1978, s. 240) burada geçen haset kelimesinden maksadın gıpta olduğunu söylemiştir. Buhari de bu hadisi "Kişinin Kur'an sahibine gıpta etmesi babı" nda ele alarak buradaki haset kelimesinin gıpta olduğuna işaret etmiştir.

İbn Mes'ud'dan rivayet edilen bir hadiste ise gıpta edilebilecek kişiler haber verilmiştir: "Şu iki kişi dışında hiç kimseye gıpta etmek caiz değildir: 'Biri, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sahibi kimse. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı Hakk yolda sarf eden zengin kimse.'" (Buhari, İlm 15, Zekat 5, Ahkam 3, İtisam 13; Müslim, Salat'ul- Müsafirin 268). Hadisin Arapça aslında geçen "haset" kelimesi "gıpta" anlamındadır ve karşı tarafın elinden nimetin alınması arzusu taşınmaz (Canan, s. 818).

2.11.3.3. İslam âlimlerine göre haset ve gıpta

İslam âlimleri haset ve gıptayı ayet ve hadislerden yola çıkarak yorumlamışlar, hasedi menfî bir duygu olarak görürken gıptayı ise müspet bir duygu olarak ele almışlardır. Haset ve gıptayı geniş bir şekilde ele alan İslam alimlerinden biri Gazali'dir. Gazali (1979, s. 432) hasedin dört farklı derecesinden bahseder. İlkinde hasetçi, haset ettiği kişinin elindeki nimet kendisine geçsin veya geçmesin o kişiden gitmesini ister. Bu da hasedin en kötü çeşididir. Hasedin diğer bir çeşidi, karşıdaki kişinin elindeki nimeti arzulamaktır. Üçüncüsü, o kişideki nimetin aynısının kendisinde olmasını isteme bu da mümkün değilse ondan da gitmesini istemektir. Dördüncüsü ise karşı tarafın sahip olduğu nimetin aynısına sahip olmayı istemekle birlikte, karşı taraftan o nimetin gitmesini istememektir (1979, s.432).

Gazali (1979, s. 433-437) hasedin yedi sebebi olduğunu ifade eder. Bu yedi sebepten ilki düşmanlıktır. Kişi, kendisine eziyet eden veya fikir olarak kendisine muhalif olan

kişiyi düşmanlık beslediğinde onun başına gelen felakete sevinir, iyiliğine ise üzülür. İkincisi, karşı tarafın sahip olduklarıyla kibirlenmesi yüzünden kişide oluşan hasettir. Kişi, bir başkasının böbürlenmesine tahammül edemez ve haset duygusu ortaya çıkar. Kişinin kendi kibri de haset duygusuna zemin hazırlar. Başkalarının konum olarak yükselip kendi hizmet ve emrinden çıkmasına tahammül edemeyen kişi onlara haset eder. Dördüncü sebep ise şaşkınlıktır. Örneğin İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in kendileri gibi bir insan olmasına rağmen peygamber olarak seçilmesine şaşırarak kafirler ona haset etmişlerdir. Aynı amaca ulaşmaya çalışan insanların birbirlerine karşı besledikleri haset de diğer bir haset nedenidir. Bu kişiler, birbirlerine üstün gelme arzusuyla haset ederler. Altıncı sebep ise üstün makam elde etme isteğidir. Bu kişi kendisiyle aynı mevkide olan kişilerin kendisinden üstün bir seviyeye gelmelerini hazmedemez ve onlara haset eder. Yahudi alimlerinin Hz. Muhammed'e karşı besledikleri haset de bu türdendi. Onlar kendi makamlarının, onun getirdiği yeni inanç sistemi yüzünden gideceği düşüncesiyle ona haset etmişler ve hatta bu durum onların inkarına da sebep olmuştur. Yedinci sebep ise kişinin kötü huylu olması ve Allah'ın verdiği nimetlere karşı cimri olmasıdır. Bu türden bir hasetçi, diğerlerinin daima kötü duruma düşmesini ister ve bundan mutluluk duyar. Gazali bunu, hasedin en kötüsü ve alçağı olarak niteler. Çünkü diğer sebepler geçici olabilirken bu kalıcı bir durumdur. Gazali bu sebeplerin bazılarının ya da hepsinin tek bir kişide toplanabileceğini ancak sadece birinin bulunduğu durumun çok nadir görüldüğünü söyler. Yani kişi çoğu zaman birden fazla sebep yüzünden aynı kişiye veya farklı kişilere haset duygusu besleyebilir.

Gazali (1979, s. 440-446) hasedi bir kalp hastalığı olarak niteler. Tedavisinin ise ilim ve amel ile mümkün olduğunu vurgular. Kişi, hasedin tedavisi için bunun ne kadar günah olduğunu hatırlamalı ve hasedin hiçbir faydasının olmadığını hatta kendisine zarar verdiğini aklından çıkarmamalıdır. Hasetten kurtulmak için, hasetçi bu duygunun kendisine yönelttiği isteklerin aksi davranmalıdır. Hasedi, ondan karşıdakini kötülemeyi isterse o içindeki bu kötü duygunun aksine haset ettiği kişiyi övmeli ve ona tevazu göstermelidir. Hasetçinin bu davranışı, haset ettiği kişiyle arasında muhabbetin gelişmesine vesile olur ve böylelikle hasetçi de hasedinden kurtulur. Gazali'ye göre bunlar hasedi tedavi eden geçici yollardır. Hasetten kurtulmak isteyen

insan öncelikle hasedin asıl sebebi olan büyülenme, hırs gibi haset sebeplerini keşfetmeli ve bunları tedavi yoluna giderek hasetten kökten kurtulmalıdır.

Gazali (2013, s. 171) hasedin haram olduğunu ancak insanın kendi doğasını değiştirmekle yükümlü olmadığını söyler. Fakat kişinin bu durumdan yükümlü olmaması için öncelikle bu duyguyu söze veya davranışa dökmemesi gerekir. Ayrıca kalbinde bulunan bu menfi histen rahatsızlık duymalı ve onu yok etmeye çalışmalıdır. Semerkandi (2013, s. 32) hasedin hasetçiye olan zararlarından bahsederken kişinin Allah'ın öfkesini kazanacağını ve kişiye Allah'tan gelecek yardımların duracağından bahseder. Yine o, Müslümanlara haset edenin duasının da kabul olmayacağını ifade etmiştir. İslam dinine göre haset, insanı hakikati reddetmeye kadar götürebilir. Zira Şeytan, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'e verilen konuma haset etmiş ve Allah'ın ona emrettiği "Adem'e secde et" emrine karşı gelerek isyan ve inkara sürüklenmiştir. Bu nedenle ilk hasetçi Şeytan'dır (Mir, 1996, s. 78). Bazı İslam alimlerine göre ise, insanlık tarihindeki haset kaynaklı ilk olay Kabil'in Habil'i hasedi sebebiyle öldürmesidir (Pazarlı, 1980, s.276).

İslam alimlerince haset, bazı durumlarda meşru sayılmıştır. Kafirlerin sahip olduklarına haset etmek ve zevalini istemekle sahip olduklarını haram yollara harcayan fasığın elindekilerin gitmesini istemek hasedin meşru sayıldığı durumlardır (Canan, 1989, s. 323).

İbn Kayyim hasedin haset edilen için de olumsuz sonuçlar doğurduğundan bunlardan birinin de nazar değmesi olduğundan bahseder. O, hasetçinin ruhunun haset edilene tesir ettiğini, bunun sonucunda da haset edilen kişinin çeşitli hastalıklara ve zayıflığa maruz kaldığını ifade eder. Haset sonucu nazar değmiş kişilere de dua etme, yıkanma ve haset edilen güzelliklerin nazar değdirecek kişiden gizlenmesi gibi tavsiyelerde bulunmuştur (El-Cevziyye,1990, s. 382-391).

Razi (2004, s. 88-94) kişinin hasetten kurtulması için hasedi tahlil etmesi gerektiğini söyler. Hasetçinin haset ettiğinde ancak kendisine zarar verdiğini kişide üzüntüye sebep olduğunu ve bunun da kişinin enerjisini boşa harcamasına ve kişiyi faydalı işlerden alıkoymasına yol açtığını söyler. Kişi çeşitli ruhsal ve bedensel hastalıklara

maruz kalır. Ayrıca kişi hasetçinin seviyesine ulaştığında kendisini yine üzüntü içinde bulacaktır çünkü ulaştığı bu nokta ona yine küçük gelecek ve tekrar daha üstün olan bir seviyeye ulaşmak isteyecektir. Akıllı kişi tüm bu noktaları düşünerek hasedin ne kadar anlamsız ve olumsuz olduğunu fark eder ve elindekiyle yetinmeye çalışarak hasetten kurtulmaya gayret eder.

2.12. Öz Saygının Kavramsal Arka Planı

Öz saygı; bireyin kendisine karşı olan tutumlarıyla ifade edilen kişisel bir değer yargısıdır. Öz saygı, kişinin sözlü ifadeleriyle veya dışa vurumsal davranışlarıyla diğerlerine aksettirdiği öznel bir tecrübedir (Coopersmith, 1967, s. 5).

Kulaksızoğlu'na (2004, s.115) göre öz saygı; bireyin kendi benliğini beğenme seviyesidir. Öz saygı benliğin duygusal tarafıdır. Öz saygı kavramı öz güven kavramına benzetilse de aslında farklı kavramlardır. Öz saygı, kişinin yaptığı öz değerlendirmelerdir. Başkalarının ne düşündüğü değil bireyin kendi hakkında ne düşündüğüdür. Bireyin kendine verdiği değer ve kendine duyduğu saygıdır. Kişinin kendisini yeterli ve değerli görmesi, kendisini zayıf ve güçlü taraflarıyla kabul etmesidir. Öz saygı bireyin kendi hakkındaki şahsi algılarıdır (Timirli, 2013, s. 20-21). Bireyin kendisi hakkındaki duygu, düşünce ve inançlarını kapsar (Yiğit, 2011, s. 87).

Öz saygı, bireyin kendisine olan olumlu veya olumsuz tutumudur. Öz saygının birbirinden farklı iki yan anlamı vardır: Yüksek öz saygı ve düşük öz saygı. Yüksek öz saygı, kişinin kendisi hakkında çok iyi olduğunu düşünmesi veya yeterince iyi olduğunu düşünmesi olarak iki farklı şekilde ortaya çıkar. Düşük öz saygı ise kişinin kendisini kabullenememesini, kişisel memnuniyetsizliği ve kendini küçük görmeyi içerir (Rosenberg, 1965, s.30-31).

Öz saygı, bireyin kendine olan saygısının bilişsel ve duygusal yönlerini içine alarak değerlendiren yönüdür. Bireyler, doğrudan tecrübeleriyle elde ettikleri şemalarla, diğerlerinin kendi haklarında düşündükleri veya düşündüklerini varsaydıkları yargılarla kendileri haklarında bilgi elde ederler ve bu bilgiye duygusal olarak tepki verirler. Bu duygular herhangi bir nesneye verecekleri tepkiyle eş değerdir ve korku,

öfke, nefret, sevgi, gurur, memnuniyet, endişe, iğrenme, utanç, suç gibi farklı hisleri içerebilir (Hewitt, 2009, s. 880).

Öz saygı ya da diğer adıyla benlik saygısı, kişinin kendini olduğundan daha üstün veya daha aşağı görmeden mevcut haliyle beğenmesi, sevmeye ve değer vermeye lâyık bulmasıdır. Kişinin kendini olduğu gibi görüp kendisine değer vermesidir (Yörüköğlu, 2000, s. 105).

Özetle söylenecek olursa öz saygı bireyin benliği hakkındaki düşünce, duygu ve tutumlarını ve kendine verdiği değeri içeren bir kavramdır.

2.13. Öz Saygı İle İlgili Teorik Kuramlar

Öz saygı ile ilgili kuramlar Adler, Sullivan, Horney, Erikson, Rogers, Maslow ve Coopersmith'e aittir.

2.13.1. Adler'in Bireysel Psikolojisine Göre Öz Saygı

Adler, özellikle ailesinden yeterince sevgi ve ilgi görmemiş çocukların kendilerini yetersiz hissedeceğinden bahseder. Çocuk kendisini ihmal edilmiş, birçok şeyden mahrum bırakılmış olarak gördüğünde kendini değersiz, önemsiz ve kenara atılmış hisseder. Bu da çocukta aşağılık duygusuna sebep olur. Aynı şekilde çocukta yapabileceğinden fazlasını beklemek de ailelerin yaptığı yaygın hatalardan biridir. Bu da çocukta kendini yetersiz görme, çaresiz hissetme ve beraberinde aşağılık duygusunu getirir. Çocukla alay etme, onu küçük düşürme de çocuğun ruhunu derinden yaralar ve geri kalan tüm hayatını etkiler. Adler, organ yetersizliği ile doğan çocuklarda da aşağılık duygularının görüldüğünden ve çocuğun sonraki yıllarda bu duygudan kurtulmak için gösterdiği mücadeleden bahseder. Sebep ne olursa olsun çocuk, aşağılık duygusundan kurtulmak için kendince yöntemler geliştirir ve bir güç mücadelesinin içine girer. Bütün bunlar çocuğun öz saygısını olumsuz yönde etkiler. Adler (2018, s. 69-79) çocuğun büyüme sürecinde aşağılık duygusundan kurtulup öz saygı kazanması için eğitim sürecinin, sosyal ilişkilerinin ve aile desteğinin önemli olduğunu savunur.

2.13.2. Sullivan'ın İlişkiler Kuramına Göre Öz Saygı

Sullivan (1955, s. 350-351) düşük benlik saygısının bazı talihsiz olaylar sonucu ortaya çıktığını ileri sürer. Düşük benlik saygısına sahip insanlar endişelerini en aza indirmek için kendilerini toplumdan uzak tutabilirler veya gizlenebilirler.

Çocukluk döneminde rakiplere duyulan ihtiyaç çocuğun dışlanma tehdidi altında kalmasına sebep olur. Bu dönemde alt ve dış grupların kurulmasında yetenekler, arka plan, olgunlaşma hızı gibi etmenler arasında fark vardır. Bu ayrışma esnasında birçok çocuk dışlanmış hisseder ve bu his de öz saygı kaybına yol açar. Gençlik döneminde birey, benlik saygısındaki kronik kusur olasılığı ile birlikte aşağılamayı da öğrenir. Başkalarını küçümseyip aşağılama, bireye ailesi tarafından öğretilir ve eğer bu başkalarını aşağı çekerek kendini yüceltme durumu ilerleyen dönemlerde düzeltilmezse çeşitli olumsuz sonuçlara yol açar. Bireyin başkalarını aşağılamadan kendi benlik saygısını sürdürememesi durumu onun benlik saygısına dair ikna edici bir yer oluşturmaz. Bu durumda birey, benlik saygısını ancak diğerlerinin ne kadar kötü olduğu üzerinden tanımlayabilir (Sullivan, 1955, s. 345-346). Sullivan'a göre, pek çok çocuk öz saygısını korumak için gerçekte var olmayan, hayalî karakterler üretir. Bu hayalî karakterler bireyin gelişiminde önemli bir yere sahiptir (Yazgan İnanç, Yerlikaya, 2018, s. 141-142).

Erken ergenlik döneminde şehvet tekrar eden itici bir güç olduğundan dolayı kişiyi şehvetin yol açtığı hoş olmayan durumlarla karşı karşıya bırakarak kendine olan öz saygısını yitirmesine yol açabilir. Geç ergenliğe ulaşamaması ise düşük benliğe sahip bir kişiliğe vurulan darbelerdendir. Birey burada benlik saygısındaki kusuru örtmek adına başkalarını küçümseyeme yoluna gider (Sullivan, 1955, s.273).

2.13.3. Horney'in Bütüncül Kuramına Göre Öz Saygı

Horney, çocuğun öz saygısının gelişiminde ailenin önemine vurgu yapar. Aileler, çocuklarının güvenlik ve doyum ihtiyaçlarını karşılayamadıklarında çocukta anne babaya karşı temel düşmanlık duyguları gelişir. Çocuk bu duygusunu açıkça göstermekten kaçınır ve bastırma yoluna gider. Bu da çocukta temel kaygının oluşmasına neden olur. Temel kaygı sebebiyle çocuk, türlü kötülüklerin olduğu bir

dünyada kendini çaresiz ve tehlike içinde hisseder. Kendini terkedilmiş ve yalnız hisseden bireyde öz saygı olması gerektiği gibi gelişemez. Horney'in kişiliğin oluşumunda bahsettiği kavramlardan birisi de öz nefrettir. Bireyin ideal benliği ile gerçek benliği arasındaki fark çok büyük olduğunda birey kendisinden nefret etmeye başlar. Kendisinden nefret eden birey kendini suçlar, aşağılar, küçümser, kuşkulandır, kendine eziyet eder (Yazgan İnanç, Yerlikaya, s. 104-106).

2.13.4. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramına Göre Öz Saygı

Erikson'a göre kişiliğin gelişme sürecinde doğuştan gelen potansiyel kadar çevrenin ve tarihsel etkilerin de önemi vardır. Kişilik gelişimi, bireyin hayatı boyunca devam eden bir süreçtir. Her birey farklı çevrelerde, farklı kültürlerde ve farklı yetiştirilme metotlarıyla hayatına devam eder ve kişilikleri de bu şekilde gelişim gösterir. Erikson'un kişiliğin gelişiminde “insanın sekiz çağı” olarak adlandırdığı teorisine göre insan yaşamının her döneminde olumlu veya olumsuz bir temel güç kazanır. Bu dönemler şu şekildedir: Bebeklik döneminde; “Temel güvene karşı güvensizlik”, ilk çocukluk döneminde; “Özerkliğe karşı utanç ve şüphe”, oyun çağı döneminde; “Girişime karşı suçluluk”, okul çağı döneminde ;“Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu”, ergenlik döneminde; “Kimliğe karşı kimlik kargaşası”, genç yetişkinlik döneminde; “Yakınlığa karşı yalıtılmışlık, yetişkinlik döneminde; “Üretkenliğe karşı durgunluk”, yaşlılık döneminde; “Bütünlüğe karşı umutsuzluk”. Bütün bu dönemlerde bireyin kimliği oluşmaya devam eder. Erikson özellikle okul çağı döneminde çocukların bir işi bitirmeye yönelik faaliyetlerinin olduğundan bahseder. Bu dönemde çocuk eğer akranları arasında başarısız, yetersiz, akranlarından daha düşük seviyede hissederse çocukta aşağılık duygusu gelişir. Bu dönemde anne babanın çocuğa karşı olan tutumu önemlidir. Çocuğa yeterli olduğunu, bir şeyleri başarabildiğini hissettiren ve çocuktan yeteneklerinden fazlasını istemeyen,onu başarılı diğer çocuklarla karşılaştırmayan anne baba ve öğretmen bu dönemde çocuğun olumlu anlamda öz saygı kazanmasına yardımcı olurlar (Yazgan İnanç, Yerlikaya, 2018, s. 161-167).

2.13.5. Rogers'in Fenomenolojik Benlik Kuramına Göre Öz Saygı

Rogers, olumlu öz saygı için olumlu saygıyı şart koşar. Çocuğun kendine karşı olumlu saygı geliştirmesi için öncelikle ailesinin ve çevresinin ona değer verdiğini göstermesi gerekir. Birçok aile çocuklarına sadece iyi şeyler yaptıklarında, başarılı olduklarında değer verdiklerini ve onlara olan sevgilerini gösterirler. Çocuk olumlu davranışlar veya olumlu bir gelişim göstermediğinde ise bu sevgiyi ve değeri ondan esirgerler. Fakat çocuğa başarılı olduğunda veya olumlu bir gelişim gösterdiğinde değil de koşulsuz olarak değer verildiğinde çocuk diğerlerinden olumlu saygı almış olur. Çocukluk döneminde diğerlerinden olumlu saygı gören birey, olumlu öz saygı da geliştirir. Bu dönemde olumlu öz saygı diğerlerinden görülen olumlu saygıya bağlıdır. Fakat ileride olumlu öz saygı bağımsız bir var şekilde var oluşuna devam eder (Yazgan İnanç, Yerlikaya, 2018, s. 294-298).

2.13.6. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Öz Saygı

Maslow'a göre kendini gerçekleştirmiş bireyin sahip olduğu özelliklerden birisi de öz saygısının gelişmiş olmasıdır (Köse, Ayten, 2012, s. 45) İhtiyaçlar Hiyerarşisi'ne göre birey öncelikle fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu ihtiyaçlarını karşılayan birey, bir üst basamak olan ait olma ve sevgi ihtiyacını karşılamalıdır. Ancak bu basamaklardan sonra kişi saygı ihtiyacı basamağına geçebilir. Bu basamakta ise Maslow saygıyı ikiye ayırır: Kendini yeterli ve başarılı görme ihtiyacı ile başkalarından saygı görme ihtiyacı. Bu basamakta birey dışarıdan gördüğü saygıyı, değeri hak ederek kazanmalıdır. Hak etmeden, çeşitli hilelerle elde edilmiş başarı kişinin saygı ihtiyacını gideremeyecektir. Bu şekilde ne kadar çok şey elde ederse etsin, elde ettiklerinin gerçek bir değeri olmadığından birey, öz saygı ve başkaları tarafından beğenilme ihtiyacını gideremediği için aşağılık duygusuna kapılacaktır (Yazgan İnanç, Yerlikaya, 2018, s. 310-311). Maslow'a (1954, s. 155) göre kendini gerçekleştirmiş birey kendini, başkalarını kabul ettiği gibi eksikleriyle, hatalarıyla ve günahlarıyla kabul eder. Bu da kendinden memnun olmaktan ziyade, insan doğasını tüm zayıf ve kötü yönleriyle kabul etme anlamı taşır.

2.13.7. Coopersmith'in Benlik Kuramına Göre Öz Saygı

Coopersmith (Coopersmith, 1967; Branden,1994, s. 72, 73) çocukta öz saygının gelişmesi için beş koşuldan bahseder: 1. Çocuğun düşüncelerinin, duygularının ve kişiliğinin değerini bütünüyle kabul etmesi. 2. Çocuğun adil, baskıcı olmayan, açıkça tanımlanmış sınırlar bağlamında faaliyet göstermesi ancak sınırsız özgürlük verilmemesi. 3. Çocuğun onuruna saygı duyulması. Ebeveyleerin çocuğu kontrol etmek için aşağılama, şiddet ya da alay yöntemlerini kullanmaması. Çocuğun ihtiyaçlarının ve isteklerinin ciddiye alınması. Ebeveynlerin cezalandırma yöntemi yerine olumlu davranışları ödüllendirme yöntemini kullanması. 4. Çocuktan yapabileceğinin en iyisi olmasının beklenmesi fakat bunu beklerken saygılı, yardımsever olmaları ve baskıdan uzak durmaları. 5. Ebeveyleerin öz saygı konusunda çocuklarına rol model olması.

2.14. Öz Saygının Birey Üzerindeki Etkileri

Bireyin davranışlarını ve kendisine olan bakış açısını belirleyen birçok etken vardır. Bu etkenlerin en önemlilerinden biri de öz saygıdır. Öz saygısı yüksek bir bireyin kendisine olan bakış açısı olumlu iken, öz saygısı düşük olan bireyin kendisine olan bakış açısı olumsuzdur. Öz saygısı düşük bir bireyin öz güveni de düşük olacaktır.

Değerli olmadıklarına inanan veya değerli olduklarından şüphe eden bireyler sevmekten de sevimekten de çekinirler. Çünkü diğerleriyle kuracakları yakınlığın kendi eksikliklerini açığa çıkaracağından ve sonuçta da reddedileceklerinden korkarlar (Fromm, 1939, aktaran: Coopersmith, 1967, s. 3). Böylelikle bu bireyler kendilerini diğer insanlarla yakınlık kurmaktan alıkoyarlar ve böylelikle kendilerini toplumdan izole etmiş olurlar (Coopersmith, 1967, s. 3). Öz saygısı düşük bireyler kendilerini toplumdan uzak tutarak veya sosyal ilişkilerine belirli sınır ve mesafeler koyarak endişelerini en aza indirmeye çalışırlar (Sullivan, 1955, s. 351).

Öz saygısı yüksek olan bireyler kendi yeteneklerinin ve özgünlüklerinin farkındadır. Bu bireyler sosyal gruplarda aktif olarak yer alırlar ve fikirlerini de sıklıkla açıklarlar. Korkularla ve kararsızlıkla karşı karşıya kalmazlar, kendilerinden daha az şüphe duyarlar ve hedeflerine daha gerçekçi ve kararlı bir şekilde ulaşmaya çalışırlar (Coopersmith, 1967, s. 4).

Klinik çalışmalara göre depresyona sıklıkla düşük öz saygı da eşlik eder. Rosenberg'in (1965, s. 18-20) 50 kişi üzerinde yaptığı çalışmaya göre öz saygısı düşük bireyler depresyona, öz saygısı yüksek bireylerden daha yatkındır. Aynı zamanda bu kişiler mutsuzluk, cesaretsizlik ve sıkıntı gibi duygular tecrübe ettiklerini bildirmişlerdir. Yapılan bu çalışmada öz saygısı yüksek bireylerin sadece %4'ü ileri depresyon teşhisi almışken, öz saygısı düşük bireylerde bu oran %80 olarak tespit edilmiştir.

Nevroz teşhisi konulmuş hastalarla yapılan çalışmada, öz saygısı düşük bireylerin, öz saygısı yüksek bireylerden daha fazla nevroz semptomuna sahip oldukları tespit edilmiştir (Rosenberg, 1965, s. 23).

Emler'e göre (2001, s. 59) çok düşük öz saygıya sahip gençlerin daha çok depresyon semptomları göstermeye, intihar düşüncelerine sahip olmaya veya intihar girişiminde bulunmaya, daha uzun süre işsiz kalmaya ve az kazanmaya (erkeklerde), yeme bozuklukları yaşamaya (kızlarda), mağdur olmaya, sosyal etkiye cevap verememeye, yakın ve başarılı ilişkiler kuramamaya daha çok eğilimlidirler. Öz saygısı çok yüksek olan gençler ise etnik azınlıklara karşı önyargılı davranışlarda bulunmaya, sosyal etkiyi reddetmeye ve fiziksel riskli davranışlarda bulunmaya daha eğilimlidirler.

Branden'e (1994, s. 6, 256) göre öz saygısı yüksek bireyler, öz saygısı kendileri gibi yüksek olan bireylerden etkilenirler. Ayrıca kişinin sahip olduğu düşük benlik saygısının sonuçları olan sorunlar da öz saygının sürekli olarak bozulmasına katkı sağlar.

Hewitt (2009, s. 885) öz saygıyı bireyin başarısında bir etken değil bir sonuç olarak görmüştür. Örneğin birey, öz saygısı yüksek olduğu için derslerinde başarılı olmaz ama derslerindeki başarısı onun öz saygısının gelişmesine sebep olur. Yine öz saygı, bireylerin grup içinde kendilerini kolayca ifade etmelerine ve inisiyatif almalarına yardım ederken aynı zamanda onların gruptan olmayan bireylere karşı önyargılı davranmalarına ve ayrımcılık yapmalarına sebep olabilir. Ayrıca öz saygı göreceli bir niteliktir. Bazı kişiler narsistik özelliklere sahip olduğu için veya olumsuz özelliklerini inkar etme eğilimi gösterdikleri için görece olarak yüksek öz saygıya sahipmiş gibi

görünürler. Hewitt'e göre öz saygıya verilmesi gereken değer görüldüğünden az olmalıdır. Çünkü öz saygı mutluluk üzerinde etkili olmasına rağmen bireyin sosyal sorunlarını çözmede veya onun hayat kalitesini yükseltmekte tek başına güçlü bir etkiye sahip değildir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, çalışmanın yaklaşımı ve modeli, veri toplama araçları, verilerin toplanması, çalışma grubunun belirlenmesi ve toplanan verilerin incelenmesiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli

Araştırmanın yaklaşımı niceldir. Modeli ise ilişkisel taramadır. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2009). Araştırmada öz saygı, dinî tutum ile haset ve gıpta arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma, 2019 yılının Ekim-Aralık ayları arasında farklı şehirlerde yaşayan, farklı yaş, meslek, eğitim durumu ve gelir düzeyine sahip, uygun örnekleme ile ulaşılan bireylerden elde edilen verilerden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Ok Dinî Tutum Ölçeği

Araştırmada, katılımcıların dinî tutumlarını ölçmek amacıyla Üzeyir Ok (2011) tarafından hazırlanmış toplam 8 madde ve 5 dereceli olan Likert tipi “Dinî Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ok, ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışmalarını iki farklı örnekleme gerçekeştirmiştir. Bu ölçümlerde Cronbah Alfa iç tutarlılık değeri 0,81 ve 0,91 bulunmuştur. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda dört boyutlu bir yapı ortaya konulmuştur. Bu boyutlar; bilişsel boyut, duygusal boyut, davranış boyutu ve tanrıyla ilişki boyutudur. Ölçek maddelerine verilen cevaplar (1) Hiç Katılmıyorum, (5) Pek Çok Katılıyorum seçeneklerinden oluşmaktadır.

3.3.2. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Kısa Formu

Araştırmada, katılımcıların öz saygı düzeylerini ölçmek için Rosenberg tarafından hazırlanan ve Tukuş'un (2010) ilk 10 maddesini Türkçe'ye uyarladığı "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği" kısa formu kullanılmıştır. Ölçek, olumlu boyut ve olumsuz boyut olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilen cevaplar (1) Çok Yanlış, (4) Çok Doğru seçeneklerinden oluşmakta olup ölçek 4'lü Likert tipi bir ölçektir.

3.3.3. BeMas Haset ve Gıpta Ölçeği

Araştırmada, katılımcıların haset ve gıpta düzeylerini ölçmek için Cruises ve Lange tarafından geliştirilen ve Çırpan ve Özdoğru (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan toplam 10 madde olan "BeMas Haset ve Gıpta Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, gıpta ve haset olmak üzere iki faktörlü ve altılı Likert tipindedir (1=Kesinlikle katılmıyorum; 6=Kesinlikle katılıyorum). Gıpta alt ölçeği Cronbach iç tutarlılık katsayısı 0.85, haset alt ölçeğinin Cronbach iç tutarlılık katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur.

3.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların kişisel bilgilerine erişmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Formda, araştırmaya katılan bireylere "yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medenî durum ve aylık gelir düzeyleri" sorulmuştur.

3.3.5. Dinî Yaşam Soruları

Katılımcıların dinî yaşam bilgilerine erişmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan dinî yaşam soruları kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylere "dinî inanç, dine verilen önem, dinî tutum düzeyi, tanrının varlığını hissetme düzeyi, dua etme sıklığı, beş vakit namaz kılma sıklığı, oruç tutma sıklığı, Kur'an-ı Kerim okuma sıklığı" ile ilgili sorular sorulmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya katılan bireylere internet aracılığıyla (Google Forms) ve yüz yüze ulaşıldıktan sonra belirtilen ölçekler uygulanarak veriler elde edilmiştir. Anket doldurma işlemi her birey için yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Elde edilen verilerden bir kısmının sağlıksız ve eksik olması nedeni ile çıkartılmasının ardından 419 tane sağlıklı veri elde edilerek analizler yapılmıştır. Ölçeklerden elde edilen veriler bilgisayar ortamında IBM SPSS 25.0 veri analizi programı ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın nicel ve verilere dayanıyor olması sebebiyle bu yöntem tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılan bireylerin çeşitli demografik değişkenlerdeki (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medenî durum, aylık gelir düzeyi) sayı ve oranları betimsel analizler yapılarak verilmiştir. Bağımsız değişkenin iki kategori olduğu durumlarda T testi, en az üç olduğu durumlarda tek yönlü MANOVA analizi uygulanmıştır. Üç veya daha fazla bağımsız değişkenin ortalamalarının arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını hesaplamak için tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Bağımlı değişkenle ilişkili olan ikiden fazla bağımsız değişkene dayalı olarak, bağımlı değişkenin yordanmasında ise çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analizlere ait elde edilen bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre aşağıda tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ait sonuçlar, değişkenlerin (haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum) demografik özelliklere göre incelenmesine ait sonuçlar ve değişkenler arasındaki ilişkilere ait sonuçlar ortaya konulmuştur.

4.1. Araştırmaya Katılan Bireylere Ait Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan bireylerin demografik değişkenlere ait (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, aylık gelir düzeyi, medenî durum) yüzde ve frekans analizleri Tablo 4.1’de verilmiştir. Araştırma kapsamında farklı illerde yaşayan bireylerden internet üzerinden ve elden toplamda 532 veri toplanmıştır. Bu verilerden 113’ü sağlıksız ve eksik olması nedeni ile çıkartılmıştır. Bunun sonucunda 419 tane sağlıklı veri elde edilmiştir ve elde edilen bu verilerle analizler yapılmıştır.

Tablo 4.1. Araştırmaya katılan bireylere ait demografik özellikler

	N	%
Yaş		
18-25	30	7,2
26-35	252	60,7
36-45	121	29,2
46 ve üstü	12	2,9
Cinsiyet		
Kadın	253	61,0
Erkek	162	39,0
Eğitim Durumu		
İlkokul	36	8,7
Ortaokul	16	3,9
Lise	39	9,4
Üniversite	268	64,6
Lisansüstü	56	13,5
Medeni Durum		
Evli	274	66,0
Bekâr	141	34,0

Tablo 4.1'in devamı;

Aylık Gelir		
2324 ve Altı	100	24,1
2325-4000	88	21,2
4001-7000	179	43,1
7001 ve Üstü	48	11,6

Katılımcıların 30'u (%7,2) 18-25 yaş aralığında, 252'si (%60,7) 26-35 yaş aralığında, 121'i (%29,2) 36-45 yaş aralığında, 12'si (%2,9) ise 46 yaş ve üstüdür. Katılımcıların 253'ü (%61,0) kadınlardan, 162'si (%39,0) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların 36'sı (%8,7) ilkokul mezunlarından, 16'sı (%3,9) ortaokul mezunlarından, 39'u (%9,4) lise mezunlarından, 268'i (%64,6) üniversite mezunlarından, 56'sı (13,5) ise lisansüstü eğitim mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların 274'ü (%66,0) evli, 141'i (%34,0) ise bekârdır. Katılımcıların 100'ünün (%24,1) aylık gelir düzeyi 2324 lira ve altı aralığında, 88'inin (%21,2) 2325-4000 lira aralığında, 179'unun (%43,1) 4001-7000 lira aralığında, 48'inin (%11,6) ise 7000 lira ve üstüdür.

4.2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Dinî Tutum Düzeyleri

Tablo 4.2. Dinî tutum ölçeği için değer aralıkları

Değer aralığı	Katılım düzeyi
1.00-1.80	Hiç katılmıyorum (1)
1.81-2.60	Az katılıyorum (2)
2.61-3.40	Orta düzeyde katılıyorum (3)
3.41-4.20	Çok katılıyorum (4)
4.21-5.00	Pek çok katılıyorum (5)

Tablo 4.3. Katılımcılara ait dinî tutumun bilişsel boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss
415	1	5	4,8	0,46

Tablo 4.3'de görüldüğü gibi katılımcıların bilişsel boyut puan ortalamaları 4,8'dir. Bu puan, Tablo 4.2'de "Çok katılıyorum" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların

büyük çoğunluğunun tanrı ve din inancına karşı olumlu tutum sergilediklerini göstermektedir.

Tablo 4.4. Katılımcılara ait dinî tutumun duygusal boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
415	1	5	3,89	0,92

Tablo 4.4'te görüldüğü gibi katılımcıların duygusal boyut puan ortalamaları 3,89'dir. Bu puan ortalaması Tablo 4.2'ye göre "Çok katılıyorum" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların dini duygularının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.5. Katılımcılara ait dinî tutumun davranış boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
415	1	5	3,99	0,86

Tablo 4.5'te görüldüğü gibi katılımcıların davranış boyutu puan ortalamaları 3,99'dur. Bu puan ortalaması Tablo 4.2'ye göre "Çok katılıyorum" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların dinî değer ve dinin gereklerini yerine getirmeye karşı duyarlı olduklarını ifade etmektedir.

Tablo 4.6. Katılımcılara ait dinî tutumun tanrıyla ilişki boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
415	2	5	4,55	0,63

Tablo 4.6'da görüldüğü gibi katılımcıların tanrıyla ilişki boyutu puan ortalamaları 4,55'dir. Bu puan ortalaması Tablo 4.2'ye göre "Pek çok katılıyorum" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların tanrıyla olan ilişkilerinde olumlu duygular içerisinde olduklarını göstermektedir.

4.3. Araştırmaya Katılan Bireylerin Öz Saygı Düzeyleri

Tablo 4.7. Öz saygı ölçeğinin olumlu tutum boyutu için değer aralıkları

Tablo 4.7'nin devamı;

Değer aralığı	Katılım düzeyi
1.00-1.74	Çok yanlış (1)
1.75-2.49	Yanlış (2)
2.50-3.24	Doğru (3)
3.25-4.00	Çok doğru (4)

Tablo 4.8. Katılımcılara ait öz saygının olumlu tutum boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
459	2	4	3,32	0,45

Tablo 4.8'de görüldüğü gibi katılımcıların olumlu tutum puan ortalamaları 3,32'dir. Bu puan ortalaması Tablo 4.7'de "Doğru" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların kendilerine olan saygılarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.9. Öz saygı ölçeğinin olumsuz tutum boyutu için değer aralıkları

Değer aralığı	Katılım düzeyi
1.00-1.74	Çok doğru (1)
1.75-2.49	Doğru (2)
2.50-3.24	Yanlış (3)
3.25-4.00	Çok yanlış (4)

Tablo 4.10. Katılımcılara ait öz saygının olumsuz tutum boyutu analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
459	1,20	4	2,94	0,61

Tablo 4.10'da görüldüğü gibi katılımcıların olumsuz tutum puan ortalamaları 2,94'tür. Bu puan ortalaması Tablo 4.9'da "Yanlış" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların kendilerine olan saygılarının yüksek olduğunu göstermekte ve olumlu tutum boyutu analizinin sonuçlarını desteklemektedir.

4.4. Araştırmaya Katılan Bireylerin Haset Düzeyleri

Tablo 4.11. Haset ve gıpta ölçekleri için değer aralıkları

Değer aralığı	Katılım düzeyi
1-1,83	Kesinlikle katılmıyorum (1)
1,84-2,66	Katılmıyorum (2)
2,67-3,49	Kısmen katılmıyorum (3)
3,50-4,33	Kısmen katılıyorum (4)
4,34-5,17	Katılıyorum (5)
5,18-6,00	Kesinlikle Katılıyorum (6)

Tablo 4.12. Katılımcılara ait haset analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
459	1	5,25	1,60	0,63

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi katılımcılara ait haset puanı ortalaması 1,60’tır. Bu puan Tablo 4.11’de görüldüğü gibi “Kesinlikle katılmıyorum” cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların haset etmediklerine inandıklarını göstermektedir.

4.5. Araştırmaya Katılan Bireylerin Gıpta Düzeyleri

Tablo 4.13. Katılımcılara ait gıpta analizi

N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
459	1	6	3,31	1,03

Tablo 4.13’de görüldüğü gibi katılımcılara ait gıpta puanı ortalaması 3,31’dir. Bu puan Tablo 4.11’de görüldüğü gibi “Kısmen katılmıyorum” cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların gıpta ettiklerini fakat bunun yüksek bir düzeyde olmadığını göstermektedir.

4.6. Araştırmaya Katılan Bireylerin Dini İnanç ve Dini Yaşayış Görüntüleri

Tablo 4.14. Katılımcıların dinî inancı

f	%
Dini inanç	

Tablo 4.14' ün devamı;

Bir dine inanmayan	17	4,1
İslam	395	95,2
Hristiyan	-	-
Yahudi	-	-
Diğer	3	0,7

Tablo 4.14'de görüldüğü gibi katılımcıların 17'si (%4,1) bir dine inanmadıklarını, 395'i (%95,2) İslam dinine inandıklarını, 3'ü (%0,7) ise inançlarını diğer olarak belirtmişlerdir.

Tablo 4.15. Katılımcılara göre dinin önemi

	N	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss
Dinin önemi	437	1	4	3,58	0,76
Dindar his.	435	1	4	2,63	0,73
Tanrı var. his.	434	1	4	3,65	0,71
Dua etme	436	1	4	3,30	0,79
Namaz kılma	435	1	4	2,79	1,10
Oruç tutma	433	1	4	3,62	0,75
Kur'an okuma	435	1	4	2,30	0,79

Tablo 4.15'de görüldüğü gibi katılımcıların dine verdikleri öneme dair ortalama puanları 3,58'dir. Tablo 4.7'e göre bu puan "Çok önemli" cevabını ifade etmektedir. Bu da dinin katılımcılar için büyük ölçüde önemli olduğunu göstermektedir. Katılımcıların dindar hissetmeye dair puan ortalamaları 2,63'tür. Bu puan "Dindarım" cevabını ifade etmektedir. Bu da katılımcıların kendilerini dindar hissettiklerini göstermektedir. Katılımcıların Tanrı'nın varlığını hissetmeye dair puanları 3,65'dir. Bu puan "Her zaman" cevabını ifade etmektedir. Buna göre katılımcılar Tanrı'nın varlığını güçlü bir şekilde hissetmektedirler. Katılımcıların dua etmeye dair puanları 3,30'dur. Bu puan "Sık" cevabını ifade etmektedir. Buna göre katılımcılar sık sık dua ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların namaz kılmaya dair puan ortalamaları 2,79'dur. Bu puan "Düzenli olmamakla birlikte çoğunlukla" cevabını ifade etmektedir. Buna göre katılımcılar beş vakit namazı çoğunlukla kıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların oruç tutmaya dair puan ortalamaları 3,62'dir. Bu puan "Aksatmadan düzenli tutarım" cevabını ifade etmektedir. Buna göre katılımcılar Ramazan orucunu düzenli bir şekilde tuttıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların Kur'an-ı Kerim okuma

puan ortalamaları 2,30'dur. Bu puan "Ara sıra okurum" cevabını ifade etmektedir. Buna göre katılımcılar Kur'an'ı Kerim'i veya mealini bazen okumaktadırlar.

4.7. Normal Dağılım Analizi

4.7.1. Tekli Normal Dağılım

Araştırmadaki verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini tespit etmek için normallik testi uygulanmıştır. Test sonuçlarında skewness ve kurtosis değerlerine bakılmıştır. Buna göre dinî tutumun skewness değeri -,693, kurtosis değeri ise -,211'dir. Hasedin skewness değeri 1,151, kurtosis değeri ise 1,214'tür. Gıptanın skewness değeri -,073, kurtosis değeri ise -,498'dir. Öz saygının skewness değeri -,160, kurtosis değeri ise -,475'tir. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) verilerin normal dağılım göstermeleri için skewness ve kurtosis değerlerinin +1,5 ve -1,5 değerleri arasında olması gerekmektedir. Haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum için verilen bütün skewness ve kurtosis değerleri +1,0 ile -1,0 arasında bulunduğu için veriler normal dağılım göstermektedir.

4.7.2. Çoklu Normal Dağılım

Çalışmada elde edilen verilere MANOVA analizi uygulanacağı için tek değişkenler için normallik sınavının yanında çok değişkenli normallik testi de uygulanmıştır. "Çok değişkenli normal dağılım örnekleme yer alan gözlemlerin, değişkenlerin tüm kombinasyonları açısından normal dağılım göstermesidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010, 16). Çok değişkenli normallik sayıltısının karşılanıp karşılanmadığını belirlemek için Mahalanobis Uzaklık Katsayısı incelenmiştir.

Pearson ve Hartley (1958, akt. Seçer, 2015, 36) Mahalanobis uzaklık değerleri incelenirken değişken sayısına göre şu değerlerin dikkate alınmasını önermiştir.

Mahalanobis Uzaklık Değerleri

2 yordayan değişken için: 13,82

3 yordayan değişken için: 16,27

4 yordayan değişken için: 18,47

5 yordayan değişken için: 20,52

6 yordayan değişken için: 22,46

7 yordayan değişken için: 24,32

Mahalanobis Uzaklık Katsayıları hesaplandıktan sonra uç değerler belirlenmiştir. Bu çalışma için 4 yordayan değişken atandığı için 18,47 kritik değeri baz alınmıştır. Uç değerlerinin hiç birinin Mahalanobis uzaklık değerinin 18,47'nin üzerinde olmadığı dolayısıyla bu uç değerlerin analizi olumsuz etkilemediği, çoklu normallik sayıltısının karşılandığı görülmüştür.

4.8. Dinî İnanca Göre Öz Saygı, Haset ve Gıpta Karşılaştırması

Tablo 4.16. Bireylerin dinî inançlarına göre öz saygı karşılaştırması ANOVA sonuçları

Dinî İnanç	N	$\bar{x}$	SS	Varyans	Kareler Top.	sd	Kareler Ort	F	p
İslam	395	31,33	4,79	Gruplar arası	5,728	2	2,864	,126	,881
Bir Dine	17	31,17	4,12	Gruplar içi	9339,897	412	22,670		
İnanmıyorum									
Diğer	3	30,00	1,00						
Toplam	415	31,32	4,75		9345,625	414			

Bireylerin dinî inançlarına göre öz saygı karşılaştırması ANOVA analiz sonuçları Tablo 4.16'da verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre dinî inancın öz saygı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Tablo 4.17. Bireylerin dinî inançlarına göre haset karşılaştırması ANOVA sonuçları

Dinî İnanç	N	$\bar{x}$	SS	Varyans	Kareler Top.	sd	Kareler Ort	F	p	Anlamlı Fark
İslam	395	7,95	2,97	Gruplar arası	50,764	2	25,382	2,672	,070	-
Bir Dine	17	9,00	3,09	Gruplar içi	3913,181	412	9,498			
İnanmıyorum										
Diğer	3	11,33	,57							
Toplam	415	8,02	3,09		9345,625	414				

Bireylerin dinî inançlarına göre haset karşılaştırması ANOVA analiz sonuçları Tablo 4.17'de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre dinî inancın haset üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Tablo 4.18. Bireylerin dinî inançlarına göre gıpta karşılaştırması ANOVA sonuçları

Dinî İnanç	N	$\bar{x}$	SS	Varyans	Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
İslam	395	16,50	5,18	Gruplar arası	84,681	2	42,340	1,589	,205	-
Bir Dine	17	17,11	4,99	Gruplar içi	10981,36	412	26,654			
İnanmıyorum										
Diğer	3	21,66	,57							
Toplam	415	16,56	5,17		9345,625	414				

Bireylerin dinî inançlarına göre gıpta karşılaştırması ANOVA analiz sonuçları Tablo 4.18'de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre dinî inancın gıpta üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Yapılan analizlerde dinî inancın öz saygı, haset ve gıpta üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple yapılacak olan diğer analizlerde dinî inancı olmayan kişiler analiz dışı tutulmuştur.

4.9. Demografik Değişkenlere Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Demografik değişkenlerin öz saygı, haset, gıpta ve dinî tutum üzerindeki etkilerini belirlemek için MANOVA analizi yapılmıştır.

4.9.1. Yaş Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Tablo 4.19. Bireylerin yaş grubuna göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları

Değişken	Yaş Grubu	N	$\bar{x}$	SS	F	p	Fark
Haset	18-25	29	7,68	2,80	,539	,656	-
	26-35	242	8,06	3,00			
	36-45	115	7,80	3,30			
	46 ve üstü	12	8,78	3,56			
Gıpta	18-25	29	17,83	4,66	4,89	,002	3-1,2
	26-35	242	17,02	5,10			
	36-45	115	15,05	4,97			
	46 ve üstü	12	17,91	7,22			
Öz saygı	18-25	29	29,55	5,28	1,498	,215	-
	26-35	242	31,40	5,05			
	36-45	115	31,61	4,01			
	46 ve üstü	12	31,36	4,18			
Dinî tutum	18-25	29	33,86	4,63	3,70	,012	3-1,2
	26-35	242	34,22	4,19			
	36-45	115	35,63	3,80			
	46 ve üstü	12	35,75	3,67			

Bireylerin yaş gruplarına göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum ortalama puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA yapılmıştır. MANOVA sonuçları yorumlanmadan önce MANOVA analizi sayıltılarının karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Öncelikle Box's M testi kullanılarak gruplar arası kovaryansın homojenliği test edilmiştir. Box M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik sayıltısının karşıladığı görülmüştür ($F(30-5989,311) = 1,301, p = ,126$). Daha sonra Levene Testi kullanılarak her bir bağımlı değişkenin varyans homojenliği test edilmiştir. Analiz sonucunda göre haset, gıpta ve dindarlığın varyanslarının homojen olduğu ($p > .05$) ancak öz saygı değişkenin varyansının homojen olmadığı görülmüştür ($p < .05$). Akbulut (2011) çoklu varyans analizinde testin gerektirdiği varsayımlar karşılanmadığında (örneğin varyans homojenliği ihlal edildiğinde, örneklem sayısı küçük olduğunda ve eşit olmayan gruplar olduğunda) Wilk's Lambda değerinin yerine daha dirençli olduğu için Pillai Trace değerinin yorumlanmasını önermektedir. Sayıltılardan biri karşılanmadığı için Pillai Trace sonucu yorumlanmıştır. Pillai Trace testi sonuçları, yaş açısından bağımlı değişkenlerin en az birinin anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Pillai Trace (λ)=,091, $F(12-1179) = 3,070, p = .000$). Bağımlı değişkenlerdeki çok yönlü (multivariate) varyansın %3'ü bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır ($\eta^2 = .030$). Yukarıda Tablo 4.19'da tek faktörlü ANOVA sonuçları özetlenmiştir. Yaş gruplarına göre haset ($F(3-394) = ,539, p > ,05$) ve öz-saygı ($F(3-394) = 1,498, p > ,05$) ortalama puanları farklılaşmazken, yaş gruplarına göre gıpta ($F(3-394) = 4,89, p < ,05$) ve dinî tutum ($F(3-395) = 3,70, p < ,05$) ortalama puanları farklılaşmaktadır. Hangi yaş grupları arasında gıpta ve dinî tutum puanları açısından farklılık olduğunu ortaya koymak için ise Post Hoc analizlerinden LSD testi yapılmıştır. LSD sonuçlarına göre 36-45 yaş aralığındaki kişilerin gıpta puanları 18-25 ve 26-35 yaş aralığındaki kişilerden anlamlı biçimde yüksek çıkmıştır. Diğer gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Benzer şekilde 36-45 yaş aralığındaki kişilerin dinî tutum ortalama puanları 18-25 ve 26-35 yaş aralığındaki kişilerden anlamlı biçimde yüksek çıkmıştır. Diğer yaş grupları arasındaki dinî tutum ortalama puan farklı istatistiksel bakımdan anlamlı çıkmamıştır.

4.9.2. Cinsiyete Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Tablo 4.20. Bireylerin cinsiyetine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	F	p	Fark
Haset	Kadın	249	7,95	2,86	,061	,805	-
	Erkek	149	8,03	3,45			
Gıpta	Kadın	249	16,56	5,20	,008	,930	-
	Erkek	149	16,51	5,15			
Öz saygı	Kadın	249	30,71	4,83	11,28	,001	1-2
	Erkek	149	32,35	4,51			
Dinî tutum	Kadın	249	35,08	4,01	7,21	,008	1-2
	Erkek	149	33,93	4,28			

Bireylerin cinsiyetine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum ölçeklerinden aldıkları puanların farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA yapılmıştır. MANOVA analizinin sayıltıları kontrol edildiğinde Box'ın M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik sayıltısının sağlanmadığı tespit edilmiştir ($F_{(10-456093,981)}=1,862$, $p=,045$). Levene testi sonucunda ise her bir bağımlı değişkenin varyansının homojen olduğu görülmüştür ($p>,05$). Gruplar arası kovaryansın homojenlik sayıltısı karşılanmadığı için bu analizde de Wilk's Lambda değerinin yerine Pillai Trace değeri yorumlanmıştır. Cinsiyete göre bağımlı değişkenlerin en az birinin anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür (Pillai Trace (λ)=,046, $F_{(4-393)}=4,782$, $p<,05$). Bağımlı değişkenlerdeki çok yönlü (multivariate) varyansın %4,6'sı cinsiyet değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($\eta^2=.046$). Tablo 4.20'de görüldüğü gibi cinsiyete göre haset ($F_{(1-396)}=.061$, $p>,05$) ve gıpta ($F_{(1-396)}=.008$, $p>,05$) ortalama puanları farklılaşmazken, öz saygı ($F_{(1-396)}=11,280$, $p<,05$) ve dinî tutum ($F_{(1-396)}=7,217$, $p<,05$) ortalama puanları farklılaşmaktadır. Buna göre erkeklerin öz saygı, dinî tutum puan ortalamaları ile kadınların öz saygı, dinî tutum puan ortalamaları arasındaki fark kıyaslandığında öz saygıda erkekler lehine, dinî tutumda ise kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir.

4.9.3. Eğitim Düzeyine Göre Haset, Gıpta ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Tablo 4.21. Bireylerin eğitim düzeyine göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması
MANOVA sonuçları

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	$\bar{x}$	SS	F	P	Fark
Haset	İlkokul	36	9,13	3,30	2,259	,062	-
	Ortaokul	15	8,66	3,55			
	Lise	37	8,53	3,62			
	Üniversite	256	7,70	2,91			
	Lisansüstü	54	7,96	3,13			
Gıpta	İlkokul	36	16,75	5,66	1,393	,236	-
	Ortaokul	15	14,13	4,61			
	Lise	37	15,73	4,53			
	Üniversite	256	16,86	5,19			
	Lisansüstü	54	16,11	5,25			
Öz saygı	İlkokul	36	30,74	3,35	1,106	,354	
	Ortaokul	15	29,64	4,71			
	Lise	37	30,52	4,55			
	Üniversite	256	31,52	4,88			
	Lisansüstü	54	31,80	5,21			
Dinî tutum	İlkokul	36	35,11	3,97	3,594	,007	2-4,5 3-4,5
	Ortaokul	15	37,30	2,98			
	Lise	37	36,18	3,71			
	Üniversite	256	34,29	4,16			
	Lisansüstü	54	34,26	4,31			

Bireylerin eğitim düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum ortalama puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA analizi yapılmıştır. MANOVA sonuçları yorumlanmadan önce MANOVA analizi sayıltılarının karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Öncelikle Box's M testi kullanılarak gruplar arası kovaryansın homojenliği test edilmiştir. Box's M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik sayıltısını karşıladığı görülmüştür ($F(40-16950,81) = 1,281, p > .05$) Bu da varsayımın gerçekleştiğini göstermektedir. Daha sonra Levene Testi kullanılarak her bir varyansın homojenliği test edilmiştir. Buna göre haset, gıpta, öz saygı ve dindarlığın varyanslarının homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$). MANOVA analizi incelendiğinde multivariate test sonuçları eğitim düzeyi açısından bağımlı değişkenlerin en az birinin anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. (Wilks' $\lambda = .896, F(16-1192,107) = 2,715, p < .05$). Bağımlı değişkenlerdeki çok yönlü (multivariate) varyansın %2,7'si bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır ($\eta^2 = .027$). Tablo 4.21'de tek faktörlü ANOVA sonuçları verilmiştir. Eğitim düzeylerine göre haset ($F(4-393) = 2,259, p > .05$), gıpta ($F(4-393) = 1,393, p > .05$) ve öz saygı ($F(4-393) = 1,106, p > .05$) ortalama puanları farklılaşmazken eğitim düzeylerine göre dinî tutum ortalama puanları

farklılaşmaktadır. Hangi eğitim düzeyleri arasında dinî tutum puanları açısından farklılık olduğunu ortaya koymak için ise Post Hoc analizlerinden LSD testi yapılmıştır. LSD sonuçlarına göre ortaokul mezunlarının dinî tutum düzeyleri ile üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeyleri ve lise mezunlarının dinî tutum düzeyi ile üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<.05$). Buna göre; ortaokul mezunlarının dinî tutum düzeyleri üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeylerine göre daha yüksektir. Lise mezunlarının dinî tutum düzeyleri de üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeyinden daha yüksektir.

4.9.4. Medenî Duruma Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Tablo 4.22. Bireylerin medenî durumuna göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları

Değişken	Medenî Durum	N	$\bar{x}$	SS	F	P	Fark
Haset	Evli	264	7,89	3,10	,687	,40	
	Bekâr	134	8,16	3,08			
Gıpta	Evli	264	15,97	5,40	9,632	,002	1-2
	Bekâr	134	17,66	4,53			
Öz saygı	Evli	264	31,86	4,51	9,892	,002	1-2
	Bekâr	134	30,28	5,13			
Dinî tutum	Evli	264	34,72	3,93	,218	,641	
	Bekâr	134	34,51	4,54			

Bireylerin medenî durumuna göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum ölçeklerinden aldıkları puanların farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA yapılmıştır. MANOVA analizinin sayıltıları kontrol edildiğinde Box'un M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik sayıltısının sağlanmadığı tespit edilmiştir ($F_{(10-343908,8)} = 1,857, p<.05$). Levene testi sonucunda haset, öz saygı ve dinî tutumun varyanslarının homojen olduğu ($p>.05$) ancak gıpta değişkeninin varyansının homojen olmadığı görülmüştür ($p<.05$). Akbulut (2011) çoklu varyans analizinde testin gerektirdiği şartların tutturulamaması durumunda Wilk's Lambda değerinin yerine Pillai Trace değerinin yorumlanmasını önermektedir. Sayıltılardan biri karşılanmadığı

için Pillai Trace sonuçları yorumlanmıştır. Pillai Trace Testi sonuçları, medenî durum açısından değişkenlerin en az birinin anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Pillai Trace $\lambda = ,056$, $F_{(4-393)} = 5,799$, $p < ,05$). Bağımlı değişkenlerdeki çok yönlü (multivariate) varyansın %5,6'sı bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır ($\eta^2 = ,056$). Tablo 4.22'de tek faktörlü ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Medenî duruma göre gıpta ($F_{(1-396)} = 9,632$, $p < ,05$) ve öz saygı ($F_{(1-396)} = 9,892$, $p < ,05$) ortalama puanları farklılaşırken medenî duruma göre haset ($F_{(1-396)} = ,687$, $p > ,05$) ve dinî tutum ($F_{(1-396)} = ,218$, $p > ,05$) ortalama puanları farklılaşmamaktadır. Buna göre evlilerin gıpta ve öz saygı puan ortalamaları ile bekârların gıpta ve öz saygı puan ortalamaları arasındaki fark kıyaslandığında öz saygı da evliler lehine, gıptada bekârlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir.

4.9.5. Aylık Gelir Düzeyine Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırması

Tablo 4.23. Bireylerin aylık gelir düzeyine göre haset, gıpta ve dinî tutum karşılaştırması MANOVA sonuçları

Değişken	Aylık Gelir	N	X	SS	F	p	Fark
Haset	0-2324 TL	98	8,03	2,93	2,25	,082	
	2325-4000 TL	84	8,67	3,46			
	4001-7000 TL	169	7,76	3,11			
	7001 TL ve üstü	47	7,40	2,48			
Gıpta	0-2324 TL	98	16,29	4,88	1,39	,244	
	2325-4000 TL	84	17,55	4,68			
	4001-7000 TL	169	16,33	5,60			
	7001 TL ve üstü	47	16,00	4,97			
Öz-saygı	0-2324 TL	98	29,79	4,14	5,29	0,001	1-2,3,4
	2325-4000 TL	84	31,25	4,85			
	4001-7000 TL	169	32,15	4,71			
	7001 TL ve üstü	47	31,70	5,48			
Dinî tutum	0-2324 TL	98	35,27	3,93	1,30	,272	
	2325-4000 TL	84	34,60	3,90			
	4001-7000 TL	169	34,25	4,41			
	7001 TL ve üstü	47	34,86	3,98			

Bireylerin aylık gelir düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum ortalama puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA

analizi yapılmıştır. MANOVA sonuçları yorumlanmadan önce MANOVA analizi sayıltılarının karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Öncelikle Box's M testi kullanılarak gruplar arası kovaryansın homojenliği test edilmiştir. Box's M istatistiğine göre yayılma matrisinin homojenlik sayıltısını karşıladığı görülmüştür ($F_{(30-134598,3)} = 1,298, p>.05$). Daha sonra Levene Testi kullanılarak her bir varyansın homojenliği test edilmiştir. Buna göre haset, gıpta, öz saygı ve dindarlığın varyanslarının homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$). MANOVA analizi incelendiğinde multivariate test sonuçlarına göre aylık gelir düzeyi açısından bağımlı değişkenlerin en az birinin anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Wilks' $\lambda = .931, F_{(12-1034,780)} = 2,363, p<.05$). Bağımlı değişkenlerdeki çok yönlü (multivariate) varyansın %2,4'ü bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır ($\eta^2=.024$). Tablo 4.23'de tek faktörlü ANOVA sonuçları verilmiştir. Aylık gelir düzeylerine göre haset ($F_{(3-394)}=2,255, p>.05$) gıpta ($F_{(3-394)}=1,395, p>.05$) ve dinî tutum ortalama puanları farklılaşmazken ($F_{(3-394)}=1,307, p>.05$) aylık gelir düzeylerine göre öz saygı ortalama puanları farklılaşmaktadır ($F_{(3-394)}=5,294, p<.05$). Hangi aylık gelir düzeyleri arasında öz saygı puanları açısından farklılık olduğunu ortaya koymak için ise Post Hoc analizlerinden LSD testi yapılmıştır. LSD sonuçlarına göre 0-2324 lira aylık gelir düzeyi olanların öz saygı ortalama puanları 2325-4000 lira aylık gelir düzeyi olanlardan ve 4001-7000 lira arası aylık gelir düzeyi olanlardan ve 7001 lira ve üstü aylık gelir düzeyi olanlardan anlamlı biçimde düşük çıkmıştır.

4.10. Öz Saygı, Dinî Yaşam, Dinî Tutum ve Gıptanın Hasedi Yordaması

Tablo 4.24. Hasedin yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r	Kısmi R
Sabit	16,351	1,731	-	9,446	,000	-	-
Öz saygı	-,105	,031	-,164	-3,415	,001	-,166	-,173
Gıpta	,185	,028	,311	6,688	,000	,291	,326
Dinî tutum	-,170	,053	-,232	-3,202	,001	-,258	-,163
Dinin önemi	-,213	,334	-,039	-,638	,524	-,163	-,033
Dindar his.	,269	,279	,058	,966	,335	-,121	,050
Tanrı var. his.	-,508	,295	-,087	-1,722	,086	-,226	-,088

Tablo 4.24'ün devamı

Dua	-,463	,242	-,105	-1,911	,057	-,216	-,098
Namaz	,118	,193	,043	,609	,543	-,121	,031
Oruç	,257	,225	,063	1,144	,253	-,052	,059
Kur'an	-,014	,228	-,004	-,062	,951	-,113	-,003
R=,460	R²=,211						
F=10,111	P=,000						

Öz saygı, dinî yaşam ve dinî tutumun haset üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4.24'de verilmiştir. Yordayıcı değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmî regresyonlar incelendiğinde, haset ile öz saygı arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -,16$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde artış gözlenmektedir ($r = -,17$).

Haset ile gıpta arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r = ,29$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde artış gözlenmektedir ($r = ,32$).

Haset ile dinî tutum arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -,25$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde azalma gözlenmektedir ($r = -,16$).

Haset ile dinin önemi, dindar hissetme, tanrının varlığını hissetme, dua, namaz, oruç ve Kur'an arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > ,05$).

Öz saygı, gıpta, dinî tutum, dinin önemi, dindar hissetme, tanrı, dua, namaz, oruç, Kur'an değişkenleri birlikte, bireylerin haset puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir ($R = ,460$, $R^2 = ,21$, $p < ,05$). Adı geçen on değişken birlikte, hasetteki toplam varyansın yaklaşık %21'ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin haset üzerindeki göreceli önem sırası; gıpta, dinî tutum, öz saygı, dinin önemi, dua, tanrının varlığını hissetme, oruç, dindar hissetme, namaz ve Kur'an'dır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, öz saygının, gıptanın ve dinî tutumun haset üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler ise önemli birer etkiye sahip değildir.

4.11. Öz Saygı, Dinî Yaşam, Dinî Tutum ve Hasedin Gıptayı Yordaması

Tablo 4.25. Gıptanın yordanmasına ilişkin standart çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	P	İkili r	Kısmi R
Sabit	3,194	3,388	-	,943	,346	-	-
Öz saygı	,134	,054	,125	2,466	,014	,098	,126
Haset	,574	,086	,341	6,688	,000	,291	,326
Dinî tutum	,161	,095	,130	1,702	,090	-,014	,087
Dinin önemi	,348	,589	,037	,591	,555	-,021	-,030
Dindar his.	,155	,491	,020	,315	,753	,004	,016
Tanrı	-,498	,522	-,051	-,955	,340	-,047	-,049
Dua	,756	,427	,101	1,769	,078	,042	,091
Namaz	-,744	,339	-,160	-2,198	,029	-,116	-,112
Oruç	-,293	,397	-,043	-,740	,460	-,060	,038
Kur'an	-,109	,401	-,017	-,271	,787	-,058	-,014
R=,371	R ² =,138						
F=6,010	P=,000						

Öz saygı, dinî yaşam ve dinî tutumun haset üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4.25'de verilmiştir. Yordayıcı değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmî regresyonlar incelendiğinde, gıpta ile öz saygı arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,09$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde artış gözlenmektedir ($r=,12$).

Gıpta ile haset arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r = ,29$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde artış gözlenmektedir ($r = ,32$).

Gıpta ile dinî tutum arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r = -,01$). Ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde pozitif ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r = ,08$).

Gıpta ile beş vakit namaz kılma arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r = ,02$). Diğer değişkenler kontrol edildiğinde de kısmî korelasyon değerinde artış gözlenmektedir ($r = -,11$).

Gıpta ile dinin önemi, dindar hissetme, tanrının varlığını hissetme, dua, oruç ve Kur'an arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > ,05$).

Öz saygı, haset, dinî tutum, dinin önemi, dindar hissetme, tanrının varlığını hissetme, dua, namaz, oruç, Kur'an değişkenleri birlikte, bireylerin gıpta puanları ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir ($R = ,371$, $R^2 = ,138$, $p < ,05$). Adı geçen on değişken birlikte, gıptadaki toplam varyansın yaklaşık %14'ünü açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin gıpta üzerindeki görece önem sırası; haset, namaz, öz saygı, dinî tutum, dua, Tanrı'nın varlığını hissetme, oruç, dinin önemi, dindar hissetme ve Kur'an okuma sıklığıdır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, öz saygının, hasedin ve namazın gıpta üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Diğer değişkenler önemli birer etkiye sahip değildir.

5. TARTIŞMA

Bu bölümde, bireylerin dinî tutum düzeyleri, öz saygı düzeyleri, haset ve gıpta düzeyleri arasındaki ilişkiye ve demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medenî durum, aylık gelir düzeyi) göre bu değişkenlerin farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesine ve dinî yaşam ile haset ve gıpta arasındaki ilişkinin incelenmesine ait bulguların tartışılmasına ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

5.1. Dinî İnanç ile Haset, Gıpta ve Öz Saygı Arasındaki İlişkiye Ait Bulguların Tartışılması

1. grup hipotezlerde “dinî inanç tercihlerine göre haset, gıpta ve öz saygı düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre haset düzeyi dinî inanç tercihine göre farklılaşmamaktadır ($p > .05$), (Bkz. Tablo 4.16, Tablo 4.17, 4.18). Elde edilen sonuç 1. hipotezi desteklememektedir.

5.2. Demografik Değişkenlere Göre Haset, Gıpta, Öz Saygı ve Dinî Tutum Karşılaştırmasına Ait Bulguların Tartışılması

2. grup hipotezlerde “yaş grubuna göre haset, gıpta, dinî tutum ve öz saygı düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “yaş gruplarına göre haset farklılaşmaktadır” ve “yaş gruplarına göre öz saygı farklılaşmaktadır” ($p > .05$), hipotezleri desteklenmezken; “yaş gruplarına göre gıpta farklılaşmaktadır” ve “yaş gruplarına göre dinî tutum farklılaşmaktadır” ($p < .05$) hipotezleri desteklenmektedir. (Bkz. Tablo 4.19).

Yaş gruplarına göre haset ile ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında haset ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, yaşı küçük kişilerin haset duygusunu yaşı büyük kişilerden daha yüksek düzeyde tecrübe ettikleri sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Harris ve Henniger, 2013, s. 2; Mujcic, Oswald, 2018, s. 4; Steinbeis ve Singer, s. 207).

Yaş ve öz saygı ilişkisi ile ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında çalışmamıza benzer sonuçlar elde edilmiş ve öz saygı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yiğit, 2010, s. 69; , Başçiftçi, Özen ve Doyduk, 2010; Baynal, 2018, s. 220). Yaş ve öz saygı arasında ilişkinin bulunduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Eşer, 2005, s. 53).

Yaş arttıkça bireyler ölüm ve ahiret üzerine daha çok düşünürler. Bu da yaş arttıkça dinî tutumun artacağı yönünde bir düşüncüyü akla getirmektedir. Çalışmamızın sonuçlarına bakıldığında da yaş arttıkça, dinî tutum ortalaması artmıştır. Yaş ve dinî tutum arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalara bakıldığında buna benzer sonuçlara ulaşıldığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Acar, Yıldırım, ve Ergene, 1996; Kavas, 2013; Balcı Arvas ve Hökelekli, 2017; Aydın, 2019; Nişancı ve Aysan, 2019). Bazı çalışmalarda ise yaş ve dinî tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Genç ve Durğun, 2018).

3. grup hipotezlerde “cinsiyete göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “cinsiyete göre öz saygı farklılık göstermektedir” ve “cinsiyete göre dinî tutum farklılık göstermektedir” ($p < ,05$), hipotezleri desteklenirken, “cinsiyete göre haset farklılık göstermektedir” ve “cinsiyete göre gıpta farklılık göstermektedir” hipotezleri desteklenmemiştir (Bkz. Tablo 4.20).

Literatürde cinsiyet ve haset ilişkisini inceleyen az sayıda çalışma vardır. Pila, Brunet, Crocker, Kowalski ve Sabiston’un (2016) Kanadalı 527 yetişkin üzerinde yaptıkları araştırmada çalışmamızı destekler biçimde cinsiyet ve haset arasında istatistiksel anlamda bir farklılık bulunamamıştır. Piskorz ve Piskorz’un (2009) 180’i kadın 248 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada ise cinsiyet ve haset arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunamamasına rağmen kadınların ortalama haset puanları erkeklerin ortalama haset puanlarından daha yüksek çıkmıştır. Araştırmacılar bu farklılığın nereden kaynaklandığını bulmak için t-testi analizi yapmışlardır. Kadınların karşı tarafın başarısını hakketmediğini düşündükleri durumda daha çok haset ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada cinsiyet ile schadenfreude arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuş ve erkeklerin schadenfreude

ortalamaları kadınlarınkinden yüksek çıkmıştır. DelPriore, Hill ve Buss (2012) ise yaptıkları çalışmada haset edilen konuları özel olarak ele alıp araştırma yapmış ve iki cinsiyetin de farklı konularda diğerinden daha çok haset ettiğini ortaya koymuşlardır.

Araştırmamızın sonucuna göre erkek bireylerin öz saygı puan ortalamaları, kadınların öz saygı puan ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır. Türk toplumunun erkeğe ve kadına olan bakış açısı ve bu bakış açısı neticesinde erkek ve kız çocuklarının yetiştirilmesindeki farklılıklar onların öz saygılarının gelişimine de yansır. Çalışmamıza katılan erkek ve kadınların öz saygı düzeyleri arasındaki farkın sebebi de işte bu yetiştirilme tarzındaki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Literatürde cinsiyet ile öz saygı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında çalışmamızın sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiştir (Brack, Orr, Ingersoll, 1988; Dinç, 1992; Raymore, Godbey, Crawford, 1994; Hatipoğlu, 1996; Bilgin, 2001; Hamarta, 2004, Gürel, 2007; Başçiftçi, Özen ve Doyduk, 2010; Taşçılar ve Kanlı, 2014; Çakmak, Şahin ve Demirbaş, 2017) Bazı araştırmalarda ise cinsiyetin öz saygı üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Çuhadaroğlu, 1986; Gürkan 1990; Maşrabacı 1994; Yüksekaya, 1995; İnanç, 1997; Eşer, 2005; Yenidünya, 2005; Bal, 2006; Doğan, Totan, Sapmaz, 2009; Yiğit, 2010; Tatlılıoğlu, 2014).

Literatürde cinsiyet ve dinî tutum arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında çeşitli sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar çalışmamızın sonuçlarına benzer şekilde cinsiyet ile dinî tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşmazken (Topuz, 1999; Pehlivan, 2002; Yapıcı ve Zengin, 2003; Mehmedoğlu, 2004; Kula, 2005; Oluğ, 2011; Kavas, 2013; Kırac, 2013; Atçeken, 2014; Aydın, 2018; Genç ve Durğun, 2018; Şirin, 2018) bazı araştırmalar kadınların dinî puan ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Alker ve Grawin, 1978; Yapıcı, 2007; Güven, 2008; İmamoğlu ve Yavuz, 2011; Nişancı ve Aysan, 2019). Bazı araştırmalar da erkeklerin dinî tutumlarının kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (İlgaz, 2015; Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996). Cinsiyet bakımından dinî tutum düzeyine bakıldığında farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Genel olarak bir yorum yapıldığında ise kadınlar ve erkekler dinî tutumun farklı boyutlarında birbirlerinden daha yüksek

puanlara sahip olabilirler. Toman'ın (2015) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada kadınlar inanç ve duygu bakımından erkeklerden daha yüksek bir puana sahipken, erkekler ibadet, etki ve bilgi düzeyleri bakımından kadınlardan daha yüksek puanlar almışlardır.

4. grup hipotezde “eğitim düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “eğitim düzeyine göre haset farklılaşmaktadır”, “eğitim düzeyine göre gıpta farklılaşmaktadır”, “eğitim düzeyine göre öz saygı farklılaşmaktadır”(p>,05) hipotezleri desteklenmezken, “eğitim düzeyine göre dinî tutum puanları farklılaşmaktadır” (p<,05) hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 4.21).

Çalışmamızın sonuçlarına göre eğitim düzeyine göre haset ve gıpta farklılık göstermemektedir. Literatürde eğitim düzeyi ile haset veya gıpta ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmamızdan elde edilen sonuçlar ile literatürdeki çalışmalar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır.

Literatürde eğitim düzeyi ve öz saygı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında ulaştığımız sonucu destekleyen bir çalışmaya rastlanmıştır (Baynal, 2015). Fakat daha çok çalışmamızdan farklı sonuçlara ulaşılan araştırmalar olduğu görülmektedir. Saygılı, Kesecioğlu ve Kırıktaş'ın (2015) 285 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmaya göre en düşük öz saygı ortalamasına sahip öğrenciler hazırlık öğrencileridir. Hazırlık öğrencilerini sırasıyla lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri takip etmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça öz saygı düzeyi de artmıştır. Van Eckert, Gaidys ve Martin'in (2012) hemşireler üzerinde yaptığı araştırmada ise akademik eğitim almış hemşirelerin öz saygı düzeylerinin akademik eğitim almamış hemşirelerin öz saygı düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Demir ve Duman (2019) da lisansüstü eğitim almış bireylerin öz saygı düzeylerinin, lisans eğitimi almış bireylerden yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmamızın sonucuna göre ortaokul mezunlarının dinî tutum düzeyleri üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeylerine göre daha yüksektir. Lise mezunlarının dinî tutum düzeyleri de üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeyinden

daha yüksektir. Genel itibariyle bu sonuç eğitim düzeyi arttıkça dinî tutum düzeyinin düştüğünü göstermektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe dinî tutum seviyesinin düşmesinin sebepleri olarak seküler eğitimin olduğu fakültelerde bazen bilimin ve dinin karşı karşıya getirilip zıt kutuplarda gösterilmesi, üniversite ortamının sağladığı özgür düşünce ortamıyla ortaya çıkan eleştirel ve sorgulayıcı düşünce yapısı gibi etmenler gösterilebilir (Yapıcı, 2006). Literatürde eğitim düzeyi ve dinî tutum ilişkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında kısmen, çalışmamıza benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Aydın'ın (2019) yaptığı çalışmaya göre eğitim düzeyi ve dinî tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalama dinî tutum puanları en düşük olanlar lise ve ön lisans mezunları iken, en yüksek ortalama puana sahip olanlar ise ilköğretim ve lisansüstü mezunları olmuştur. Kavas (2013) ise çalışmasında eğitim düzeyi düştükçe dinî tutum puan ortalamasının yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Mehmedoğlu (2004), Uysal (2006), Göcen (2014) Balcı Arvas ve Hökelekli (2017) de benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Sağlık çalışanlarının eğitim düzeyleri ile dinî tutum düzeylerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada ise eğitim düzeyi ile dinî tutum puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken dinî tutum alt boyutları ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Genç ve Durğun, 2018). Başka bir araştırmada da çok dindar ve dindar olanların eğitim düzeyi düştükçe artış gösterdiği, din ile ilgisi hiç olmayanların ise eğitim düzeyleri en yüksek gruplar arasında aldığı tespit edilmiştir (Acar, Yıldırım, Ergene, 1996). Karslı (2017) ise yaptığı çalışmada eğitim düzeyi arttıkça içsel dini motivasyonun da arttığı sonucuna ulaşmıştır. Koç (2010), Tiltay (2010) ve Yemez ve Akdoğan (2019)'ın yaptığı araştırmalarda da eğitim düzeyi ile iç güdümlü dindarlık arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

5. grup hipotezde “medenî durum ile haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “medenî duruma göre gıpta farklılaşmaktadır” ve “medenî duruma göre öz saygı farklılaşmaktadır” ($p<,05$) hipotezleri desteklenirken; “medenî duruma göre haset farklılaşmaktadır” ve “medenî duruma göre dinî tutum farklılaşmaktadır” ($p>,05$) hipotezleri desteklenmemektedir (Bkz. Tablo 4.22).

Araştırmamızın sonucuna göre evli veya bekâr olmanın haset üzerinde herhangi bir etkisi yokken, gıpta üzerinde etkisi vardır. Buna göre bekârlar evlilere göre daha çok

gıpta etmektedir. Literatürde medenî durum ile haset veya gıpta ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmamızdan elde edilen sonuçlar ile literatürdeki çalışmalar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır.

Araştırmamızda evlilerin öz saygı düzeylerinin bekârların öz saygı düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Evli bireylerin beğenilme, sevilme ve ilgi görme gibi ihtiyaçları evlilik ile birlikte karşılanmış olur. Ayrıca birey evlilikle birlikte kendi ailesini kurar; kendi kurduğu bu aile tarafından desteklendiğini hisseder ve yalnızlık hissinden kurtulur. Bütün bu etmenler bireyin öz saygısını olumlu yönde etkiler. Literatüre baktığımızda da çalışmamızın sonucunu destekler nitelikte birçok araştırma vardır (Bal, 2003; Ceviz, 2009; Koç, 2010; Parlar ve Yazıcı, 2017; Erol, Aygün ve Çay, 2018; Demir ve Duman, 2019; Sezgin ve Güler, 2019). Yapılan bazı çalışmalarda ise medenî durum ve öz saygı arasında istatistiksel anlamda bir farklılık bulunamamıştır (Gürsoy, 2009; Kadioğlu, 2014; Dündar ve Demirli, 2018; Yüner, 2018; Uğur, Uğur, Soba, 2019; Çetin ve Özman, 2019; İslamlı, 2019).

Araştırmamızda medenî durumun dinî tutum üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde medenî durum ile dinî tutum arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar incelendiğinde evlilerin bekârlara oranla daha dindar olduğu görülmüştür (Köktaş, 1993; Günay, 1999; Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996; Karaca, 2001; Kayıklık, 2003; Uysal, 2006; Ilgaz, 2015; Nişancı ve Aysan, 2019). Yaptığımız çalışmanın sonucunu destekleyen bazı çalışmalar da mevcuttur (Ceviz, 2009; Genç ve Durğun, 2018; Uysal, 2015).

6. grup hipotezde “aylık gelir düzeyine göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşacağı” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “aylık gelir düzeyine göre haset farklılaşmaktadır”, “aylık gelir düzeyine göre gıpta farklılaşmaktadır” ve “aylık gelir düzeyine göre dinî tutum farklılaşmaktadır” ($p>,05$) hipotezleri desteklenmezken; “aylık gelir düzeyine göre öz saygı farklılaşmaktadır” ($p<,05$) hipotezi desteklenmektedir (Bkz. Tablo 4.23).

Araştırmamızın sonucuna göre aylık gelir düzeyi ile haset ve gıpta arasında herhangi bir ilişki yoktur. Literatürde aylık gelir düzeyi ile haset veya gıpta ilişkisini inceleyen

herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmamızdan elde edilen sonuçlar ile literatürdeki çalışmalar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır.

Araştırmamızın sonucuna göre aylık gelir düzeyi arttıkça öz saygı düzeyi de artmıştır. Literatüre bakıldığında aylık gelir düzeyi ile öz saygı arasında çalışmamızın sonucuna benzer sonuçlar elde edilmiştir (Nazik, Özdemir, Nazik ve Arslan, 2014; İpar Eroğlu, 2017; Karşlı, 2017; Erol, Aygün ve Çay, 2018; Demir ve Duman, 2019). Aylık gelir düzeyinin artmasıyla bireyin refah düzeyi de artar. Birey, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilir. Bu durum bireyin öz yeterliliğini dolayısıyla da öz saygısını arttırır. Aylık gelir düzeyi yüksek olan bireyler, çeşitli kültürel aktivitelere katılıp kendilerini geliştirebilirler. Bu da onların öz saygılarının gelişimine sebep olur. Aylık gelir düzeyinin düşük olması ise ekonomik sıkıntılar sonucu ailenin ihtiyaçlarını karşılamada yetersizlik, refah düzeyinin düşük olması, kültürel aktivitelerin sınırlı olması sonucunda hissedilen kişisel yetersizlik gibi sebepler nedeniyle bireylerin öz saygılarının daha düşük olmasına sebep olmuş olabilir.

Literatürde aylık gelir düzeyi ile dinî tutum arasındaki ilişkiye inceleyen çalışmalara bakıldığında çalışmamızın sonuçlarına benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir (Köktaş, 1993; Günay, 1999; Kavas, 2013; Nişancı ve Aysan, 2019, Yemez ve Akdoğan, 2019). Bazı çalışmalarda ise sosyoekonomik durum düştükçe dindarlığın yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (Acar, Yıldırım, Ergene, 1996; Yapıcı, 2006; Güven, 2008; Ilgaz, 2015).

5.3. Öz Saygı, Dinî Yaşam Göstergeleri ve Dinî Tutumun Haset ve Gıptayı Yordaması

7. hipotezde “öz saygı, dinî yaşam göstergeleri, dinî tutum ve gıpta düzeyinin hasedin anlamlı bir yordayıcısı olduğu” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “öz saygı hasedin anlamlı bir yordayıcısıdır”, “gıpta hasedin anlamlı bir yordayıcısıdır” ve “dinî tutum hasedin anlamlı bir yordayıcısıdır” ($p < ,05$) hipotezleri desteklenirken; “dinî yaşam göstergeleri hasedin bir yordayıcısıdır” ($p > ,05$) hipotezi desteklenmemektedir (Bkz. Tablo 4.24).

Araştırmamızın sonucuna göre haset ve dinî tutum arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($p < ,05$). Haset ve dinî yaşam göstergeleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. ($p > ,05$). Çalışmamızda, dinlerin hasede karşı olumsuz bir bakış açısının olması, hatta haset etmenin yapılan iyilikleri yok eden bir duygu olması sebebiyle dinî tutumun artmasıyla hasedin azalacağı öngörüsünde bulunmuştuk. Ancak çalışmamızın sonucunda bu ilişki düşük düzeyde bulunmuştur. Bu durum toplumumuzda haset duygusunun yeterince anlaşılmadığını; bireylerin dinin iman, ibadet gibi boyutlarını yerine getirirler bile ahlâkî boyutunda eksiklikler yaşadıklarını akla getirmektedir.

Araştırmamızın sonucuna göre haset ve öz saygı arasında negatif ve düşük bir ilişki vardır ($p > ,05$). Öz saygı ve haset arasındaki ilişki ile ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında araştırmamızın sonuçlarına benzer bulgular elde edilmiştir. Duarte (2011) 234 birey üzerinde yaptığı araştırmada öz saygı düzeyi arttıkça haset düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Cretti (2014), Vrabel, Zeigler- Hill ve Southard (2018) da yaptıkları çalışmada öz saygı düzeyi ile haset arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmamızın sonucuna göre haset ve gıpta arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Literatüre bakıldığında haset ve gıpta ilişkisini inceleyen sadece bir araştırmaya rastlanmıştır. Van de Ven, Zeelenberg ve Pieters'in (2009) yaptığı bu çalışmada, bizim çalışmamızın aksine katılımcıların haset ve gıpta düzeyleri negatif ilişki göstermiştir. Katılımcıların haset düzeyi arttıkça gıpta düzeyi azalmış, gıpta düzeyi arttıkça haset düzeyi azalmıştır. Bunun sebebi toplumumuzda haset ve gıptanın kavram olarak tam anlaşılmamış olması ve gıpta duygusunu da tıpkı haset gibi olumsuz bir duygu olarak görme yanlışlığı olabilir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki sıklıkla haset duygusunu tecrübe eden bir kişi bile farklı kişilere karşı gıpta duygusunu tecrübe edebilir. Çünkü haset genelde kişinin kendisine benzeyen, aynı kulvarda olduğu ve rakip olarak algıladığı kişilere karşı deneyimlenen bir duygu iken gıpta farklı statülerde, farklı alan ve mesleklerde olan ve rekabet durumunun olmadığı kişilere karşı deneyimlenir. Bu da bazı insanlara haset duygusu beslenirken bazılarına da gıpta duygusu beslenebileceği, aynı bireyin iki duyguyu da farklı zamanlarda farklı kişilere karşı hissedebileceği anlamına gelir.

8. hipotezde “öz saygı, dinî yaşam göstergeleri, dinî tutum ve haset düzeyinin gıptanın anlamlı bir yordayıcısı olduğu” öne sürülmüştür. Bu hipotezlerden “öz saygı gıptanın anlamlı bir yordayıcısıdır”, “dinî tutum, gıptanın anlamlı bir yordayıcısıdır” ve “haset, gıptanın anlamlı bir yordayıcısıdır” ($p<,05$) hipotezleri desteklenirken; “dinî yaşam göstergeleri gıptanın anlamlı bir yordayıcısıdır” ($p>,05$) hipotezi desteklenmemektedir (Bkz. Tablo 4.25).

Araştırmamızın sonucuna göre gıpta ile dinî tutum arasında bir ilişki bulunamamıştır ($p>,05$). Dinî yaşam göstergeleri ile gıpta arasındaki ilişkiye bakıldığında namaz ile gıpta arasında düşük ve pozitif bir ilişki bulunmuş ($p<,05$) fakat diğer dinî yaşam göstergeleri ile gıpta arasında bir ilişki bulunamamıştır ($p>,05$). Gıptanın olumlu bir duygu olmasına rağmen halkımızca yeterince anlaşılır bir kavram olmaması, dini manevî düzeyde yaşayamama gibi sebepler böyle bir sonuç almamıza sebep olmuş olabilir.

Araştırmamızın sonucuna göre gıpta ve öz saygı arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Öz saygı düzeyi yüksek olan bireyler kendileriyle daha barışıklırlar ve başkalarında bulunan olumlu özelliklere gıpta edip kendini geliştirme çabasına içine girme eğilimleri öz saygısı düşük kişilere göre daha yüksek olabilir. Vrubel, Zeigler- Hill, Southard’ın (2018) yaptıkları bir çalışmada ise öz saygı düzeyi ile gıpta arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Bireylerin öz saygı ve dinî tutum düzeylerinin haset ve gıpta ile olan ilişkisinin ve demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medenî durum, aylık gelir) göre öz saygı, dinî tutum, haset ve gıpta değişkenlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen araştırmanın sonuçları aşağıda verilmiştir:

Dinî inanca göre öz saygı, haset ve gıpta karşılaştırması şu şekildedir:

Dinî inanç bakımından bireylerin öz saygı, haset ve gıpta puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

Demografik değişkenlere göre haset, gıpta, öz saygı ve dinî tutum karşılaştırması şöyledir:

Bireylerin haset ve öz saygı puanlarında yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir. Bireylerin gıpta puanları, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Orta yaş grubundaki bireylerin gıpta düzeylerinin genç bireylerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bireylerin dinî tutumları, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Orta yaş grubundaki bireylerin dinî tutum düzeylerinin genç bireylerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin haset ve gıpta puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir. Bireylerin öz saygı puanları, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Erkeklerin öz saygı düzeylerinin kadınların öz saygı düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bireylerin dinî tutum puanları, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Kadınların dinî tutum düzeylerinin erkeklerin dinî tutum düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin haset, gıpta ve öz saygı puanları eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir. Bireylerin dinî tutumları, eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Eğitim düzeyi düştükçe dinî tutum düzeyi artmaktadır. Ortaokul mezunlarının dinî tutum düzeyleri üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeylerine göre daha yüksektir. Lise mezunlarının dinî tutum düzeyleri de üniversite ve lisansüstü mezunlarının dinî tutum düzeylerinden daha yüksektir.

Bireylerin haset ve dinî tutum puanları medenî duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir. Bireylerin gıpta puanları, medenî duruma göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Bekârların gıpta düzeylerinin evlilerin gıpta düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin öz saygı puanları, medenî duruma göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Evlilerin öz saygı düzeylerinin bekârların öz saygı düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Haset, gıpta ve öz saygı aylık gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir. Öz saygı, aylık gelir düzeyine göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Gelir düzeyi en düşük olan grubun öz saygı düzeyinin diğer bütün gelir gruplarının öz saygı düzeylerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Öz saygı, dinî yaşam, dinî tutum ve gıptaya göre haset ilişkisi şu şekildedir:

Bireylerin haset ve öz saygı düzeyleri arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bireylerin haset ile gıpta puanları arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bireylerin haset ve dinî tutum puanları arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Fakat bireylerin haset ve dine verilen önem, dindar hissetme, Tanrı'nın varlığını hissetme, dua etme sıklığı, beş vakit namaz kılma sıklığı, oruç tutma ve Kur'an okuma sıklığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki tespit edilememiştir.

Öz saygı, dinî yaşam, dinî tutum ve hasede göre gıpta ilişkisi şu şekildedir:

Bireylerin gıpta ve öz saygı puanları arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bireylerin gıpta ve beş vakit namaz kılma puanları arasında pozitif ve düşük

düzeyde bir ilişki vardır. Ancak bireylerin gıpta ve dinî tutum, dine verilen , dindar hissetme, Tanrı'nın varlığını hissetme, dua etme sıklığı, Kur'an okuma sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir.

6.2. Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak bahsi geçen konularda yapılacak araştırmalar için bazı öneriler sunulmuştur.

1. Araştırmamızda kullanılan ölçek Batılı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Batıda haset ve gıptaya yüklenen anlam ile bu iki kavrama ülkemizde yüklenen anlam farklı olabilir. Bu nedenle ülkemizdeki haset ve gıptaya bakış açısını temel alan yeni bir haset ve gıpta ölçeği geliştirilebilir.
2. Haset ve gıpta ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle haset ve gıpta konusu farklı açılardan ele alınarak yeni araştırmalar ortaya konulabilir. Örneğin haset ve gıptanın birey üzerinde bıraktığı etkileri inceleyen yeni bir araştırma yapılabilir. Erkek ve kadınların hangi konularda haset ve gıpta ettiğinin incelenmesi veya haset ve gıpta duygusunu tecrübe eden bireylerin bu duygular sonucunda haset veya gıpta ettiği bireye olan duyguları gibi farklı konularla ilgili yeni çalışmalar yapılabilir.
3. Araştırmamızda Türk halkının haset ve gıpta kavramlarını olması gerektiği gibi bilmedikleri görülmüştür. İleriki zamanlarda bu iki kavramın daha iyi anlaşılması, hasedin olumsuz, gıptanın ise olumlu bir duygu olarak algılanabilmesi için eğitimciler, öğrencilere bu iki kavramın farkını anlatabilir ve bireylere kendilerini haset duygusundan nasıl koruyabileceklerini öğretebilirler.
4. Anne babalar, çocuklarına küçük yaşlar itibariyle olumlu ve olumsuz duyguların ayrımını yapmayı öğretirler. Haset ve gıpta da bu duygular arasında öğretilmeli ve çocuğa, haset duygusunun kendisine hiçbir yararı olmadığı gibi bu duygunun hem kendisine hem de başkalarına zarar verdiği öğretilmelidir.

5. Bireyler, haset ve gıpta duyguları konusunda kişisel farkındalık kazanmalıdır. Haset duygusuna sahip olduğunu fark eden bireyler, bu duygunun kendisine ve etrafındakilere verdiği zararı fark ederek bu duyguyla başa çıkmayı öğrenmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdi'l-latifi'z-Zebidi, Z.A. (1978). *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*. Cilt: XI, (Çeviren: K. Miras), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Acar V., N., Yıldırım, İ. & Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 45-56.
- Adams, J. S. (1965). Inequity in Social Exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 267-299. doi: 10.1016/S0065-2601(08)60108-2
- Adler, A. (2018). *İnsanı Tanıma Sanatı*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Akbulut, Y. (2011). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Alıcı, E., Önder & F. C. (2016). Kaygı Bozukluğu Olan ve Olmayan Yetişkinlerde Sosyal Beceri ve Benlik Saygısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 381-389.
- Alker, H. A. & Grawin, F. (1978). On the Intrapsychic Specificity of Happiness. *Journal of Personality*, 46, 311–322.
- Atçeken, M. (2014). *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avşaroğlu, S. & Yıldız, K. (2018). Yatılı Bölge ve Gündüzlü Ortaokullarda Eğitim Gören Öğrencilerin Benlik Saygılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (20), 2707-2719.
- Aydın, C. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dinî tutum ile Hayattaki Anlam Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 89-108.
- Aydın, C. (2019). Dindarlık ile Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 241-269.
- Aytaçalp, A. & Durat, G. (2019). Karabük Üniversitesi Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Suçluluk Utanç Duyguları ve Benlik Saygısı ile İlişkisinin

İncelenmesi. *Kastamonu Sağlık Akademisi*, 4(3), 144-187.
doi:10.25279/sak.499339

Ayten, A. (2013). *Din Psikolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bal, Ü. (2003). *Hastanede Çalışan Hemşire ve Diğer Sağlık Personelinin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bal, E. (2006). *İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Alguları ile Atılganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Balcı Arvas, F. & Hökelekli, H. (2017). Dindarlık ile Evlilik Doyumu ve Evlilikte Sorun Çözme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (34), 129-160.

Başçıftçı, F., Özen, S. & Doyduk, A. (2010). Selçuk Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Benlik ve Mesleki Saygılarının İncelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (4), 2198-2205.

Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 206-231.

Ben-Ze'ev, A. (1993). Envy and Pity. *International Philosophical Quarterly*, 129 (1), 3-19.

Berman, A. (2007). Envy at the Crossroad Between Destruction, Self-Actualization and Avoidance. In L. Navaro & S. L.Schwartzberg (Eds.) *Envy, Competition and Gender: Theory, Clinical Applications and Group Work*. (p. 15-29). NY: Taylor and Francis.

Bilgin Ş. (2001). *Ergenlerde Kaygı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Bilmen, Ö.N. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Huzur Yayınevi.

Brack, C.J., Orr, D. P. & Ingersoll, G. (1988). Pubertal Maturation and Adolescent Self Esteem. *Journal of Adolescent Health Care* ,9, 280- 285.

Branden, N. (1994). *The Six Pillar of Self-Esteem*. NY: Bantam.

- Bulut Serin, N. & Öztürk, S. (2007). Anne Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 117-128.
- Buswell, R. E. (2004). *Encyclopedia of Buddhism*. Cilt: I, NY: Gale.
- Çağrı, M. (1997). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: XVI, İstanbul: TDV.
- Canan, İ. (1989). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Cilt: VI, Ankara: Akçağ.
- Ceviz, F. H. (2009). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Charash, Y. C. & Larson, E. (2016). What Is the Nature of Envy. In R. H. Smith, U. Merlone, M. K. Duffy (Eds.), *Envy at Work and in Organizations*. (p. 1-37). Oxford University Press.
- Chin-Yi Shu & Lazatkhan, J. (2016). Effect of Leader-Member Exchange on Employee Envy and Work Behavior Moderated by Self-Esteem and Neuroticism. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 33 (1), 69-81. doi: 10.1016/j.rpto.2016.12.002
- Clanton, G. (2007). Handbook of the Sociology of Emotion. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Jealousy And Envy*. (p. 410-442). NY: Springer.
- Coopersmith, S. (1967). *The Antecedents of Self Esteem*. San Francisco: W. H. Freeman And Company.
- Cope, E. M. & Sandys, J. E. (Eds.). (2009). *Aristotle: Rhetoric 2*. New York: Cambridge University Press.
- Çakmak, A., Şahin, H. & Demirbaş, E. A. (2017). 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Sınav Kaygısı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-9.
- Çetin, A. & Özman, C. (2019). Koşucuların Ultra-Maraton Etkinliklerine Katılmalarındaki Motivasyonel Boyutlar ve Bu Boyutların Onların Yaşam Doyumları ve Başarı Algılarıyla Karşılaştırılma. *Spormetre*, 17 (2), 177-187. doi: 10.33689/spormetre.531348
- Çırpan, Y. & Özdoğru, A. A. (2017). Bemas Haset ve Gıpta Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Dilsel Eşdeğerlik, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18, 577-585. doi: 10.5455/apd.256664

- Çitil Gürel, E. (2015). *Kişilerarası İlişkilerde Kendini Açma ve Öz Saygı Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çokluk, U., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010) *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cretti, C. (2014). *The Relationship Between Envy, Life-Satisfaction and Self-Esteem For Female Readers of Women's Online Personal Lifestyle Blogs*. Unpublished doctoral thesis,. John F. Kennedy University, California.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- De Nisi, A. (1998). The Blackwell Encyclopedic Dictionary of Organizational Behavior. In N. Nicholson, R. S. Schuler, A. H. Van de Ven (Eds.), *Equity theory*. (p. 160-161). Cambridge: Blackwell Publishers.
- DelPriore, J. D., Hill & S. E., Buss, D. M. (2012). Envy: Functional Specifity and Sex Differentiated Design Features. *Personality and Individual Differences*, 53, 317-322.
- Demir, K. & Duman, S. (2019). Bireylerin Spor Yapma Durumlarıyla Benlik Saygıları ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4), 437-449.
- Deylemi (1986). *El-Firdevs Bi Mesur'ul-Hitab*. Beyrut:Daru'l Kutubil İlmiyye.
- Dinç, F. (1992). *Cinsiyetleri Farklı Lise Öğrencilerinin Benlik Algı Düzeylerinin Öz saygı Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dogan, K. & Vecchio, R. P. (2001). Managing Envy and Jealousy in the Workplace. *Compensation and Benefits Review*, 33, 57–64. doi: 10.1177/08863680122098298
- Doğan, T., Totan, T. & Sapmaz, F. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısı ve Sosyal Zeka. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 235-247.
- Duarte, J. L. (2011). *The Effects of Scarcity And Self-Esteem on the Experience of Envy*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Arizona State University, Arizona.
- Dündar, Z. & Demirli, C. (2018). Medeni Durumları Farklı Olan Çalışanların Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi. *The Journal of Educational Reflections*, 2 (2), 1-10.

- Ekici, S., Oruç, A. U. & Çolakoğlu, T. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Öz saygılarının Erteleme Davranışlarına Etkisinin Araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20 (2), 53-59.
- El-Cevziyye, İ. K., (1990). *Zadu'l-Mead*. Cilt:IV, (Çeviren: M. Erdoğan). İstanbul: İklim Yayınları.
- El- Heysemi, N. (2011). *Mecmau 'z- Zevaid ve Menbau 'l- Fevaid*. Cilt: XIII, (Çeviren: H. Kaya), İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- El-İsfehani, R. (2006). *Müfredat: Kur'an Istılahları Sözlüğü*. Cilt: I, (Çeviren: A. Güneş, M. Yolcu). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Emler, N. (2001). *Self-Esteem the Costs and Causes of Low Self-Worth*. England: York Publishing Services Ltd.
- Erdem, H. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: XIV, İstanbul: TDV.
- Erdil, O. & Müceldili, B. (2014). The Effects of Envy on Job Engagement and Turnover Intention. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 150, 447 – 454. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.09.050
- Ergür, D. O. (2016). İngilizce Öğrencilerinin Öz Benlik Saygısı ve Akademik Öz Yeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2) , 125-148.
- Erol, S., Aygün, S. & Çay, H. (2018). Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarında Duygusal Zekâ, Benlik Saygısı ve İlişkili Faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 10-20.
- Es-Sabuni, M. A. (1992). *Safvetü't- Tefasir*. Cilt: VII, (Çeviren: S. Gümüş ve N. Yılmaz). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Es-Semerikandi, E. L. (2013). *Dört Kötü Haslet ve İbretli Kıssalar*. (Çeviren: M. Taha). İstanbul: Muallim Neşriyat.
- Eşer, H. (2005). *Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gazali (1979). *İhya-u Ulumu'd-Din*. Cilt: III, (Çeviren: Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazali (2013). *Kimyay-ı Saadet*. (Çeviren: A. Arslan). İstanbul: Hikmet Neşriyat.

- Genç, Y. & Durğun, A. (2018). Sağlık Çalışanlarının Dinî Tutum Düzeyleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 253- 281. doi: 10.17335/sakaifd.430099
- Goleman, D. (2003). *Destructive Emotions*, NY: Bantam Books.
- Göcen, G., (2014). *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Gönen, E. & Özmete, E. (2007). Finansal Refah: Finansal Yönetim Sürecinden Duyulan Tatmin, Finansal Davranışlar ile Öz Saygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 3(11), 57-69.
- Güçray, S. S. (1993). Çocuk Yuvasında ve Ailesinin Yanında Kalan 9,10,11 Yaş Çocuklarının Öz Saygı Gelişimini Etkileyen Bazı Faktörler. *Aile ve Toplum*, 3(1), 58-66.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde Karar Verme Davranışlarının Öz Saygı ve Problem Çözme Becerileri Algısı ile İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 106-121.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*. İstanbul: Dergâh.
- Güngör, A. (1989). *Lise Öğrencilerinin Öz Saygı Düzeylerini Etkileyen Etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, M. (2014). Hristiyanlıkta Yedi Ölümcül Günah. *Dini Araştırmalar*, 17(45), 36-59.
- Gürel, Ö. (2007). *Görme Engelli Ergenlerle Gören Ergenlerin Benlik Saygısı Gelişimlerin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, H. (1990). *Üniversite Öğrencilerinde Kendilik Saygısı ile Depresyon ve Anksiyete İlişkisinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Gürol, E. (2011). *Sigmund Freud*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gürsoy, R. C. (2009). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Benlik Saygılarının Öğretmenlik Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Güven, H. (2008). *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- Hamarta, E. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yakın İlişkilerindeki Bazı Değişkenlerin (Benlik Saygısı, Depresyon ve Saplantılı Düşünme) Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haslam, N. & Bornstein, B. H. (1996). Envy and Jealousy as Discrete Emotions: A Taxometric Analysis. *Motivation and Emotion*, 20 (3), 255–272.
- Haspolat, N. K. & Kağan, M. (2017). Sosyal Fobinin Yordayıcıları Olarak Beden İmajı ve Benlik Saygısı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 139-152. doi: 10.17556/erziefd.322327
- Hatipoğlu, Z. (1996). *Ergenlik Çağındaki Öğrencilerin Benlik Tasarım Düzeyleri ile Algılanan Anne Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hazır, K. & Budak, G. (2009). Çalışanlarda Benlik Saygısının Problem Çözme Tarzlarına Etkileri: Sağlık Personeli Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(1).
- Henniger, N. E., Harris, C. R. (2013). Envy, Politics and Age. *Frontiers in Psychology*, 4 (67). doi: 10.3389/fpsyg.2013.00067
- Henniger, N. E. & Harris, C. R. (2015). Envy Across Adulthood: The What and the Who. *Basic and Applied Social Psychology*, 37(6),1-16. doi: 10.1080/01973533.2015.1088440
- Hewitt, J. P. (2009). The Encyclopedia of Positive Psychology. In S. J. Lopez (Ed.), *Self-esteem* (p. 880-886). Chichester: Blackwell Publishing.
- Hill, S. E., DelPriore, D. J. & Vaughan, P. W. (2011). The Cognitive Consequences of Envy : Attention, Memory and Self Regulatory Depletion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101 (4), 653-666. doi: 10.1037/a0023904
- Humphreys, C. (1997). *A Popular Dictionary of Buddhism*. Richmond: Curzon Press.
- Huseman, R. C., Hatfield, J. D. & Miles, E. W. (1987). A New Perspective on Equity Theory: The Equity Sensitivity Construct. *The Academy of Management Review*, 12 (2), 222-234.

- İlgaz, A. (2015). *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi (Kastamonu Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- İnanç, N. (1997). *Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- İpar Eroğlu, S. (2017). *Mastektomili Kadınların Beden Algısı ve Benlik Saygısını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İslamlı, N. (2019). *Toplumsal Benlik, Özsaygı, Marka Bilinci ve Sembolik Tüketim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Lisans bitirme tezi. Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İktisat Fakültesi, Bakü.
- Jordan, C. & Chalder, T. (2013). Envy: The Motivations and Impact of Envy. *British Journal of Humanities and Social Sciences*, 9 (2), 9-22.
- Kadioğlu, F. (2014). *Psikolojik Danışmanların (Rehber Öğretmenlerin) Mesleki Doyum ile Kendine Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kandemir, M. Y. (2018). *Riyazü's- Salihin Hadis-i Şerif Tercümesi*. Cilt:VI. İstanbul: Erkam.
- Karaca, F. (2001). *Psiko-Sosyal Açıdan Yabancılaşma ve Dinî Hayat*. İstanbul: Bil Yayınları.
- Karaman, F. vd., (2006) *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (19. Basım). Ankara: Nobel.
- Karşlı, N. (2017). Gençlerde Özsaygı Dindarlık İlişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4 (6), 16-46.
- Kavas, E. (2013). Demografik Değişkenlere Göre Dinî Tutum. *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-20.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana: Bâki Yayınevi.
- Khan, A., Peretti, J. M. & Quratulain, S. (2009). Envy and Counterproductive Work Behaviors: Is More Fairness Always Preferred. In 20th AGRH Conference (9th-11th September), Toulouse, France.

- Kıraç, F. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu. *Mukaddime*, 7, 165-177.
- Klein, M. (2016) *Haset ve Şükran*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Koç, Mustafa (2010). Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 217-248.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köse, A., Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Kula, M. N. (2005). Küreselleşme, Ruh Sağlığı ve Din. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(2), 7-30.
- Kulaksızoğlu, A., (2004). *Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtubi (1997), *El-Cami-u li- Ahkami’l-Kur’an*. (Çeviren: M. B. Eryarsoy), Cilt: II, İstanbul: Buruc Yayınları.
- Küçük, B. A. & Taştan, S. (2019). The Examination of the Impact of Workplace Envy on Individual Outcomes of Counterproductive Work Behavior and Contextual Performance: The Role of Self-Control. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 735-766.
- La Bruyere (1998). *Karakterler*. (Çeviren: B. Kösemihal). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Lange, J. & Crusius, J. (2015). The Tango of Two Deadly Sins: The Social-Functional Relation of Envy and Pride. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (3), 453-472. doi: 10.1037/pspi0000026
- Loureiro, S. M. C., Plaza, M. A. P. & Taghian, M. (2020). The Effect of Benign and Malicious Envy on Desire to Buy Luxury Fashion Items. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52, 1-14. doi: 10.1016/j.jretconser.2018.10.005
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. NYC: Harper & Row Publishers.
- Maşrabacı, T. (1994). *Hacettepe Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Mir, M. (1996). *Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*. (Çeviren: M. Çiftkaya). İstanbul: İnkılab.
- Mosquera, P. M. R., Parrott, W. G. & Mendoza, A. H. (2010). I Fear Your Envy, I Rejoice in Your Coveting: On The Ambivalent Experience of Being Envied by Others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99 (5), 842-854. doi: 10.1037/a0020965
- Mujcic, R. & Oswald, A. J. (2018). Is envy Harmful to a Society's Psychological Health and Wellbeing? A Longitudinal Study of 18,000 Adults. *Social Science & Medicine*, 198, 103-111. doi: 10.1016/j.socscimed.2017.12.030
- Navaro, L. (2018). *Haset ve Rekabet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Nazik, H., Özdemir, F., Nazik, E. & Arslan, S. (2014). Polikistik Over Sendromu Olan Kadınların Beden İmajı ve Benlik Saygısı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (1-2-3), 1-12.
- Ninivaggi, F. J. (2014). Can Parents Eliminate Envy from Child Rearing? 06 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.psychologytoday.com/us/blog/envy/201403/can-parents-eliminate-envy-child-rearing> sayfasından erişilmiştir.
- Nişancı, Z. & Aysan, Ü. (2019). Türkiye’de sosyodemografik ve sosyokültürel göstergelere göre dindarlık seviyeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39 (2), 303-328.
- Ok, Ü. (2011). Dinî tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528-549.
- Oluğ, F. (2011). Erinlik Dönemindeki Öğrencilerde Dinî tutum ve Davranışlar (Sakarya Örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özkan, İ. (1994). Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Özkoç, A. G. & Çalışkan, N. (2015). The Impact of Organizational Envy on Organizational Climate Created Among Employees: An Application in Accommodation Enterprises. *International Journal of Business and Management*, 10 (1), 40-49.
- Parlar, H. & Gençal Yazıcı, S. (2017). Evli ve Bekâr Yetişkinlerin Genel Öz Yeterlik ve Benlik Saygılarının İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 207-247.

- Parrott, G. W. & Smith, R. H. (1993). Distinguishing the Experiences of Envy and Jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(6), 906-920.
- Pazarlı, O. (1980). *İslam'da Ahlak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pehlivan, Ö. (2002). *Bireyin Dinî tutum ve Davranışlarına Etki Eden Anne Baba Davranışları ve Diğer Çevre Faktörleri (14-17 Yaş Grubu)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Pila, E., Brunet, J., Crocker, P. E. R. & Kowalski, K.C.(2016). Intrapersonal Characteristics of Body-Related Guilt, Shame, Pride and Envy in Canadian Adults. *Elsevier Body Image*, 16, 100-106.
- Piskorz, J. E. & Piskorz, Z. (2009). Situational Determinants of Envy and Schadenfreude. *Polish Psychological Bulletin*, 40(3),137-144. doi: 10.2478/s10059-009-0030-2
- Polat, Y. B., (2017). Haset, İmrenme ve Kıskançlık Duygu Durumlarının Ayırıştırılması. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 2, 29-42.
- Raymore, L. A., Godbye, G. C. & Crawford, D. W. (1994). Self-esteem, gender and Socioeconomic Status: Their Relation to Perceptions of Constraint on Leisure Among Adolescents. *Journal of Leisure Research*, 26(2), 99-118. doi: 10.1080/00222216.1994.11969948
- Razi, E. (2004). *Ruh Sağlığı*. (Çeviren: H. Karaman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-image*. New Jersey: Princeton University Press.
- Russell, B. (2018). *Mutlu Olma Sanatı*. (Çeviren: Y. Sağlamtürk). İstanbul: Say Yayınları.
- Salovey, P. & Rodin, J. (1984). Some Antecedents and Consequences of Social Comparison Jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*. 47(4), 780-792.
- Sami, Ş. (2016). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Muallim Neşriyat.
- Sayar, K. (2019). *Ruh Hali*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Saygılı, G., Kesecioğlu, İ. & Kırıktas, H. (2015). Eğitim Düzeyinin Benlik Saygısı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 210-217.

- Schoeck, H. (1969). *Envy a theory of social behaviour*. (translator: Der Neid). New York: Liberty Fund.
- Seçer, İ. (2015). SPSS ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi. 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sezgin, M. & Güler, Ş. (2019). *Akademisyenlerin Benlik Saygılarının Bazı Demografik Faktörler Bağlamında İncelenmesi*. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Smith, R. H., Kim, S. H., & Parrott, W. G. (1988). Envy and Jealousy: Semantic Problems and Experiential Distinctions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(401) , 401–409. doi: 10.1177/0146167288142017
- Smith, R. H. (1991). Envy and the Sense Of Injustice. In P. Salovey (Ed.), *The psychology of jealousy and envy* (p. 79–99). Guilford Press.
- Steinbeis, N. & Singer, T. (2013). The Effects of Social Comparison on Social Emotions and Behavior During Childhood: The Ontogeny of Envy and Schadenfreude Predicts Developmental Changes in Equity-Related Decisions. *Journal of Experimental Child Psychology*, 1(115), 198-209. doi: 10.1016/j.jecp.2012.11.009
- Sullivan, H. S. (1955). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Tavistock Press.
- Şirin, T. (2018). Evli Çiftlerin Evlilik Uyumları ile Dinî tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Turkish Studies*, 13(3), 691-722. doi: 10.7827/TurkishStudies.12949
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Pearson: Boston.
- Taberi. *Taberi Tefsiri*. (Çev. M. Keskin). İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- Takahashi, H., Kato, M., Matsuura, M., Mobbs, D., Suhara, T. & Okubo, Y. (2009). When Your Gain Is My Pain and Your Pain Is My Gain: Neural Correlates Of Envy and Schadenfreude. *Science*, 323(5916), 937-939. doi: 10.1126/science.1165604
- Tarhan, N. (2014) *Duyguların Psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Taşçılar, M. Z. L. & Kanlı, E. (2014). Üstün Zekalı ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Mükemmeliyetçilik ve Öz Saygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(47). 1-20.

- Tatlıhoğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz Saygı Düzeyleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 150-170.
- Temel, Z. F., Ekici, K. B. K., Kanat, K. & Şahin, E. N. (2018). 5-6 Yaş Çocuklarının Fiziksel Şiddete Maruz Kalma ya da Tanık Olmaları ile Benlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 109-122.
- Tesser, A. (1988). Toward a Self Evaluation Maintenance Model of Social Behavior. *Advances in Experimental Social Psychology*. 21, 181-227.
- Tesser, A., Millar, M. & Moore, J. (1988). Some Affective Consequences of Social Comparison and Reflection Processes: The Pain and Pleasure of Being Close. *Journal of Personality and Social Psychology*. 54(1), 49-61.
- Tiltay, M. A. (2010). *Materyalist Eğilim, Dini Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Timirli, B. K. (2013). Öz Güven ve Öz saygı. *Terapi*, 19, 18-25.
- Toman, H. (2015). *Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Dinî Tutumları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Malatya Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Topuz, İ. (1999). *Üniversite Öğrencilerinde Dinî tutum ve Davranışlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tukuş, L. (2010). *Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği Kısa Formu Türkçe Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi. Kocaeli.
- Tunç, Z. & Kolburan, Ş. G. (2019). Ergenlik Döneminde Benlik Saygısı ile Sigara Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 5(1), 55-70.
- Türkmen, M. (2011). Öznel İyi Oluşun Yapısı ve Ana Baba Tutumları, Öz Saygı ve Sosyal Destekle İlişkisi: Bir Model Sınaması. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uğur, U., Sarioğlu Uğur, S. & Soba, M. (2019). Tüketicilerin Özsaygı Algılamaları ve Otomobil Tercihleri Arasındaki İlişki: Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 2672-2771. doi: 10.20491/isarder.2019.773

URL-1,

<https://sozluk.gov.tr/>

URL-2,

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/schadenfreude>, adresinden
15.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

URL-3,

<https://www.duden.de/suchen/dudenonline/Schadenfreude>, adresinden 25.08.2020
tarihinde erişilmiştir.

URL-4,

https://encyclopediaofbuddhism.org/wiki/Mental_factors, adresinden 01.04.2020
tarihinde erişilmiştir.

Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: MÜİF Yayınları.

Uysal, V. (2006). *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları.

Uysal, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (48), 35-56. doi: 10.15370/muifd.2795

Wehmeier, S. (1994). *Oxford Wordpower Dictionary*. London: Oxford University Press.

Vainstein, Y. (1990). *The Cycle of Jewish life*. Jerusalem: Eliner Library.

Van de Ven, n. Zeelenberg, M., & Pieters, R. (2009). Leveling Up and Down: The Experiences of Benign and Malicious Envy. *Emotion*, 9(3), 419-429. doi:10.1037/a0015669.

Van de Ven, N., Zeelenberg M. & Pieters, R. (2010). Warding off the Evil Eye: When the Fear of Being Envied Increases Prosocial Behavior. *Psychological Science*, 21(11), 671-677. doi: 10.1177/0956797610385352

Van de Ven, N., Zeelenberg, M. & Pieters, R. (2010). Why Envy Outperforms Admiration. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(6), 784 -795.

- Van de Ven, N. & Zeelenberg, M. (2014). On The Counterfactual Nature of Envy: “It Could Have Been Me”, *Cognition and Emotion*, 29(6), 954-971. doi: 10.1080/02699931.2014.957657
- Van de Ven, N., Hoogland, E., Smith, R.H., Van Dijk, W.W., Breugelmans, S.M. & Zeelenberg, M. (2014). When Envy Leads to Schadenfreude. *Cognition and Emotion*. doi.org/10.1080/02699931.2014.961903.
- Van de Ven, N. (2016). Envy And Its Consequences: Why It Is Useful to Distinguish Between Benign and Malicious Envy. *Social and Personality Psychology Compass*, 106, 337-349. doi: 10.1111/spc3.12253.
- Van de Ven, N. (2017). Envy and Admiration: Emotion and Motivation Following Upward Social Comparison. *Cognition and Emotion*, 31(1), 193-200. doi:10.1080/02699931.2015.1087972
- Van Eckert, S., Gaidys, U. & Martin, C. R. (2012). Self-Esteem Among German Nurses: Does Academic Education Make a Difference? *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 19(10), 903-910. doi: 10.1111/j.1365-2850.2011.01862.x
- Vecchio, R. (2005). Explorations in Employee Envy: Feeling Envious and Feeling Envied. *Cognition & Emotion*, 19(1), 69-81. doi: 10.1080/02699930441000148
- Vrabel, J. K., Zeigler-Hill, V. & Southard, A. C. (2018). Self-Esteem and Envy: Is State Self-Esteem Instability Associated with the Benign and Malicious Forms of Envy? *Personality and Individual Differences*, 123, 100-104.
- Vural, F. (2011). Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2).
- Yapıcı, A. (2006). Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-115.
- Yapıcı, A. & Kayıklık, H. (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 177-206.
- Yapıcı, A. & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 65-127.
- Yazgan İnanç, B. & Yerlikaya, E. E. (2018). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.

- Yemez, İ. & Akdoğan, M. Ş. (2010). Dini Değerlerin Demografik Faktörlere Göre İncelenmesi: Sivas İli Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 469-490.
- Yenidünya, A. (2005). *Lise Öğrencilerinde Rekabetçi Tutum, Benlik Saygısı ve Akademik Başarı İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yerli, M. (2018). Haset Duygusunun Teorik Düzeyde İncelenmesi ve Psikoterapi Sürecinde Ortaya Çıkışı. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(1), 21-31.
- Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin Benlik Saygılarının Yaşam Doyumu ve Bazı Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yiğit, R. (2011). Emekli Polislerin Benlik Saygılarının Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 86-94.
- Yurt, M. E. (2018). Kur'an'da Haset Kavramı. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3(21), 849-872.
- Yıldırım, F. B. & Demir, A. (2017). Kendini Engellemenin Yordayıcıları Olarak Öz Saygı, Öz Anlayış ve Akademik Özyeterlilik. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 676-701.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yusainy, C., Hikmiah, Z., Sofhieanty, C. & İbrahim, M. (2018). Deception in Negotiation: The Predicting Roles of Envy and Individual Differences. *Anima Indonesian Psychological Journal*, 33(4), 203-212. doi: 10.24123/aipj.v33i4.1794
- Yüksekkaya, S. (1995). *Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yüner, B. (2018). Örgüt Temelli Öz Saygı ve Örgütsel Duygusal Bağlılığa İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(4), 777-799. doi: 10.21565/oelegitimdergisi.396246

EKLER

EK 1. Kişisel Bilgi Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sayın katılımcı, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Yüksek Lisans tez çalışması için “Dindarlığın Haset ve Gıpta Üzerindeki Etkisi” adı altında bir çalışma yürütülmektedir. Çalışmanın amacı öz saygı ve dindarlığın haset ve gıpta duyguları üzerindeki etkilerinin bazı değişkenlerle (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, aylık gelir miktarı) incelenmesidir. Ankette sizden tahminen 10 dakika ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup anketin hiçbir yerinde kimliğinizi ortaya çıkaracak herhangi bir soru sorulmamaktadır. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkınız mevcuttur. Çalışmanın hedefine ulaşması için sizden istenen tüm soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Araştırma hakkında ek bilgi almak isterseniz lütfen Saliha Zeynep Ergün Çalışımşek ile iletişime geçiniz.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Cinsiyet:

Yaş:

Medeni Durum:

Eğitim Düzeyi:

Aylık Gelir Miktarı:..... TL

EK 2. BeMas Haset ve Gıpta Ölçeğinden Örnek Maddeler

Aşağıda, bir başkasının üstün özellik, başarı ve varlığına (mal, çocuk vb.) sahip olmadığınızı düşündüğünüz ve bu üstünlüğü elde etmeyi arzuladığınız ya da diğerinin bu üstünlüğü kaybetmesini istediğiniz durumlarla ilgili maddeler yer almaktadır. Lütfen her maddeye hangi derecede katıldığınızı verilen ölçeği kullanarak değerlendiriniz. Anket sorularının doğru veya yanlış cevabı yoktur. Aklınıza ilk gelen cevabı tereddüt etmeden işaretleyiniz.

Maddeler		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1.	Başkalarını kıskandığımda, gelecekte nasıl onlar kadar başarılı olabileceğime odaklanırım.	1	2	3	4	5	6
2.	Benden üstün olan insanların üstünlüklerini kaybetmelerini isterim	1	2	3	4	5	6
5.	Kendim için istediğim bir şeye başkaları sahipse, onu ellerinden almak isterim.	1	2	3	4	5	6
7.	Başkalarının üstün başarılarına ulaşmak için çabalarım.	1	2	3	4	5	6
8.	Kıskançlık hissi karşımdaki kişiye antipati duymama yol açar.	1	2	3	4	5	6
9.	Birisi daha üstün özelliklere, başarılarla, ya da varlığa sahipse onları kendim için elde etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5	6

EK 3. Öz Saygı Ölçeğinden Örnek Maddeler

Aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı rakamların karşısına gelen ifadelerden seçerek belirtiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Lütfen size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

Maddeler		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış
1.	Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.	1	2	3	4
2.	Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4
5.	Kendimle gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.	1	2	3	4
7.	Genel olarak kendimden memnunum.	1	2	3	4
8.	Kendime karşı daha fazla saygı duymayı isterdim.	1	2	3	4
10.	Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4

EK 4. Dinî Yaşam Soruları

Aşağıdaki soruların doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Lütfen, açık ve dürüst şekilde cevaplayınız.

Dini inancınız nedir?

☐ Bir dine inanmıyorum ☐ İslam ☐ Hristiyan ☐ Yahudi ☐ Diğer

*Dini inancınız İslam değilse diğer soruları cevaplamayınız. Dininiz İslam ise tüm soruları cevaplandırınız.

1. Din sizin için ne kadar önemlidir?

☐ Hiç önemli değil ☐ Biraz önemli ☐ Önemli ☐ Çok önemli

2. Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?

☐ Hiç dindar değilim ☐ Biraz dindarım ☐ Dindarım ☐ Çok dindarım

3. Tanrı'nın varlığını güçlü bir şekilde hisseder misiniz?

☐ Hiçbir zaman ☐ Bazen ☐ Çoğunlukla ☐ Her zaman

4. Dua eder misiniz?

☐ Hiç etmem ☐ Bazen ☐ Sık ☐ Çok sık

5. Ne sıklıkla beş vakit namaz kılarırsınız?

☐ Hiç kılmam ☐ Ara sıra ☐ Düzenli olmamakla birlikte çoğunlukla ☐ Aksatmadan düzenli kılarım

6. Ne sıklıkla Ramazan orucunu tutarsınız?

☐ Hiç tutmam ☐ Ara sıra ☐ Düzenli olmamakla birlikte çoğunlukla ☐ Aksatmadan düzenli tutarım

7. Arapçası'ndan veya Türkçe'sinden ne sıklıkta Kur'an okursunuz?

EK 4'ün devamı

() Hiç okumam () Ara sıra okurum () Sık okurum () Çok sık okurum

EK 5. Dinî Tutum Ölçeğinden Örnek Maddeler

Maddeler		Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Yarı Yarıya Katılıyorum	Çoğuna Katılıyorum	Tamamına Katılıyorum
1.	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2.	Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
4.	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
5.	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
8.	Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.	1	2	3	4	5

EK 6.**ÖZ GEÇMİŞ**

Ad Soyad : Saliha Zeynep ERGÜN ÇALŞİMŞEK

Doğum Yeri ve Yılı : Antalya, 1992

Medenî Durum : Evli

Yabancı Diller : İngilizce, Farsça, Arapça

E-posta : salihaz1187@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi 2006-2010

Lisans : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2010-2015

Meslekî Deneyim

Çalıştığı Kurumlar : Pendik İmam Hatip Ortaokulu 2015-2016

Bozkurt İmam Hatip Ortaokulu 2016-2019

İsmail Hakkı Uludağ İmam Hatip Ortaokulu 2019- Hâlen